SZEGED

Convietuirea

EGYÜTTÉLÉS

Revista românilor din Seghedin

- POLITICĂ
- DE-ALE NOASTRE
- SZEGED= SEGHEDIN=SIG'ID'IN
- ŞCOALA
- BISERICA
- TRADIŢII
- MEMORII
- LIMBA
- CULTURĂ, LITERATURĂ
- ANIVERSĂRI
- TURISM
- DIVERSE

Anul 1 * nr. 4 * 1997 – Anul 2 * nr. 1 * 1998

Revista trimestrială **Conviețuirea** – **Együttélés**

este editată de:

Catedra de limbă şi literatură română
a Institutului Pedagogic „Juhász Gyula", Szeged
Autoconducerea Minorității Române din Seghedin
Asociația Culturală a Românilor din Seghedin
Parohia Ortodoxă din Seghedin
Apariția revistei este sprijinită financiar şi de către Departamentul pentru
Minorități din cadrul
Ministerului Învățământului şi Culturii
şi
Oficiul pentru Minoritățile Naționale şi Etnice

*

Colectivul de redacție

ADAM BAUER, TIBERIU BOCA, ANAMARIA BRAD, MIHAELA BUCIN,
ANA HOȚOPAN, PETRU CÎMPIAN, MIHAI COZMA redactor,
ŞTEFAN CRÂSTA, EVA IOVA, ŞTEFAN OROIAN redactor tehnic-artistic,
GHEORGHE PETRUŞAN

Editor responsabil: GHEORGHE PETRUŞAN

Realizare tehnică: VERONICA LIVIA PETRUŞAN

Adresa redacției

Juhász Gyula Tanárképző Főiskola
Román Tanszék
6725 SZEGED, Hattyas sor 10.
Telefon: 62/456-093
Fax: 62/456-093

*

E-mail: www.petrusan@jgytf.u-szeged.hu
E-mail:www.veronika@jgytf.u-szeged.hu

Revista respectă tradițiile ortografice ale
edițiilor româneşti din Ungaria, dar primeşte
şi publică scrieri şi cu ortografia nouă.

Conviețuirea

Együttélés

Anul 1 ✻ nr. 4 ✻ 1997 – Anul 2 ✻ nr. 1 ✻ 1998

CUPRINS

Petru Cîmpian, Petru Cordoş – noul ambasador al României în Ungaria 3
Andrei Oancea, Consulatul General al României la Szeged 5
Cuvîntarea lui Andrei Oancea, consul general, cu prilejul inaugurării Consulatului General al României la Seghedin – Andrei Oancea főkonzul beszéde Románia szegedi Főkonzulátusának megnyitása alkalmából 7
Gheorghe Petruşan, Andrei Pleşu, ministrul afacerilor externe al României 9
Megkérdeztük – válaszoltak (a Kormány helyzetjelentéséről) 11
Novák Császár Jolán, A kisebbségi média függetlensége (függősége?) 19
Constantin Mălinaş, Din istoria tricolorului 21
Tiberiu Boca, Fundaţia pierdută 25
Rátkai Árpád, Szeged változó etnikai arculata 33
Petru Popuţa, Cum am devenit colegist? 47
Maria Berényi, Greco-catolicismul şi efectele sale în viaţa naţional-culturală a românilor din Transilvania 52
Mihaela Bucin, Mitologie vedică şi folclor românesc 62
Iulia Cobzaru, Legendele mănăstirilor româneşti 65
Jova Éva, Beszélgetés Balogh Kálmán cimbalmossal a román népzenéről és Romániáról 67
George Irimiaş, Revista Izvorul (recenzie) 72
Lucia Borza, Amintirile adolescenţei 74
Adam Bauer, Familia Forman din Aletea 82
Ana Hoţopan, Cum a învăţat Juhász Imre româneşte? 86
Elena Munteanu, Lucia Borza: Manual de limba română 88
Elena Munteanu, Mihai Cozma: Pentru conversaţia în limba română 91
Eugen Glück, Contribuţii cu privire la istoria presei române din Budapesta (1821–1945) 93
George Irimiaş, Poezii 104
Petrusán Lívia Veronika, A lekésett hajóút 105
Kudelász Nóbel, Arcodig kezem mindig elér 120
Cornel Munteanu, Maria Berényi – Coordonate lirice 123
Elena Munteanu, Lucia Borza: Flori tîrzii 129
Gheorghe Petruşan, O sută de ani de la moartea lui Alexandru Roman (1826–1897) 132
Cornel Munteanu, Memorialistica lui Ioan Slavici 139
Vasile Voia, Tudor Vianu şi principiile comparatismului modern 143
Kosztándi Melinda, Cimitirul vesel din Săpînţa şi fenomenul săpînţean 147
Eugenia Irimiaş, Călătorii de suflet 154
Iulia Cobzaru, Hanu Ancuţei – între trecut şi prezent 155
Simpozion (22–23 noiembrie 1997, Giula) 156
Comunicat 157

Petru Cordoş – noul ambasador al României în Ungaria

P. Cordoş

– Îmi face o deosebită plăcere să mă adresez cititorilor revistei „Convieţuirea – Együttélés". Îmi face plăcere, în primul rînd, să constat că ea există, că are un conţinut variat şi interesant, şi din cîte mi se spune, este căutată de cititori.

– Actul oficial al începerii activităţii este prezentarea scrisorii de acreditare a preşedintelui ţării gazdă.

– Da. Am prezentat pe 26 noiembrie preşedintelui Ungariei, domnului Göncz Árpád scrisorile mele de acreditare şi sînt astfel oficial noul ambasador al României la Budapesta. Sînt bucuros să-mi încep activitatea în Ungaria într-o perioadă în care relaţiile româno-ungare se află la un nivel foarte bun, în care multe dificultăţi au fost depăşite, în care Tratatul de bază, semnat între cele două ţări se află în faza lui de execuţie. Sigur că el trebuie în continuare realizat, dar multe lucruri sînt bine făcute, iar altele îşi aşteaptă urmarea. Eu îmi propun să contribui şi să ajut cu puterile mele la aplicarea acestor prevederi şi la dezvoltarea relaţiilor dintre România şi Ungaria.

– Odată cu formarea noului guvern român, pentru prima dată domnul Adrian Severin, ministrul afacerilor externe – demisionat între timp – a vorbit despre legăturile de parteneriat dintre România şi Ungaria. Cred că noţiunea are un conţinut profund.

– Fără îndoială. Adrian Severin a avut o contribuţie semnificativă la depăşirea unor dificultăţi legate de Recomandarea 1201, a avut totdeauna o poziţie foarte avansată în ceea ce priveşte dezvoltarea relaţiilor de prietenie cu Ungaria. Noul guvern rezultat din alegerile din noiembrie 1986, şeful statului român sînt de acord de a promova relaţiile cu Ungaria, un parteneriat deosebit de strîns, care este denumit un parteneriat activ sau strategic. Aceasta înseamnă că România şi Ungaria au de gînd ca mulţi ani de acum înainte să meargă

împreună, să nu fie concurenţi, ci parteneri. Să se sprijine reciproc pe o cale pe care sînt hotărîte amîndouă să meargă spre Uniunea Europeană şi NATO, spre consolidarea în fiecare dintre cele două ţări a valorilor tradiţionale europene: a democraţiei, a economiei de piaţă sau a drepturilor omului. România şi Ungaria sînt ţări vecine, au o istorie, o cultură comună, atîtea lucruri în comun, încît sînt hotărîte să meargă pe această cale a parteneriatului strategic spre Europa mileniului următor şi spre structurile euroatlantice.

– Nu putem ocoli o sferă foarte importantă în legăturile româno-maghiare: prezenţa minorităţilor în ambele ţări. Domnule Ambasador, ce ştiţi despre comunitatea românească din Ungaria şi după părerea Dvs. ce perspective are această românime, care se luptă pentru menţinerea identităţii sale.

– Comunitatea română din Ungaria este o comunitate pe care o cunosc ca fiecare dintre cetăţenii României, pe care o iubesc, de care mă interesez şi de acuma în noua mea calitate de ambasador al României în Ungaria îi voi aduce tot sprijinul meu. Eu sînt foarte bucuros că ea există, că şi-a păstrat identitatea culturală şi religioasă – fiecare fiind liber să urmeze religia, care îi este convenabilă. După părerea mea comunitatea română este în curs de dezvoltare, de asumare a personalităţii ei şi că ea are toate şansele de a se dezvolta şi a-şi păstra caracterul ei, care o identifică ca o comunitate de sine stătătoare în Ungaria.

– Spre capătul convorbirii noastre, stimate domnule Ambasador, permiteţi-mi să vă ofer posibilitatea de a vă face o prezentare, o trecere în revistă a unor aspecte autobiografice ale vieţii şi activităţii Dvs.

– Am 56 de ani, sînt născut în Transilvania, în judeţul Mureş. Mi-am făcut studiile de şcoală medie la Tîrgu-Mureş, la liceul Papiu Ilarian şi am plecat la facultate la Bucureşti. Nu m-am dus la Cluj, că nu aveam o suficientă încredere în forţele mele şi mi s-a părut că la Facultatea de la Bucureşti voi intra mai uşor, deoarece erau mai puţini candidaţi şi mai multe locuri, lucru ce s-a dovedit şi adevărat. După terminarea facultăţii, viaţa mi-a oferit posibilitatea să dau un corcurs de intrare în Ministerul de Externe. Era anul 1964. În Ministerul de Externe de atuncea se voia o diplomaţie naţională cu diplomaţi pregătiţi în ţară – pînă atunci se pregăteau în altă parte – am dat deci acel concurs, am reuşit şi am rămas la Bucureşti. Sînt un diplomat de carieră, viaţa m-a purtat mai mult prin posturi din Europa de Vest: am fost între anii 1970–1978 în Italia – acolo mi-am început activitatea de diplomat. Sigur că vorbesc limba italiană, care după unele versiuni este o limbă română stricată. În anii 80 am lucrat în Franţa, timp de patru ani. Revoluţia din 1989 m-a găsit la Bucureşti, la Ministerul de Externe. În octombrie 1990 am plecat pentru a doua oară în Italia, unde am rămas pînă în 1994. Şi în fine, din 1994 pînă acuma, cînd am venit la Budapesta,

am făcut parte din conducerea Ministerului de Externe de la Bucureşti: am fost director general – lăsaţi-mă s-o spun cu un pic de modestie – al celei mai importante direcţii generale a Ministerului, care este Direcţia pentru Europa întreagă şi America de Nord. Şi acum sînt fericit că mă aflu la Budapesta în calitate de ambasador al României în Ungaria.

– *Familia?*

– Exact, familia... Sînt împrună cu soţia mea, Constanţa. Soţia mea este aproape bucureşteancă, este din Giurgiu. A terminat Facultatea de Filozofie din Bucureşti, care dealtfel era în aceeaşi clădire cu Facultatea de Drept şi noi acolo ne-am cunoscut. Avem un băiat, care nu este cu noi. Octavian – după numele lui Octavian Goga dealtfel – are 26 de ani, este reporter la Radio Bucureşti, şi are viaţa lui de matur, o viaţă independentă.

Petru Cîmpian

Consulatul General al României la Szeged

Înfiinţarea unor oficii diplomatice consacră îndeobşte cursul favorabil al relaţiilor dintre două state şi dorinţa reciprocă de dezvoltare şi diversificare a acestora.

Semnarea Tratatului de înţelegere, cooperare şi bună vecinătate între România şi Republica Ungară (Timişoara, 16. sept. 1996), dar mai ales intrarea acestuia în vigoare (27 dec. 1996), a inaugurat o pagină nouă în istoria modernă a legăturilor dintre ţările noastre.

Conştiente de avantajele pe care le conferă cooperarea şi buna vecinătate, România şi Republica Ungară au procedat, cu peste un an în urmă la aplicarea în practică a prevederilor Tratatului bilateral şi au convenit să realizeze un parteneriat activ în cadrul raporturilor dintre ele.

Cronologia ultimelor 12 luni prezintă un bilanţ deosebit de bogat în planul relaţiilor româno–ungare caracterizate printr-un dialog politic intens şi eficient, prin extinderea cadrului juridic bilateral, precum şi printr-o mai amplă şi corectă, percepţie reciprocă atît la nivelul clasei politice, cât şi al cetăţenilor celor două ţări.

În acest context deosebit de favorabil va fi inaugurat în viitorul apropiat, la Szeged, Consulatul General al României.

De ce la Szeged?

Desemnarea oraşului de reşedinţă al judeţului Csongrád a avut la bază o serie de considerente dintre care pot fi amintite: poziţia geografică a oraşului situat pe o importanta arteră rutieră internaţională şi în proximitatea graniţei cu România; prestigiul cultural-ştiinţific de care se bucură acesta, fiind unul din cele mai importante centre universitare din Ungaria; existenţa, aici, a unor instituţii reprezentative ale spiritualităţii româneşti din această zonă; vocaţia europeană a oraşului; legăturile sale intense cu municipii din România; dezvol-

tarea cooperării transfrontaliere, în deosebi în cadrul Euroregiunii Dunărea–Tisza–Mureş.

În ce va consta activitatea Consulatului general?

Convenţia de la Viena cu privire la relaţiile consulare, adoptată la 24 aprilie 1963, enumeră o serie de funcţii consulare printre care: protecţia în statul de reşedinţă a intereselor statului trimiţător şi ale cetăţenilor săi, persoane fizice sau juridice; favorizarea dezvoltării relaţiilor comerciale, economice, culturale şi ştiinţifice; eliberarea unor paşapoarte şi documente de călătorie cetăţenilor statului trimiţător, precum şi eliberarea de vize şi alte documente corespunzătoare pentru persoanele care doresc să meargă în statul trimiţător, acordarea de ajutor şi asistenţă cetăţenilor persoane fizice şi juridice ale statului trimiţător etc.

Prin urmare, activitatea pe care o va desfăşura Consulatul României la Szeged se va circumscrie prevederilor Convenţiei de la Viena, convenţiei consulare între România şi Ungaria, altor documente juridice şi bilaterale, precum şi cutumelor privind activitatea diplomatică.

Ne vom strădui să identificăm noi oportunităţi pe linia parteneriatului pe care ţările noastre şi l-au propus spre înfăptuire.

Încurajarea şi sprijinirea cooperării transfrontaliere, a legăturilor culturale, economice, turistice, precum şi a contactelor umane vor constitui priorităţi ale întrerprinderilor noului oficiu diplomatic.

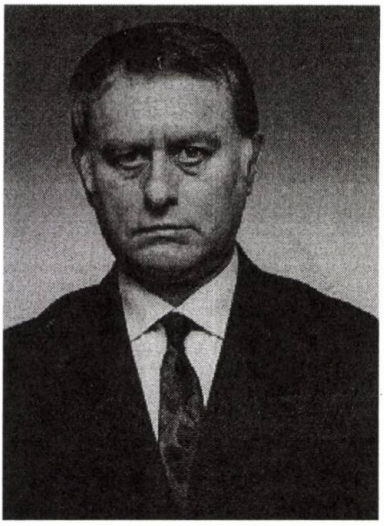

A. Oancea

Consulatul va avea, în permanenţă, porţile deschise pentru românii din Ungaria, pentru cetăţenii originari din România stabiliţi în această ţară, cât şi pentru toţi aceia care ne vor face onoarea să ne viziteze.

Vom fi deosebit de sensibili şi vom manifesta receptivitate faţă de iniţiativele şi propunerile de natură să contribuie la consolidarea cooperării pe multiple planuri între România şi Republica Ungară.

Precizăm că, în conformitate cu înţelegerea româno–ungară de înfiinţare a Consulatului General la Szeged şi respectiv, a consulatului General al Republicii Ungare la Cluj-Napoca, circumscripţia consulară cuprinde judeţele Szabolcs-Szatmár-Bereg, Hajdu-Bihar, Békés, Csongrád, Bács-Kiskun şi Baranya.

În privinţa deschiderii Consulatului General la Szeged, nădăjduim că aceasta se va produce până la finele lunii ianuarie sau, cel mai tîrziu, în prima decadă a lunii februarie.

Andrei Oancea
consul general

Cuvîntarea consulului general Andrei Oancea, cu prilejul inaugurării Consulatului General al României la Seghedin

Domnule Preşedinte Emil Constantinescu,
Domnule Preşedinte Göncz Árpád,
Domnilor Miniştri,
Doamnelor şi Domnilor,

Onoraţi prin prezenţa Dumneavoastră un nou moment important în relaţiile româno–ungare: inaugurarea Consulatului General al României la Szeged.

Acest eveniment se înscrie în evoluţia deosebit de pozitivă a raporturilor româno–ungare din ultimul an şi jumătate, răstimp în care România şi Republica Ungară au oferit un model viabil de cooperare şi parteneriat, cu impact direct asupra consolidării securităţii în zonă.

Szegedul, în care îşi are sediul noua misiune diplomatică a României, s-a dovedit, de-a lungul timpului, generos în evenimente care au vizat apropierea dintre popoarele noastre.

Două personalităţi remarcabile ale istoriei României şi, respectiv, Ungariei, i-am numit pe Nicolae Bălcescu şi Kossuth Lajos, au încercat în urmă cu 150 de ani o conciliere între popoarele român şi ungar, fapt care a prefaţat, poate, reconcilierea şi parteneriatul devenite astăzi realitate în raporturile dintre ţările noastre.

Bucureştiul s-a numărat printre oraşele care au contribuit financiar la reconstrucţia acestei minunate aşezări, după inundaţiile catastrofale provocate de revărsarea Tisei în anul 1879.

Cărturari şi intelectuali români de seamă, dintre care i-am aminti pe Damaschin Bojincă, Eftimie Murgu, Victor Babeş, Vasile Goldiş, au poposit în decursul vremii aici, spre a-şi face o parte a studiilor ce vor conduce, ulterior, la formarea lor ca oameni de ştiinţă şi cultură.

Domnilor Preşedinţi,
Onorată asistenţă,

Începem activitatea Consulatului General al României la Szeged animaţi de dorinţa de a contribui la consolidarea parteneriatului dintre România şi Republica Ungară.

Sprijinirea cooperării transfrontaliere, identificarea unor noi oportunităţi pe linia dezvoltării relaţiilor economice, culturale şi a contactelor interumane vor constitui priorităţi ale muncii noastre.

Vom fi în permanenţă la dispoziţia cetăţenilor români şi maghiari care ne vor solicita servicii consulare şi vom manifesta preocupare pentru rezolvarea problemelor cu care aceştia se confruntă.

În încheiere doresc să-mi împlinesc obligaţia de suflet, aceea de a mulţumi conducerii autoguvernării din Szeged, dlui primar Szalay István, precum şi tuturor acelora care ne-au asigurat condiţiile necesare inaugurării oficiului nostru diplomatic.

Andrei Oancea főkonzul beszéde Románia szegedi Főkonzulátusának megnyitása alkalmából

Tisztelt Emil Constantinescu Elnök Úr!
Tisztelt Göncz Árpád Elnök Úr!
Miniszter urak!
Hölgyeim és Uraim!

Jelenlétükkel a román–magyar kapcsolatok újabb fontos eseményét tisztelik meg: Románia Főkonzulátusának megnyitását Szegeden.

Ez az esemény jól illeszkedik az elmúlt másfél év román–magyar kapcsolatainak igen pozitív fejlődésébe. Ebben az időszakban Románia és a Magyar Köztársaság a partneri viszony és együttműködés olyan életképes modelljét alakította ki, amely közvetlen hatással van a régió biztonságának megerősödésére.

Szeged városa, amely helyet ad Románia új diplomáciai képviseletének, az idők során nagylelkűségről tett tanúbizonyságot olyan eseményekkel kapcsolatban, amelyek népeink közeledését szolgálták.

Románia, illetve Magyarország történetének két kiemelkedő személyisége, Nicolae Bălcescu és Kossuth Lajos, 150 évvel ezelőtt ebben a városban kíséreltek meg a magyar és a román nép kibékítését. Erőfeszítésük minden bizonnyal előkészítője volt annak a megbékélésnek és partneri együttműködésnek, amely ma már országaink kapcsolatának realitásává vált.

Bukarest azon fővárosok közé tartozik, amelyek anyagi támogatást nyújtottak e csodálatos város újjáépítéséhez az 1879. évi katasztrofális tiszai áradások után.

Jelentős román értelmiségiek és tudósok, többek között Damaschin Bojincă, Eftimie Murgu, Victor Babeş, Vasile Goldiş, tartózkodtak itt a múltban tanulmányaik folytatása céljából. Itt szerzett tudásuk később hozzájárult ahhoz, hogy neves tudósokká és a román kultúra kiemelkedő képviselőivé váljanak.

Elnök Urak!
Tisztelt Jelenlévők!

Azzal a szándékkal kezdjük meg Románia Főkonzulátusának tevékenységét Szegeden, hogy hozzájáruljunk a Magyar Köztársaság és Románia közötti partneri együttműködés megszilárdulásához.

A határokon átívelő kapcsolatok támogatása, a gazdasági, kulturális és a polgárok közötti relációkban rejlő új lehetőségek feltárása képezi majd tevékenységünk főbb prioritásait.

Mindazoknak a román és magyar polgároknak a rendelkezésére állunk, akik igénylik konzulátusi szolgáltatásainkat és egyéb problémáik megoldásában várnak segítséget tőlünk.

Befejezésül annak a kedves kötelezettségemnek szeretnék eleget tenni, hogy megköszönjem Szeged város Polgármesteri Hivatalának, Szalay István polgármester úrnak, valamint mindazoknak a segítségét, akik biztosították a diplomáciai hivatalunk megnyitásához szükséges feltételeket.

Andrei Pleşu

ministrul afacerilor externe al României

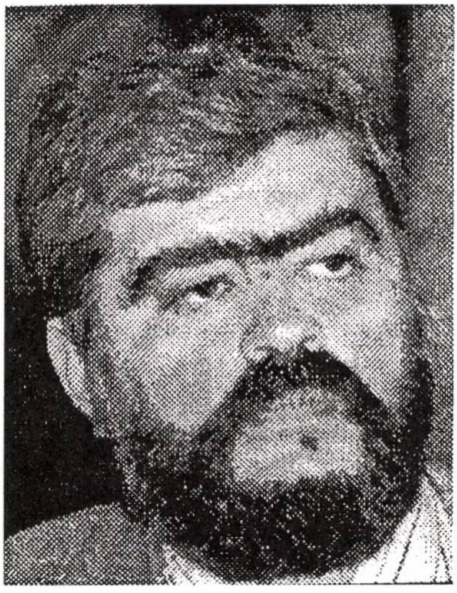

Andrei Pleşu este una dintre cele mai reprezentative personalităţi ale vieţii culturale din România. Pentru generaţiile mai tinere şi, mai ales, pentru cititorii din afara ţării vecine, a fost mult timp necunoscut, ieşind din anonimat o dată cu năruirea regimului autoritar. Asta pentru că atitudinea democratică şi gîndirea filozofului şi esteticianului de anvergură europeană erau incompatibile cu „spiritul epocii ceauşiste", fiind, cum reiese din curriculum vitae pe care îl publicăm, marginalizat şi expulzat din Bucureşti.

Cîţiva dintre reprezentanţii românilor din Ungaria au avut prilejul să-l cunoască în luna februarie a anului 1990, cînd, după o vizită efectuată în Franţa, în calitate de ministru al culturii, a făcut un popas la Budapesta. Dacă nu mă înşel, Andrei Pleşu a fost primul reprezentant al României contemporane care şi-a permis să vorbească deschis şi cu o sinceritate neobişnuită, deloc caracteristică pentru politicienii cu care noi ne întîlnisem în deceniile anterioare. Nu voi uita niciodată sinceritatea mărturisirii pe care a făcut-o în timpul convorbirii: „Nu vă supăraţi, dar eu nu ştiam despre existenţa Dumneavoastră".

Andrei Pleşu a fost denumit în funcţia de ministru al afacerilor externe al României în ultimile zile ale anului 1997. Şi România se numără printre ţările a

căror valoare supremă o constituie calitatea umană. Ar fi, cred, un beneficiu dacă actualul mandat ministerial ar fi de o mai lungă durată decît primul.

Gh. P.

1948. 23 aug.	Născut în Bucureşti.
1966–1971	Facultatea de Arte Plastice, secţia de Istoria şi Teoria Artei-Institutul „Nicolae Grigorescu", Bucureşti.
1971–1979	Cercetător ştiinţific la Institutul de Istoria Artei al Academiei R.S. România.
1975–1977	Bursier *Alexander von Humboldt* la Bonn (conferinţe despre arta şi filozofia culturii româneşti la Bonn, Dortmund, Düsseldorf şi Freiburg).
1980	Doctor în istorie cu teza „Sentimentul naturii în cultura europeană".
1980	Premiul pentru critică de artă al Uniunii Artiştilor Plastici, premiul pentru eseu al Asociaţiei Scriitorilor din Bucureşti.
1980–1982	Lector universitar la Facultatea de Arte Plastice, Bucureşti.
1982–1982	Şomer, ca urmare a excluderii din Universitate pe considerente politice, apoi referent la Uniunea Artiştilor Plastici, Bucureşti.
1983–1984	Bursier *Alexander von Humboldt* la Heidelberg.
1984–1989	Documentarist ştiinţific de Istoria Artei, Bucureşti.
1989	Expulzat din Bucureşti: muzeograf-bibiotecar la Casa Memorială „George Enescu" din Teşcani (jud. Bacău).
1989 (dec.)–1991 (oct.)	Ministru al culturii.
1990	Commandeur des Arts et des Lettres, Paris.
1990-prezent	Profesor universitar la facultatea de Filosofie a Universităţii Bucureşti (filosofia religiei).
1991	Marele premiu al revistei Ateneu, Bacău.
1992 (febr.–iulie)	Cercetător invitat al rectorului Institutului de Studii Avansate din Berlin (Wissenschaftskolleg zu Berlin).
1993-prezent	Director al săptămânalului „Dilema".
1993	Premiul *New Europe*, Berlin.
1993	Premiul revistei *Flacară*, Bucureşti.
1994-prezent	Rector al *Colegiului Noua Europă*, Bucureşti, primul Institut de Studii Avansate din România.
1994 (oct.)	*Una's Lecturer* la University of California, Berkeley.
1994	Premiul pentru eseu al Uniunii Scriitorilor din România.
1994	Premiul „Cartea Anului" pentru volumul „Limba Păsărilor", Cluj.
1995	Premiul pentru eseu al Uniunii Scriitorilor din Chişinău.
1996	Premiul pentru eseu al Asociaţiei Scriitorilor din România.
1996	Premiul revistei *Cuvântul*, Bucureşti.

1996 Premiul Academiei Brandenburgice de Ştiinţe, Berlin.
1997 Ales membru al World Academy of Art and Science.

Publicistică: Debut în 1968, articole şi studii în *Amfiteatru, Contemporanul, România literară, Luceafărul, Secolul 20, România liberă, Viaţa Românească, Art Press, Cahiers de l'Herne, Representation, Social Research, Merkur, Laviathan, Die Zeit, Neue Zürcher Zeitung, Tagesspiegel* etc.

Cărţi:
- *Călătorie în lumea formelor*, Meridiane, Bucureşti, 1974.
- *Pitoresc şi melancolice. O analiză a sentimentului naturii în cultura europeană*, Univers, Bucureşti, 1980, reeditare Humanitas, 1992.
- *Guardi*, Meridiane, Bucureşti, 1981.
- *Ochiul şi lucrurile*, Meridiane, Bucureşti, 1986.
- *Minima Moralia. Elemente pentru o etică a intervalului*, Cartea Românească, Bucureşti, 1988 reeditare, Humanitas, 1994. (tr. franceză 1990, tr. germană 1992, tr. suedeză 1995).
- *Jurnalul de la Tescani*, Humanitas, Bucureşti, 1993.
- *Limba păsărilor*, Humanitas, Bucureşti, 1994.
- Chipuri şi măşti ale tranziţiei, Humanitas, Bucureşti, 1996.

Limbi străine: franceză, engleză, germană.

A kormány helyzetjelentéséről

Megkérdeztük – válaszoltak

Legutóbbi számunkban teljes terjedelemben közöltük a magyar kormány 1997. évi jelentését a hazai kisebbségek helyzetéről. Úgy gondoltuk, az abban foglaltakat illik összevetnünk néhány kisebbségi vezető véleményével.

Három kérdésünkre öten válaszoltak: ***Grósz György,*** *a Magyarországi Románok Országos Önkormányzatának elnökségi tagja,* ***Lung Milán****, a Magyarországi Szerbek Országos Önkormányzatának elnökségi tagja,* ***dr. Tóth István****, a Magyarországi Szlovákok Országos Önkormányzatának alelnöke,* ***Ruzsa György,*** *a méhkeréki baptista közösség vezetőségi tagja,* ***Bordás Tibor****, gyulai tanár.*

Reálisnak tartja-e a Kormány helyzetjelentését?

G. Gy.: Igen, véleményem szerint a beszámoló reálisan tükrözi a valós helyzetet.

A legdöntőbb megállapításnak azt tartom, hogy a kisebbségi családok többségében a nyelv átörökítésének folyamata megszakadt. A magyar nyelv vált

uralkodóvá, a kisebbségek által beszélt különböző tájnyelvek nem voltak képesek a folyamatos felfrissülésre. Emiatt felértékelődött az iskola és az óvoda szerepe és felelőssége. A mi helyzetünkben azonban valódi megoldást ezek nem biztosítanak. Amíg például egy német nemzetiségi iskolában nem lehet kérdés az, hogy a magyar nyelv és irodalmon kívül a többi tantárgyat is csak németül tanulják, addig a kevésbé világnyelvnek számító román, szlovák stb. nyelvek esetében nem valószínű, hogy ilyen igény felmerülhet. Ugyanígy nem álljuk az összehasonlítást a romániai magyar nemzetiségű iskolákkal sem, amelyek arra törekednek, hogy lehetőleg minden tantárgyat magyar nyelven tanítsanak. Ennek egyik oka az lehet, hogy a korábbi magyar politika igyekezett az asszimilációt minél gyorsabban befejezni. Azonkívül, igen nagy a vegyesházasságok száma. Míg 40-50 évvel ezelőtt a szüleinknél ritkaságszámba ment, hogy valaki nem saját „fajtájából" házasodott, ma már ez természetes. Romániában például még ma is kuriózum a magyar–román vegyesházasság. A romániai magyarok még mindig egymás között házasodnak. Jellemző, hogy vegyesházasságúaknak külön alapítványuk is van (a „Harmónia"). Ezzel szemben nálunk a vegyesházasságok már nem váltanak ki különösebb figyelmet, az emberek előítéletek és ellenséges érzelmek nélkül fogadják őket. A kormány jelentése igen sokat foglalkozik az oktatás és művelődés kérdéskörével és azon túlmenően azzal is, hogy valójában hányan is vagyunk. Ez utóbbi fontos dolog, mivel az állami támogatás mértéke a lélekszámtól is függ (vagy kellene, hogy függjön?). Ugyanakkor nyilvánvaló, hogy a nemzetiségi oktatást akkor is támogatni kell, ha a tanulói létszám egészen minimális. Így van ez például Eleken, Pusztaottlakán, vagy Bedőben. A helyzetértékelés – teljesen érthetően – sikerorientált, keveset szól a problémákról, a megoldandó feladatokról. Szívesen állapítja meg, hogy az Országos Kisebbségi Önkormányzatok székházhoz való juttatásra 1 milliárd Ft összeget biztosít, szívesen foglalkozik a különféle közalapítványok munkájával stb. A jelentésben is szerepel és a valóságban is egyértelműen megnyilvánul, hogy a cigányság helyzete egészen más megközelítést kíván mint a többi kisebbségé. A magyarországi románokról valós képet tükröz a kormány, helyesen látja a folyamatokat. A jobbítás szándéka megvan, az üteme azonban lassú.

R. Gy.: Egyes megállapításait igen, másokat nem, illetve megint mások számomra nem értelmezhetők. Kezdjük az utóbbiakkal.

Megfoghatatlan számomra a kisebbségek számára biztosított ún. „személyi autonómia". Az „általános helyzetértékelés" c. fejezetnél a következőket olvashatjuk: „A nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól 1993. július 7-én 96%-os többséggel elfogadott 1993. évi LXXVII. törvény egyéni, valamint kollektív jellegű kisebbségi jogokat – személyi elvű (perszonális) autonómiára és önkormányzatok létrehozására való jogot – biztosít a Magyarországon honos 13 kisebbségnek." Ez azt jelenti, hogy 1993 júliusától jogunk van a személyi elvű autonómiához. Most 1998-at írunk és én – de lehet, hogy mások sem – még nem

hallottam erről a csodabogárról, nem tudom hogyan élhetünk ezzel, milyen jogokat biztosít, és milyen kötelezettséget ró ránk.

A „Demográfiai, nyelvi, szociális kulturális jellemzők" c. fejezetnél reálisnak tartom azt az általános megállapítást, hogy „A Magyar Köztársaság területén honos nemzeti kisebbségek mindegyikére jellemző az erőteljes szórványhelyzet, a kettős identitás, az **előrehaladott asszimilálódás, a nyelvvesztés** és az erős érzelmi, kulturális kötődés Magyarországhoz, hazájukhoz."

A „Kisebbségi önkormányzatiság" c. fejezetnél azt olvassuk, hogy „Megszűnőben van a pártállami időszakban róluk (a kisebbségekről) kialakított „daloló, táncoló nemzetiség kép." Ha ennyire előrehaladott az asszimiláció és a nyelvvesztés, akkor ez a kép most aktuálisabb mint valaha. Talán annyiban maszatolódott el, hogy a hatalom évek óta táplálja az ellenszenvet a többségi nemzetben a kisebbségek iránt, a nemzetiségek parlamentbe jutásának megoldatlanságával. Az a képzet alakult ki, hogy a kisebbségek görcsösen ragaszkodnak a parlamenti képviselethez, mindenáron be akarnak jutni az Országházba.

„A magyarországi románokról" cím alatt az oktatási résznél az áll, hogy „A magyarországi nemzetiségek közül a hazai románságnak van a legtöbb (5) önálló kisebbségi általános iskolája (Battonya, Elek, Kétegyháza, Gyula, Méhkerék). **Az oktatás román és magyar nyelven történik.**" Ennek ellenére ezek az iskolák úgy titulálják magukat, hogy „**román tanítási nyelvű iskola**". Mindenki tudja most már – még a Kormány is – hogy ez humbug. Ideje lenne nem hivalkodni azzal, amink nincs és lecserélni az iskolák homlokfaláról az idejétmúlt táblákat, és az újakra egyszerűen csak azt ráírni, hogy „Román Nemzetiségi Iskola" vagy „Román Nemzetiségű Iskola". Hogy ezekben az iskolákban – tisztelet a kivételnek (ha egyáltalán van ilyen!) – sajnos csak idegen nyelvként tanítják a román nyelvet, az más kérdés...

B. T.: A Kormány helyzetjelentése szerintem reálisnak mondható. A beiskolázásnál nem hátrány kisebbséghez tartozni. Az, hogy melyik kisebbségen belül milyenek az iskolai végzettségek, nem függ az etnikai hovatartozástól, inkább attól, hogy az ország mely pontján él, és milyen fennmaradási lehetőségei vannak.

L. M.: Azért nem tartjuk megfelelőnek a kormányzati anyagot, mert egy szociologizáló helyzetképet ad, helyenként szépítésekkel, miközben a különböző kisebbségekről szóló beszámolók nem azonos kritériumok alapján készültek. Ezen belül esetenként kedvezőtlen képet festenek a szerb kisebbségről. A kisebbségek létszámára vonatkozóan eddig kritikátlanul átveszik a kisebbségek – szintén nem azonos szempontok szerinti – önbecslését. Helytelenítjük az is, hogy nem volt kellő idő a beszámoló testületi értékelésére és véleményünk kifejtésére.

T. I.: A szlovákok tekintetében a beszámoló többnyire reális. Ám valószínű, hogy igen sommázott, mert több kisebbség óvakodott elfogadni. Az egyik

pedig határozottan elutasította. Véleményem szerint jobb lett volna feladatokat is megjelölni a jövőt illetően, mivel ez elmaradt, valószínű, hogy a helyzetfelmérés és jelentés nem túl biztos alapokra épült. Éppen ezért a feladatok megjelölését a jogszabály rengetegben alig otthon lévő kisebbség részéről várni nem túl etikus.

Megítélése szerint a néhány éve bevezetett kisebbségi önkormányzati rendszer hozott-e a korábbinál jobb lehetőségeket az identitás megőrzéséért folytatott tevékenységhez?

G. Gy.: Azzal, hogy a kisebbségi törvény alapján létrejöttek a helyi, majd országos kisebbségi önkormányzatok megoldódtak a korábbi nemzetiségi szövetségeket jellemző legitimációs problémák. A helyi és országos önkormányzatok legitim módon megválasztott reprezentatív testületek lettek, közjogi helyzetüknél fogva a helyi és országos hatalom partnerei minden olyan ügyben, amely a kisebbségeket is érinti. Ezt mi Békéscsabán is érezzük: véleményezési, tájékoztatási, közreműködési, egyeztetési és döntési lehetőségeink vannak. Ilyen körülmények között a nemzetiséghez tartozó magyar állampolgár a korábbiakhoz képest érzi, hogy törődnek vele, számítanak rá, kikérik a véleményét, és ezzel az identitás megőrzésében jobb lehetőségeket lát. A kisebbségi önkormányzat teljesen új jogintézmény, nincs előre kitaposott útja, begyakorlott mechanizmusa, minden problémával most kell szembenézni és megküzdeni. Például Békéscsabán a román nemzetiséghez tartozó polgár az elnöki fogadóórán (minden hétfőn 15–17 óra között) elmondhatja a problémáit, teljesen függetlenül attól, hogy milyen jellegűek. A román önkormányzati ülések nyilvánosak, oda bárki bejöhet, és szót kérhet. Volt erre példa is: A temető „újraélesztésének" kérdése. A helyi idősebbek azt kérték, hogy a lezárt román temető ismét „működjön", vagyis az önkormányzat hozza rendbe úgy, hogy további temetéseket lehessen ott tartani. Ezenkívül különféle problémákkal keresnek meg, és ezeken igyekszünk segíteni. Talán éppen ezen a segítőszándékon és lehetőségeken keresztül sikerül fékezni (nem megállítani) az asszimilációs folyamatot az identitástudat megőrzését. Ebben nagy szerepe van (lehet) az egyháznak is. Békéscsabán 1995-ben szenteltük újjá az ortodox templomot, ahol kétheti rendszerességgel vannak román nyelvű istentiszteletek. Az év során megtartott klubestek, román bálak is ezt szolgálják. Mindenesetre, ébren kell tartania nemzetiségi létünket (a sajtó, a TV, a rádió stb.) segítségével is, mert különben elvesztünk, és az amúgy is lefelé szálló ágban lévő nemzetiségi tudatunk teljesen kimerül.

R. Gy.: Egyértelműen: nem, sőt rosszabbodott a helyzet. A rendszerváltástól a kisebbségi önkormányzatok megalakulásáig terjedő időszakban a Román Szövetség költségvetéséből jutott pénz az egyesületek és közösségek programjainak támogatására.

Leszűkítve a kérdést szűkebb nemzetiségi hovatartozásomra, a Méhkeréki Baptista Gyülekezetre, elmondatom, hogy az 1994. évi kisebbségi önkormány-

zati választasok óta sem a helyi, sem az országos önkormányzatnak nem volt sem ideje, sem energiája arra, hogy egyáltalán szóba álljon velünk, hogy megismerjék gondjainkat, bajainkat, nemhogy megpróbált volna valamilyen konkrét segítséget nyújtani. Úgy látszik, az Ő költségvetésükből a választókkal történő kapcsolatfelvételre sem futja...

Annak ellenére, hogy legitim szervezetekről van szó, fogyatékosságuk az, hogy „felülről" kiagyalt, a nemzetiségekre ráerőltetett intézmények ezek, melyek sok pénzt felemésztenek ún. működésre, de az identitás és a nyelv megőrzésére vajmi kevés jut.

B. T.: Én nem érzem azt – itt Gyulán –, hogy az önkormányzati rendszer hozott volna valamilyen új lehetőséget. Az ország egyetlen Román Tannyelvű Gimnáziuma nincs jobb helyzetben, mint 10 évvel ezelőtt, sőt a körülmények inkább romlottak, és ez nem csak pénzkérdés! Az országos kisebbségi önkormányzat feladata többek között az is lenne, hogy az oktatás feltételeinek minősége javuljon, ha nem akarunk mi is „vasárnapi iskolákat". Persze ez egy jó kezdeményezés, csak nálunk ez visszalépést jelentene. A pedagógusok nyelvi továbbképzésére, annak lehetőségeire, előnyeire fel kell hívni a figyelmet. És végül, el kellene dönteni, hogy az iskolák „tannyelvűek" vagy „nyelvoktatók" legyenek.

L. M.: Igen, most jobbak a lehetőségek, mivel a kisebbségi intézmények pontosabban rögzített jogi keretek között és jogszabályok alapján működhetnek. Mindez jótékony hatással van a nyelvhasználatra, a közművelődésre és a kultúra többi területére. Nehezíti a helyzetet, hogy a települési önkormányzatok részéről nem egységes a különböző tevékenységi területek anyagi támogatása. Általános gond, hogy nincs összhang a kisebbségi törvény előírásai és az alkotmány (lásd a parlamenti képviselet megoldatlansága), valamint a választási törvény között. Nem megoldott a törvénynek megfelelő finanszírozás sem.

T. I.: A korábbinál jobb lehetőséget csak formálisan biztosít. Szerintem a működési és az önmegtartási formákra a korábbinál kevesebb jut. Ugyanis a kisebbségi önkormányzatok esetén arra hivatkoznak, hogy 5 főnek minek annyi pénz, elfelejtve, hogy közösségek állnak mögöttük. A civil szférát pedig pénzhiányra való hivatkozással nem támogatják. Az egyének pedig nem olyan tőkeerősek, hogy ezt át tudják vállalni. Közel állunk a közigazgatási adminisztratív autokráciához, „diktatúrához". Túlságosan függő helyzetben vannak a kisebbségi önkormányzatok a települési önkormányzatoktól, ezért szükséges a kisebbségi törvény módosítása, működőképesebbé tétele. Amíg az önkormányzat a jogi területen iszapháborúzik, nincs kellő energia a társadalmi háttér megszilárdítására. Maga a kisebbségi önkormányzati rendszer sem mindenható. Voltaképpen az országos törvények megelőzik a többségi társadalom, leginkább a helyi többségi társadalom gondoskodási, tolerancia szintjét. Az önkormányzati rendszer gya-

korlatilag csak felszínre hozta, nyilvánvalóvá tette a felszín alatt korábban is létező másságot. Sokáig abban a hitben volt a magyar társadalom nagyobbik része, hogy Magyarország etnikailag homogén állam. Most a társadalmat érintő többirányú negatív hatás mellett a másság elfogadásával, befogadásával is szembesülnie kell. Vagy legalább meg kell próbálni kibékülni ezen tényekkel.

Mely feltételek megvalósulását tekinti a legfontosabbnak ahhoz, hogy a kisebbségi lét minősége jelentősen javulhasson nálunk?

G. Gy.: Nagyon sok objektív és szubjektív feltétel kell a fentiek eléréséhez. Egyik feltétele, hogy rendelkezzünk parlamenti képviselettel, még ha annak csak szimbolikus jelentősége is lenne. Árgyelán György képviselő úr rövid ideje tagja a magyar parlamentnek, szocialista színekben. Mégis már a második felszólalásakor felvetette, hogy a hazai Román Ortodox Egyház miért nem számít történelmi egyháznak ebben az országban? Sok mindenre van (lesz) lehetősége az általunk megválasztott képviselőnek ahhoz, hogy állandóan felszínen tartsa kisebbségi létünk igényeit. A biztosítandó feltételek közé sorolom azt is, hogy az anyanyelvi oktatást is végző tanintézetek anyagi támogatása központi forrásból történjen. Pl. Békéscsabán a 9. sz. Általános Iskolában és a Kemény Gábor Szakközépiskolában fakultatív román nyelvoktatás is folyik. nagyon nehéz dolog ilyet szervezni, és támogatás, ösztönzés nélkül nem fog sokáig menni. Egyébiránt élni kell a lehetőségekkel, amelyeket a törvény biztosít. Senki nem várhatja el, hogy a többség kész kedvező helyzetet teremtsen számunkra és nekünk csak élvezni kelljen az előnyöket. Nekünk is vannak tennivalóink, elsősorban a nagyobb összetartás, a célok megfogalmazása, az azokért való együttgondolkodás területén. A széthúzás, a szembenállás soha nem vezet eredményekre, és az elért jelenlegi csekély eredmények is elveszhetnek.

R. Gy.: Ha elfogadjuk a Kormány helyzetjelentését – és miért ne fogadnánk el, ha igaz –, mely szerint „előrehaladott az asszimilálódás és nyelvvesztés", továbbá azt, hogy „a kisebbségi családok többségében a nyelv átörökítésének folyamata megszakadt, a magyar nyelv vált uralkodóvá" (lásd Demográfiai, nyelvi, szociális, kulturális jellemzők), akkor nemzetiségünk helyzetét egy beteg öreg ember állapotához tudom hasonlítani. Ebben az esetben nem azt kérdezzük, hogy mit tehetünk azért, hogy jelentősen javulhasson az illető állapota, inkább azt: hogyan tehetnénk elviselhetőbbé, fájdalommentesebbé a beteg hátralévő napjait? (Ez hozzáértést és türelmet kíván orvostól, betegtől, hozzátartozótól egyaránt.)

Úgy tenném fel a kérdést, hogy: Mely feltételek megvalósulását tekinti a legfontosabbnak ahhoz, hogy a kisebbségi lét minősége jelentősen ne romoljon tovább? Erre a kérdésre már megpróbálhatunk válaszolni.

a) Először is szembe kell nézni a tényekkel, még ha fájó is ez, a valóságnak megfelelő diagnózist kell felállítani. Ez lehet a kiinduló alap.

b) „Az anyanyelv átörökítésében felértékelődött az iskola és az óvoda szerepe, megnőtt ezen intézmények felelőssége". (Lásd Demográfiai, nyelvi, szociális, kulturális jellemzők) De jó lenne, ha ez így lenne! Ezzel szemben a tapasztalat az, hogy az iskola és az óvoda hozzájárulnak a nyelvvesztés folyamatához. (Nem csak a vegyes családok hatnak az iskolára és az óvodára, hanem ugyanolyan mértékben fordítva is igaz ez a dolog.) Súlyát és tekintélyét latba vetve, e két intézménynek valóban fontos szerepe lenne az anyanyelv átörökítésében.

c) Legalább ilyen fontos szerepük van az egyházaknak az anyanyelv átörökítésében és ezt be is töltik több-kevesebb sikerrel. Sajnos, országos és helyi önkormányzataink mindeddig nem ismerték el sem a baptista, sem a pünkösdi felekezetek fontos szerepét a román anyanyelv megőrzésében. Figyelembe véve, hogy a szocialista rendszerben is e két felekezet tagjai kisebbségünk számkivetettjei voltak, nem lehet csodálkozni azon a tényen, hogy egyes gyülekezetek elmagyarosodtak.

d) Az állam ne építse le hirtelen a kisebbségek anyagi támogatási rendszerét, olyan feltételeket szabva, amelyek teljesíthetetlenek és az ellehetetlenüléshez vezetnek. (Lásd pl. „A Magyarországi Nemzeti és Etnikai Kisebbségekért" Közalapítvány 1998-as pályázati feltételeit.)

B. T.: A kisebbségi lét minőségének javulása érdekében nem biztos, hogy csak az egyénnek kell valamit is tennie, a tenni akarást és a konkrét tetteket már régóta várjuk a kisebbségi vezetőktől is. A néhány éve megalakult kisebbségi önkormányzatok sincsenek felkészülve a tagokkal való kommunikálásra, és sokkal fontosabbnak tartják a felsőbb körökhöz való közeledést. Ez persze nem jelent rosszat, ha ennek az egyének is hasznát látják, s ezzel a kisebbségi lét minősége javul.

L. M.: A nemzeti kisebbségek legnagyobb gondja, hogy a családok többségében megszakadt a nyelv átörökítése, és drasztikus mértékű az asszimiláció. A felnőtt korú kisebbségi lakosság fele él vegyes házasságban. A kisebbségi lét minőségi javulását a nyelvoktatás hatékonysága segítené elő, mivel „nyelvében él a nemzet". Ehhez szükséges a parlamenti képviselet biztosítása. A kisebbségi önkormányzati rendszert tovább kell fejleszteni, hogy az asszimilációs folyamatot feltartóztathassa és a kisebbségek önazonosságát erősítse. Szükséges a jogalkotási és jogharmonizációs munka folytatása, valamint a kisebbségi önkormányzati rendszer jogszabályi és anyagi feltételeinek fejlesztése.

T. I.: Maguk a törvényi keretek nem elegendőek. Rá kell hangolódnia a kisebbségeknek is arra, hogy önmaguknak is tenniük kell az eredményességért. Aktívabbnak, kezdeményezőbbnek kell lenniük, persze megfelelő formába öntve, úgy hogy az ne váltson ki ellenszenvet. A másik oldal – a többségi társadalom és törvényhozó, közigazgatási szervei – valóban értse meg a kisebbségi politika súlyát, jelentőségét s a felszínre törekvő kisebbségi kezdeményezésekben

ne a többségi kultúra és hegemón helyzet csorbulását lássa. Továbbá, hogy a kisebbségi kérdést semmiképpen sem szabad a többségi nemzet veszélyeztető tényezőként felfogni. Csak ekkor lesz lehetséges minden településen a kisebbségbarát környezet kialakítása. Nagyfokú javulást eredményezhet ebben a vonatkozásban, ha a kisebbségekre szánt központi pénzeszközök oda jutnak el, ahova azt szánták, és ahol a legnagyobb szükség van rájuk. A pénzforrások összege óriási, miközben semmi konkrét látszatát nem lehet észlelni a gyakorlatban. A kisebbségi támogatásokból sok esetben nem ők részesülnek. Ezért fontos lenne a kisebbségekre szánt pénzek felhasználásának szigorúbb ellenőrzése.

A kisebbségi média függetlensége (függősége?)

(Az Európa Tanács által 1997. április 3–4-én Budapesten rendezett nemzetközi média-szeminárium egyik előadása)

A szerző előadása a szlovéniai magyar média sajátos viszonyairól szól. Mégsem állíthatjuk, hogy mondanivalója idegen és tanulság nélküli lenne számunkra, hiszen az itthoni kisebbségi sajtónak, rádiónak, televíziónak sem sikerült eddig a szükséges mértékben önálló magatartást kialakítania, illetve önállósági szándékait az intézményi környezettel elfogadtatnia...

Szlovénia új állam, a volt Jugoszlávia egyik utódállama, ahol már a múltban is nagy figyelmet szenteltek a kisebbségi jogvédelemnek. A két őshonos nemzetiségi közösség, a magyar és az olasz, külön alkotmányos jogokat élvez az oktatásban, a tájékoztatásban, a művelődésben és az anyanemzettel való kapcsolatokban. Külön státusú parlamenti képviselője is van mindkét nemzetiségi csoportnak, akik közvetlenül kerülnek a parlamentbe, és akikre az általános választásokon csak a kisebbségek szavazhatnak. Elméletileg tehát működik is minden. A tájékoztatásban is. A 3500 lélekszámú olasz kisebbségnek napilapja, egész napos rádióműsora és napi hatórás tévéműsora van. A mintegy 10 000 magyarnak hetilapja, napi nyolcórás rádióműsora és heti félórás tévéműsora. Bizonyára mindenki számára szembetűnő a disszonancia a két kisebbségi közösség tájékoztatási szintje között, de hát ennek történeti, politikai és gazdasági okai vannak. Én itt most inkább a kisebbségi média önállóságáról, az újságírói autonómiáról szólnék.

Valamennyien tapasztalhattuk már, hogy minden hatalom vehemensen kijelenti: támogatja a független tájékoztatást, nem fog beleszólni a médiák belügyeibe. Ugyanakkor sohasem felejtik el hangsúlyozni, hogy a tájékoztatásnak, akárcsak a politikának a nemzetet kell szolgálnia. Nem ennek a hozzászólásnak a tárgya, hogy valójában melyik mennyire szolgálja a nemzet érdekeit egy-egy rendszerben, annyi bizonyos, nem ismerek olyan gyakorlatot, ahol a politikai vezetés akár ilyen, akár olyan formában ne próbálná meg érvényesíteni akaratát a tájékoztatásban. Még inkább megnyilvánul ez nemzetiségi közösségekben. Szlovéniai tapasztalataim alapján, annak okait az alábbiakban látom.

Mindenekelőtt hadd hivatkozzam egy 1992-ben Magyarországon szervezett konferenciára, amelynek címe „*A kisebbségek és a média*" volt. Ezen a konferencián felszólaltak a határon túli magyar szerkesztőségek képviselői, engem mégis egy magyar szociológus, politológus, kutató szavai ragadtak meg, és élnek mai is elevenen emlékezetemben. Történetesen az azóta sajnos elhunyt Lázár Guy-ról van szó, aki akkor többek között a következőket mondotta:

„A nemzetiségi szervezetek hajlamosak arra, hogy közvetlen beleszólást követeljenek ezeknek a kisebbségi lapoknak, műsoroknak a szerkesztésébe, mert ebben látják az egyetlen biztosítékot arra, hogy ezek a nemzetiség szervezeteinek, akarom mondani a nemzetiségek érdekeit fogják képviselni. Nem véletlenül szóltam el magam, ugyanis ennek a követelésnek a teljesítése szükségszerűen odavezet, hogy a kisebbségek érdekképviselete a kisebbségi szervezetek érdekképviseletévé szűkül le. Ezért azt gondolom, hogy a kisebbségi szervezeteknek valóban beleszólást kell biztosítani a nemzeti médiumok kisebbségi műsoraiba, de csak közvetve, egy esetleges műsortanácson keresztül, tehát úgy, mint minden más társadalmi rétegnek vagy csoportnak. Tehát arra van szükség, hogy ezek a műsorok vagy lapok függetlenek legyenek a nemzetiségi szervezetektől."

Eddig az idézet, és alig hiszem, hogy bárki is kétségbe vonná a fenti állítás igazságát, ha tényleg a független tájékoztatás szempontjából közelíti meg a kérdést. Csakhogy kisebbségben, amikor a nemzetiségi csoport a legtöbb esetben számos – a többségi nemzet, vagy az otthont adó ország részéről – érkező támadásnak van kitéve, gyakran nehéz argumentumokkal magyarázni, miért is kell a kisebbségi újságírónak még ilyen viszonyok közepette is tárgyilagosnak lennie saját közössége iránt, még akkor is, ha ezzel a többségi nemzet előtt netán fény derül a kisebbség berkeiben (a kisebbségi politikai vezetésben, oktatásban, tájékoztatásban, kultúrában stb.) jelentkező hiányosságokra, ellentétekre. Sajnos úgy tűnik, hogy nem egy kisebbségi politikai vezető még mindig hisz abban, hogy a problémák elkendőzésével el is lehet tüntetni azokat. A nemzetiségi politikusok hajlamosak akár árulásnak felfogni a tényfeltáró újságírást, rádiózást, mondván, ezzel csak ütőlapot adunk az ellenségeink kezébe, és aki így viselkedik, az nem a kisebbség érdekeit képviseli, az nem lehet a kisebbség barátja, még ha annak soraiból származik is.

Hadd említsek egy konkrét példát. Jómagam hosszabb ideig voltam a rádió szerkesztőjeként a Muravidéki Magyar Nemzetiségi Önigazgatási Közösség Képviselő-testülete Végrehajtó Tanácsának elnöke. Kétéves tevékenység után egyszerűen rájöttem, nem lehet az újságíró ugyanakkor politikus is, mert saját tevékenységéről – vezető politikai tisztségek betöltésével – nem tájékoztathat elfogulatlanul. A lemondást és a politikai tevékenységből való kivonulást vezetőségi társaim az alapos indoklás ellenére sem fogadták megértéssel. Pedig, hogy csak egyetlen esetre hivatkozzam, tényleg nonszensz, hogy az általam, mint felelős szerkesztő által elkészített műsorfejlesztési terveket az általam vezetett politikai testület fogadja el.

Nemzetiségi politikusok szájából nemegyszer hangzik el, hogy a nemzetiségi újságíró a nemzetiség katonája kell hogy legyen, tehát feladata a nemzetiségi ügy szolgálata. Ezzel jómagam is egyetértek, azzal már kevésbé, hogy éppen az aktuális nemzetiségi politikai vezetés határozza meg, vagy hogy pontosítsak (mert hiszen sohasem parancsban kapja az újságíró az utasítást), jóindulatúan tanácsolja, hogy erről vagy arról most, illetve így talán mégsem kellene írni a sajtóban, beszélni a rádióban. Ha viszont a nemzetiségi újságíró netán „túl ko-

molyan veszi önmagát", és mégis ír, beszél az eltanácsolt témákról, akkor újra elárulta a kisebbségi ügyet.

Hogy miben nyilvánul meg ez újabban a muravidéki magyarság körében? Például abban, hogy egyre gyakrabban tartják zárt ajtók mögött a testületek ülését, és a „nemzetiség katonáit-harcosait" kirekesztik ezekről az összejövetelekről, esetleg később nyilatkoznak, nem egyszer teljesen másképp, mint ahogy az valójában az ülésen történt. Az újságíró pedig azért újságíró, hogy még a zárt ajtók mögött zajló eseményekről is tudomást szerezzen. Pedig nem az volna-e a tisztességesebb, akár demokratikusabb, ha a nemzetiség „író katonája" jelen lehetne az összejöveteleken, és a vezetéssel együtt eldöntené, mi kívánkozik egyelőre a nyilvánosság elé és mi nem? Persze, újságírói szempontból még ez sem tökéletes megoldás, de mivel a kisebbségben élők amúgy is megszoktuk az állandó kompromisszumokat, itt is érvényesülne a kecske-káposzta elmélet. Jelen esetben is ez történik ugyan, csakhogy elpusztul a kecske is, és elrohad a káposzta is.

És ha idézettel kezdtem, akkor hadd fejezzem be ugyanazzal. *„A helytelenítés nem elutasítás. Éppen hogy valami jó megőrzésére, jobbítására ösztönöz, némi szenvedéllyel."* (Illyés Gyula) És ha már társítani kell a tárgyilagosságot a nemzetiségi megmaradásért folytatott harc szenvedélyével, akkor hiszem, hogy esetleg ez a járható utak egyike.

Novák Császár Jolán

Despre simboluri

Din istoria tricolorului

Cu ocazia întâlnirii noastre de la Giula, prilejuită de cel de al şaptelea simpozion anual al Uniunii culturale a românilor din Ungaria, Domnul profesor Gheorghe Petruşan mi-a solicitat un material scurt şi lămuritor despre originea şi înţelesul steagului tricolor la români.Parcurgând după aceea primele două numere ale revistei **„Convieţuirea"** de la Seghedin, mi-am dat seama de discuţia lansată, privind cadrul mai larg şi dorinţa românilor din Ungaria de a-şi stabili simboluri de reprezentare şi cu atât mai mult am înţeles rostul materialului cerut.

Cu credinţa că fraţii români din Ungaria vor şti să-şi susţină opţiunile potrivite cu tradiţiile şi starea lor, voi observa doar că ungurii din România au preocupări simetrice şi că în ultimul timp au fost cazuri destule în care la manifestările proprii au arborat în diferite forme tricolorul maghiar, dar fără stema Ungariei şi l-au etalat alături de tricolorul românesc şi steagul albastru cu stele galbene al Uniunii europene. Din această practică s-ar putea înţelege dorinţa comunităţii maghiare din România de a folosi tricolorul ca steag de naţionalitate, decât că fără stemă, care indică statalitatea Ungariei.

Desigur că în acest fel de reprezentări simbolice sunt chestiuni de fond, pentru a se găsi ceea ce se poate mai potrivit cu materia subiectului, şi sunt chestiuni de ordin procedural, juridic şi administrativ, pentru a se încadra acţiunea în legislaţia statului majoritar.

În cele ce urmează voi mai aminti doar că nivelul şi forma de reprezentare simbolică a unei persoane fizice, sau juridice, a unui grup de oricare fel, etnic, profesional, sportiv, sau turistic, a unei intreprinderi, sau a unei localităţi, a unei etnii, sau a unui popor cunoaşte o sumedenie de mijloace în care se poate înfăţişa, fiecare cu criteriile şi specificul său, precum, într-o ordine verticală, sau orizontală, sunt: **steagul, drapelul, stindardul, fanionul, prapurul, pavilionul,** apoi **stema, gherbul, herbul, blazonul, ecusonul, efigia, emblema, marca, sigiliul, ştampila,** respesctv **medalia, decoraţia, insigna, inelul, medalionul, diadema, coroana, cordonul, eghileţii, epoleţii, panaşul, armele, stela, diploma, placheta, tabula, icoana, pana de aur** etc.

Fiecare dintre acestea are un istoric al formei şi ţine de o ştiinţă rece, care normează structura şi practicarea lor, precum vexillologia (pentru steaguri), heraldica (pentru steme), sfragistica (pentru sigilii), medalistica (pentru medalii şi decoraţii), diplomatica sau numismatica. Respectiv s-au creat instituţii internaţionale de înregistrare, precum Oficiul pentru blazoane de la Londra, care încearcă formarea unei evidenţe universale, cu două scopuri: evitarea suprapunerilor fie şi numai întâmplătoare, deci uzul comun fără semnificaţie al unor simboluri, respectiv evitarea încălcării unor reguli care sunt specifice heraldicii, sfragisticii, ori altor ştiinţe, adică crearea şi uzul unor simboluri corecte din punct de vedere ştiinţific. De aici rezultă speranţa unei aprofundate elaborări a intenţiei de reprezentare simbolică şi lămurirea prealabilă a lucrurilor, de pildă dacă se doreşte un steag naţional, sau un steag de naţionalitate, un steag bisericesc, sau un stindard de frăţietate, o stemă heraldică, sau una iconografică, etc. Voi mai aminti că pentru un grup etnic, pentru o naţionalitate se pretează **stindardul**, care derivă dintr-o practică antică şi mai ales romană şi care este prin excelenţă un **simbol de înfrăţire**, de unitate în grup.

Istoria steagului tricolor la români, format din culorile roşu, galben şi albastru are o bibliografie foarte bogată, în care argumentele mitologice, afective şi cele documentare se împletesc într-un traseu, care nu este uşor de luminat şi clarificat. Ca semnificaţie, cele trei culori în ansamblul lor simplifică şi reprezintă curcubeul, deci tricolorul românesc poate fi înţeles ca preluarea unui mesaj ceresc, în care aceste culori sunt definitorii şi însărcinează neamul românesc să fie pe pământ un neam creştin, purtând în sine un mesaj al Dumnezeirii, precum atât de clar a exprimat poetul Vasile Alecsandri la 1878 în **„Cântecul gintei latine"**, cu care a căştigat concursul interlatin de la Montpellier. Citez ultimele două strofe:

„Şi-n ceasul sfânt al judecăţii
Când faţă-n cer cu Domnul Sfânt
Latina gintă a fi întrebată:
– Ce au făcut pe acest pământ?
Ea va răspunde sus şi tare:
O! Doamne! În lume cât am stat
În ochii ei plini de admirare
Pe Tine te-am reprezentat!"

Recent a apărut o nouă lucrare, „Tricolorul românesc", de patru autori, Dr. Adina Berciu-Drăghicescu, Dr. G.D. Iscru, Tiberiu Velter şi Aurel David, la Editura Sigma din Bucureşti (1995), în care se avansează ipoteza că steagul tricolor se regăsea la daci în culorile stindardului (signum) sub forma unui balaur zburător cu cap de lup, confecţionat din lemn, ori metal, şi stofă colorată.

Acesta era un simbol ce se dovedeşte activ la întregul neam tracic, care stătea „Sub semnul lupului". Imaginea lui a rămas pe Columna lui Traian de la Roma şi vom putea şti exact culorile acestui stindard când vor da rezultate studiile unui grup de savanţi italieni, care încearcă restaurarea culorilor iniţiale ale Comunei, prin regăsirea lor în memoria marmorei şi aducerea la suprafaţă cu mijloacele sofisticate ale cercetării nucleare.

Acest stindard a fost conservat şi utilizat în secolele următoare, în special pentru legiunile care s-au format din luptătorii daci angajaţi în slujba Romei. Dintre acestea, se disting Cohorta „Augusta Dacorum" şi Cohorta „Aurelia Dacorum", care au avut reşedinţa în Pannonia, de unde Cetatea „Aquincum" (viitoare Buda veche) a moştenit în stema sa culorile roşu, galben şi albastru, regăsibile în steagul tricolor al Budapestei de azi.

Teoria este cât se poate de curajoasă, dar nu este pentru prima dată când se susţine. La 1851 J.F. Neigebauer, în lucrarea „Dacien aus der Uberresten des Klassichen Alterthums mit besonderer Rucksicht auf Siebenburgen. Topographische Zusamengestellt" afirma că tricolorul românesc este o moştenire din timpul Daciei Traiane. La acestea, în 1976, Dr. Marius Bizerea adaugă argumente din secolul al VI-lea, după documente găsite în Biblioteca Vaticanului. Astfel, Domnia sa arată că în Novella XI din 14 aprilie 553 a Împăratului Justinian sunt descrise stemele teritoriilor supuse Episcopiei Justinian Prima. Între acestea, şi stema Daciei transdanubiene, care este descrisă astfel: Ex parte dextra, in prima divisione, scutum rubrum, in cuius medis videtur turris, significans utramque Daciam, in secunda divisione, scutum coelesti, cum (signum)tribus Burris, quarum duae e lateribus albae sunt, media vero aurea.

Şi în traducerea Dr. Marius Bizerea: „Din partea dreaptă, în prima diviziune (un) scut roşu în mijlocul căruia sunt văzute turnuri însemnând Dacia de dincolo (= Dacia Traiană), în a doua diviziune scut ceresc (albasru = de culoarea cerului) cu semnele tribului burrilor, ale căror două laturi sunt albe, iar mijlocul auriu."

Preponderenţa culorilor din această stemă este limpede roşu în dreapta, auriu la mijloc albastru în stânga şi poate fi o continuare în stemă a culorilor din

stindardul traco-dacic al balaurului cu cap de lup, care a fost folosit în Europa centrală, până în Evul Mediu ca steag de luptă, inclusiv pe timpul celor „zece regi", care au stăpânit Pannonia după trecerea hunilor şi până la venirea ungurilor.

X X X

În continuare, de-a lungul Evului Mediu, se poate observa la români o îndelungată tradiţie a utilizării culorilor tricolore: „rămase moştenire de la Imperiul roman" după cum spunea George Barițiu pe la 1890. Se vede această tradiţie în steagul din jocul căluşarilor, de moştenire daco-romană, în blazonul Dragoşeştilor din Maramureş, în costumul militar românesc, cum apare în „Cronica pictată de la Viena", precum şi în ţesături, în manuscrise, sau pictura bisericească murală, pătrunzând treptat, înspre epoca modernă, către însemnele suveranităţii.

Primul steag românesc cu tricolor este acela al Adunării Norodului de la 1821, sub conducerea lui Tudor Vladimirescu. Urmează apoi steagurile tricolore cerute de Domnitorul Al. D. Ghica şi date de Sultan pentru corăbiile româneşti şi pentru cele trei regimente ale noii armate române. Acestea au şi fost înmânate la 1834.

Oficializarea definitivă a tricolorului românesc se produce în evenimentele de la 1848, după ce a fost cultivat în Societatea „Frăţia" ca steag de reprezentare. Cea dintâi ştire provine din presa de la Paris, unde un grup de tineri moldo-români au mers la Guvernul provizoriu, victorios în februarie, ca să prezinte felicitări, fluturînd „steagul naţional cu culorile albastru, auriu, roşu, ca semn al unirii moldovenilor cu muntenii". Aici era ceva, căci se putea simboliza unirea românilor prin unirea unor culori, deoarece multă vreme steagurile unor domnitori moldoveni au fost de fond roşu, cele muntene de fond auriu şi cele transilvane au utilizat fond albastru. Încât tricolorul astfel alcătuit de tinerii români care studiau la Paris putea simboliza cromatic ideea de unire, sau măcar ideea de identitate a unei comunităţi etnice. Steagul tricolor a fost prezent şi la Blaj, după relatarea lui George Sion, dar cu benzi orizontale şi cu alb în loc de galben, deci roşu-alb-albastru, probabil dintr-o influenţă franceză a momentului revoluţionar, însă având scris cu litere aurii dominante: VIRTUTEA ROMÂNĂ REÎNVIATĂ

Cu toată prudenţa, ca steagul să nu fie tricolor cu totul, ca la românii din Muntenia, totuşi s-a făcut cercetare de către autorităţi, sub acuzaţia că steagul arborat în Blaj la adunarea din3/15 mai 1848 ar fi fost un steag rusesc, adus de către episcopul Andrei Şaguna de la Mitropolitul din Karlovitz, adică o provocare.

Pentru a încheia aceste note succinte, mai amintesc că în contextul mişcării revoluţionare, care izbuneşte la Bucureşti, Guvernul Provizoriu dă Decretul nr. 1/din 14 iunie 1848, prin care în primul său act de decizie publică întăreşte o tradiţie, dispunând: „Steagul naţional va avea trei culori: albastru, galben, roşu". De atunci, aşa a rămas, decât că benzile utilizate orizontal ulterior s-au dispus

vertical. Dar şi acesta a fost un drum. De pildă, pictura lui Costache Petrescu „Grup de manifestanţi la 1848" ca şi fotografiile de la Alba Iulia, de la 1 decembrie 1918, prezintă tricolorul românesc cu benzi orizontale, deşi în România se trecuse la benzi verticale, prin Decretul regal din 1898 şi aşa a rămas până în zilele noastre.

Pentru discuţia acum pornită între românii din Ungaria, despre însemnele şi simbolurile care să-i identifice, voi aminti că ea nu este nouă. De pildă, deputaţii români din Parlamentul de la 1865–1866 cereau astfel: „Naţiunea română să aibă în marca Ardealului însemnele sale, un vultur stând pe o stâncă de piatră cu crucea în gură şi să-şi aibă culorile sale, vânăt, roşu, şi galben, sigiliul şi steagul său." Ceea ce, însă, nu s-a cuprins în legea naţionalităţilor din 1868, sub nici o formulare, atunci, sau mai târziu. Iată însă că trezirea ce zguduie acum Europa pe criterii etnice şi confesionale aduce din nou în actualitate această discuţie, care poate să fie ca un şurub fără sfârşit, dacă nu este dusă cu calm şi înţelepciune, oriunde s-ar întâmpla să fie, şi despre orice fel de simboluri: de reprezentare, sau de identificare, naţionale sau de naţionalitate, etnice, sau culturale, bisericeşti, sau de localitate. Cât priveşte semnificaţia vexillologică a culturilor din tricolorul românesc, aceasta este cea în general acceptată şi utilizată în ştiinţa steagurilor astfel:

1. Albastru (mai azuriu în varianta moldovenească): Reprezintă cerul şi aerul, cel mai nobil element după foc, simbolizând buna credinţă şi principiul vieţii ca dar divin.

2. Galben: (auriu): Simbolul bogăţiei şi al puterii de regenerare a omului şi a naturii, rodită şi gospodărită de blândeţea lui Dumnezeu, care din lume îşi face aureolă şi o luminează autarhic cu mintea sa.

Roşu: Simbolul de distincţie a regalităţii basileice, a măririi, îndrăznelii şi singurătăţii în măreţie şi decizie. Dacă luăm în seamă că roşul este culoarea princiară prin excelenţă, înseamnă că se poate figura tricolorul românesc printr-o triplă reprezentare a sensului său: cerul, pământul şi omul.

Constantin Mălinaş

O fundaţie pierdută

Pentru ce s-au folosit cele 43 de milioane de forinţi primite drept despăgubire a fostei Fundaţii Emanuil Gojdu?

Tiberiu Boca, reporter

– Emanuil Gojdu s-a născut în anul 1802 la Oradea, într-o familie macedoromână. Studiile juridice le face în oraşul natal, la Pojon şi Pesta, după care devine un avocat renumit şi căutat în capitala Ungariei. Fiind un om foarte bogat, la mijlocul secolului trecut, intră în posesia lui un imobil deosebit de mare, locuinţe şi magazine, care şi astăzi poartă numele de Pasajul Gojdu. După

moartea, de la 3 februarie 1870, a marelui mecena toată averea o moşteneşte fundaţia creată de el cu scopul de a acorda burse de studii pentru tinerii greco-orientali. Fundaţia Emanuil Gojdu funcţionează bine pînă la primul război mondial, cînd banii ei îşi pierd valoarea, iar imobilul (unde funcţionează şi astăzi Parohia Ortodoxă Română din Budapesta) va fi naţionalizat în 1952. După schimbarea sistemului politic din Ungaria, în anul 1990, încep tratative pentru despăgubire parţială acordată bisericilor. Astfel, în 1993, Vicariatul Ortodox Român din Ungaria primeşte după imobilul Gojdu o sumă însemnată de 43 de milioane de forinţi.

Ştefan Frătean, consilier principal – Oficiul pentru Minorităţile Naţionale şi Etnice din Ungaria

– Oficiul guvernamental pe care îl reprezint a luat parte în mod intens la lucrările comisiei guvernamentale, care s-a ocupat cu despăgubirea parţială a bisericilor. A fost vorba doar despre o despăgubire parţială, care – privind Fundaţia Gojdu – era valabilă şi pentru biserica noastră. Am ţinut, ca biserica să reprimească din acele averi, cu care a gospodărit mai devreme, pentru că este foarte important pentru cultura românească din Ungaria, ca biserica să dispună de fonduri necesare, pentru păstrarea şi promovarea acestei culturi.

Tiberiu Boca, reporter

– Conform noului statut al vicariatului, banii primiţi din despăgubire se pot folosi numai pentru parohia respectivă. Cele 43 de milioane primite pentru imobilul Gojdu din capitală, au ajuns pe contul vicariatului.

Pr. Pavel Ardelean, vicar episcopesc

– Aceşti bani n-au fost numai ai Parohiei din Budapesta. Această fundaţie a fost a Bisericii Ortodoxe Române din Ungaria.

Tiberiu Boca, reporter

– Credincioşii din capitală, în frunte cu părintele Marius Maghiaru, consideră altfel.

Marius Maghiaru, paroh – Parohia Ortodoxă Română din Budapesta

– Dacă luăm în considerare faptul că tot ce s-a primit înapoi de la Budapesta, s-au primit pentru acele imobile, care în trecut s-au folosit în scopuri bisericeşti: locuinţe preoţească şi cantorească, şi, fireşte, capela. Toate acestea făceau parte din averea Fundaţiei Gojdu. Noi, cei din Budapesta am fost de părerea că dacă s-a primit ceva înapoi – şi este vorba despre o sumă însemnată – atunci o sumă mai mare ar trebui să se cheltuiască pentru scopurile centrului bisericesc din Budapesta.

Tiberiu Boca, reporter

– Este adevărat însă şi faptul că renovarea clădirii din strada Holló nr.8 din Budapesta nu avea rost să înceapă, pentru că primăria cartierului VII din capitală doreşte să construiască aici Aleea Madách. Conform planurilor, clădirea parohiei ar trebui demolată. Banii deci au rămas la Giula.

Între timp, vicariatul lansează o construcţie serioasă: sediul conducerii bisericeşti, respectiv casa parohială pentru Giula I. Pentru acest scop, în 1994 şi 1995, statul acordă o subvenţie extraordinară de cîte 10–10 milioane de forinţi. O parte a intelectualilor români din Ungaria a considerat că această sumă de 20 de milioane nu va fi suficientă pentru construcţia imensă şi că vicariatul va folosi şi o parte din cele 43 de milioane din despăgubirea Gojdu. La începutul anului 1995, răspunzînd la întrebarea redacţiei noastre, părintele vicar Pavel Ardelean afirmă, că acest zvon este total greşit. Însă în vara anului 1997 a declarat următoarele.

Pr. Pavel Ardelean, vicar episcopesc

– Nu este un secret că, pe lîngă ajutorul de stat de 10 milioane anual, dintr-o parte a banilor primiţi ca despăgubire a mai trebuit să completăm şi în cadrul vicariatului, ca să reuşim terminarea acestor două clădiri: una nouă şi cea veche să fie supusă unei renovări. După primul deviz, cele două clădiri ale vicariatului au costat 25 de milioane de forinţi. Sigur, îmbunătăţirile care s-au adus, de exemplu, lemnul, mobilierul, au mai necesitat încă 5-6 milioane de forinţi în plus. Deci am putea spune că vicariatul a costat în total, deci cu îmbunătăţirile aduse ulterior, cam 35-37 de milioane de forinţi.

Marius Maghiaru, paroh – Parohia Ortodoxă Română din Budapesta

– Şi eu sînt cam surprins de această situaţie. Nu pot face altceva decît să mă leg de Statutul de Organizare şi Funcţionare al bisericii noastre, în care se descrie clar: sumele primite ca despăgubire să se folosească pentru parohia pentru care au fost acordaţi banii.

Tiberiu Boca, reporter

– Se pare că pentru aceasta nu mai sînt şanse.

Marius Maghiaru, paroh – Parohia Ortodoxă Română din Budapesta

– Într-adevăr, aşa este.

Ştefan Frătean, consilier principal – Oficiul pentru Minorităţile Naţionale şi Etnice din Ungaria

– Este important ca vicariatul să aibă un sediu conform aşteptărilor şi este bine că există acest sediu. Însă rămîne de discutat dacă într-adevăr construirea atît de luxoasă a acestei clădiri a fost cea mai gravă problemă în rîndul comunităţii româneşti din Ungaria. Rămîne de văzut, dacă după aceste lucrări,

mai rămîn surse şi pentru alte lucrări, neapărat necesare pentru reanimarea activităţii bisericii. Atunci cînd s-au desfăşurat şi s-au terminat lucrările sediului vicariatului, pe mine personal m-a supărat faptul că prin edificarea ecestui sediu s-a neglijat un plan la care am ţinut foarte mult. Este vorba despre constuirea – tot pe locul vicariatului – a unui muzeu al valorilor bisericii româneşti din Ungaria. Atunci cînd încă s-a discutat despre o eventuală despăgubire, s-a vorbit şi despre construirea unei clădiri în curtea vicariatului, care ar adăposti o grădiniţă. Ce bine ar fi fost, dacă s-ar fi construit acolo un centru ortodox românesc, cu muzeu, cu grădiniţă şi fireşte cu sediul episcopiei.

Tiberiu Boca, reporter

– Aceste planuri însă au rămas planuri. După ce din cele 43 milioane 17 au fost investite în sediul vicariatului, o bună parte a restului despăgubirii Gojdu s-a împărţit între acele parohii, care după 1990 n-au primit nici o sumă de despăgubire, însă ele au necesitat lucrări urgente de renovare.

Pr. Pavel Ardelean, vicar episcopesc

– Restul a fost folosit în diferite parohii, la Otlaca-Pustă, Aletea unde am investit mai mult s-au mai puţin, după necesităţi. Deci în felul acesta s-au cheltuit aceşti bani, despre care am făcut o dare de seamă atît Adunării Eparhiale, cît şi statului de unde provin aceşti bani.

Tiberiu Boca, reporter

– Din cele 43 de milioane de forinţi s-au efectuat lucrări în valoare de 2,5 milioane de forinţi la biserica din Crîstor. Parohia din Bătania a primit o sumă similară.

Traian Mureşan, vicepreşedinte – Parohia Ortodoxă Română din Bătania

– Am primit ajutor pentru renovarea bisericii, pentru că acoperişul a fost tare rău şi curgea apa înăuntru. Deci, au dat jos acoperişul şi biserica a primit unul nou şi rezistent. Pe urmă s-au făcut şi pereţii, s-a dat jos tot ce era umed, atît în interior, cît şi în exterior. Lucrările s-au făcut în anul 1995.

Tiberiu Boca, reporter

– Pentru aceste lucrări cît aţi primit de la vicariat?

Traian Mureşan, vicepreşedinte – Parohia Ortodoxă Română din Bătania

– În total am primit 4 milioane de forinţi, dar un milion s-a dat numai pentru impozit. Efectiv am cheltuit 3 milioane.

Tiberiu Boca, reporter

– La Aletea, împreună cu credincioşii din loc, s-a construit o morgă, la care aletenii au contribuit şi cu muncă socială.

– Cam cît a costat această morgă?

Petru Jurca, credincios – Aletea

– Aşa cum stă acum, ne-a costat 1,8 milioane de forinţi.

Tiberiu Boca, reporter

– Cît a dat vicariatul din această sumă?

Petru Jurca, credincios – Aletea

– După cîte mai ţin minte, de la vicariat am primit cam 700–750 de mii de forinţi.

Tiberiu Boca, reporter

– În afară de acestă sumă, vicariatul a contribuit şi la renovarea Capelei Orodoxe Române din Aletea.

Petru Jurca, credincios – Aletea

– Da, am primit şi pentru renovarea capelei. După cîte ştiu am primit cam 300 de mii.

Tiberiu Boca, reporter

– Între timp, o parte a intelectualilor români din Ungaria propune ca din despăgubirea Fundaţiei Gojdu să se reînfiinţeze fundaţia, care, conform testamentului, este valabilă pînă în anul 2071. La începutul anului 1995, dr. Maria Berényi ne-a declarat următoarele:

dr. Maria Berényi, directoarea Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria

– Eu nu zic că în zilele noastre 43 de milioane de forinţi ar fi o sumă mare, dar cu o parte ar fi bine dacă ar porni din nou Fundaţia Gojdu. Dacă cineva răsfoieşte testamentul marelui mecenat îşi poate da seama cum trebuiesc distribuiţi banii fundaţiei, pînă în 2071.

Tiberiu Boca, reporter

– Încă în aceeaşi emisiune din anul 1995, nu întîrzie nici răspunsul părintelui vicar, Pavel Ardelean.

Pr. Pavel Ardelean, vicar episcopesc

– În momentul în care vicariatul a primit o sumă oarecare, toată lumea vine dinafară şi oarecum dictează că ce să facă vicariatul cu această sumă. În primul

rînd vicariatul este autonom, are o conducere, care va hotărî în această privință. Dar înainte de toate trebuie să ne aducem în bună ordine bisericile, casele parohiale şi monumentul lui Emanuil Gojdu.

Tiberiu Boca, reporter

– După ce în zilele noastre banii primiți din Fundația Gojdu nu mai sînt, părintele vicar este pesimist în legătură cu reanimarea fundației.

Pr. Pavel Ardelean, vicar episcopesc

– Sigur, de făcut sînt foarte multe. Probabil că ar trebui să primim o mare-mare sumă ca să reuşim toate să le rezolvăm aşa cum le-am dori. Dorințe avem fiecare, e adevărat, dar ele sînt mai constrînse ici-colo. Dacă primeam o despăgubire totală, cred că nu era nici o piedică. Nici aşa nu vor fi în viitor, dacă vom avea surse sau rezerve care ar facilita acest lucru. Atunci s-ar putea vorbi despre înființarea unei fundații şi chiar ar fi foarte frumos să facem acest lucru în memoria lui Gojdu.

Ştefan Frătean, consilier principal – Oficiul pentru Minoritățile Naționale şi Etnice din Ungaria

– Atunci, cînd Vicariatul Ortodox Român din Ungaria a primit o despăgubire parțială de 43 de milioane de forinți pentru imobilul bisericesc din cadrul Fundației Gojdu, am crezut că prima sarcină va fi ca, pe cît se poate, să fie reanimată activitatea de bază a Fundației Gojdu. Este vorba despre subvenționarea, acordarea burselor pentru tinerii care studiază în învățămîntul superior din Ungaria. Nici urmă n-am găsit de această încercare. Am văzut mai mult refuz, mai multe referiri că de ce se bagă unii în aceste probleme interne ale bisericii. Repet, bine era dacă s-ar fi încercat reanimarea acordării burselor pentru tineri, deoarece s-ar fi putut apropia tineri intelectuali de biserică, un fenomen indespensabil pentru activitatea bisericii.

Tiberiu Boca, reporter

– Ştefan Frătean a mai subliniat şi faptul, că odată cu primirea celor 43 de milioane de forinți toată lumea a crezut că vicariatul va renova mormîntul acelui om, căruia i se datorează această sumă. Monumentul funerar a ajuns într-o stare critică. Dar acest lucru nu s-a întîmplat nici pînă la mijlocul anului 1996, fapt pentru care multe voci din România au văzut în această neglijență o țintă politică.

Apoi, în vara anului 1996, din cimitirul budapestan Kerepesi a dispărut monumentul funerar al lui Emanuil Gojdu. Conducerea vicariatului este informată despre acest fapt de episcopul ortodox român din Oradea, care, fără să-şi ascundă indignarea, a făcut reproşuri, pentru că pînă cînd sediul vicariatului este foarte arătos, monumentul lui Gojdu a ajuns să se prăbuşească.

Monumentul funerar a fost demontat şi transportat la Oradea, unde Fundaţia Emanuil Gojdu din acest oraş a început să-l refacă. Preşedintele acesteia a fost foarte reţinut cînd am vorbit despre vicariat.

Teodor Maghiar, preşedinte – Fundaţia Emanuil Gojdu din Oradea

– Întregul monument funerar al lui Emanuil Gojdu va fi renovat, dar trebuie să recunoaştem că operaţia este deosebit de grea, pentru că vrem să-l refacem la exactitatea cum era înainte.

Tiberiu Boca, reporter

– Atunci conducerea vicariatului nu s-a închis să contribuie şi ea la lucrările de renovare ale monumentului, însă nici pînă astăzi n-au intrat în contact cu membrii Fundaţiei Gojdu din Oradea.

Ştefan Frătean, consilier principal – Oficiul pentru Minorităţile Naţionale şi Etnice din Ungaria

– Nu o dată am auzit plîngerea conducerii Bisericii Ortodoxe Române din Ungaria, conform căreia intelectualitatea nu se apropie de biserică. Eu foarte rar sau, dacă mă gîndesc bine, nu prea am găsit ocazii, cînd conducerea bisericii ar fi făcut gesturi pentru a se apropia de intelectualitate.

Tiberiu Boca, reporter

– Aceste gesturi încă întîrzie. Iată nişte exemple.

Relicvele bisericeşti adunate încă la sfîrşitul anilor '80 aproape de la toate parohiile se sistematizează la Giula. Interesul conducerii noii episcopii este foarte modest privind starea lucrărilor.

În anul 1996 la Seghedin s-a organizat prima tabără biblică pentru copiii noştri. Iniţiatorul însă a fost preotul Aurel Becan şi nu vicariatul, iar ideea mai întîi a fost îmbrăţişată de Uniunea Culturală. Fapt este însă că pînă la urmă şi vicariatul a acordat un sprijin bănesc de 200 de mii de forinţi.

La Giula, de ani de zile funcţionează cea mai reuşită formaţie corală a noastră, Corul „Pro Musica", care a inclus în repertoriu şi numeroase cîntări religioase. Din păcate, vicariatul nu are nici un fel de legătură oficială cu aceşti corişti.

Oricum după părerea mai multor intelectuali, Episcopia Ortodoxă Română din Ungaria, recent înfiinţată, în zilele noastre este o instituţie izolată.

Pr. Pavel Ardelean, vicar episcopesc

– Fiecare instituţie este autonomă. Noi nu ne băgăm în problemele altora, nici alţii să nu se bage în problemele noastre. N-aş crede să fim noi aşa de izolaţi. Colaborare încercăm cu toată lumea, dar ici-colo e bine ca omul să fie precaut, pentru că de multe ori problemele sînt de aşa natură că e mai bine să fii

mai rezervat decît să cauți ceva să faci. Că dacă faci, e problemă că faci, dacă nu faci, e problemă că nu faci, deci nicicum nu e bine. Eu cred că momentan e bine așa cum e.

Tiberiu Boca, reporter

– Așa cum Ștefan Frătean și Petru Jurca din Aletea ar dori ca biserica să îndeplinească o misiune mai adecvată. Credincioșii din Aletea doresc să renoveze și casa parohială, să aibă și ei un preot în loc, de la care ar aștepta mai mult decît săvîrșirea liturghiilor duminicale.

Petru Jurca, credincios – Aletea

– Nu numai credincioșii, dar și alți români s-ar aduna mai tare laolaltă. Credința poate însemna mult pentru o comunitate.

Tiberiu Boca, reporter

– Deci, ați avea nevoie de un preot, care ar desfășura și o misiune?

Petru Jurca, credincios – Aletea

– Sigur că, da. Un preot, care se pricepe și la cultură ne-ar putea da sfaturi pentru ca să lucrăm mai bine în autoguvernarea și asociația românească din loc. Cred că lucrurile ar merge mult mai bine decît în prezent.

Montaj transmis la 9 iulie 1997, Ecranul Nostru.

***Nota redacției**: Acest reportaj a informat operativ și în mod obiectiv telespectatorii asupra unor probleme de interes general. Totuși, a generat, din partea unora, impulsii impropii, deoarece presa scrisă și electronică își pierde rostul dacă nu se angajează la abordarea anomaliilor unei comunități și nu inițiază discuții cu scopul de a contribui la soluționarea lor. (Acest demers se numește, de obicei, „critică constructivă".) În timpul disputei din paginile **Noi** (nr.45-47/1997), cîțiva dintre cititorii noștri și-au exprimat dorința de a cunoaște interviului care constituia obiectul confruntării. Acesta este motivul pentru care redacția noastră a decis să-l publice.*

Szeged változó etnikai arculata

A török hódoltság utáni Szeged a 18. században szerb, német, görög, zsidó és egyéb kisebbségeivel még multikulturális város volt. A század végén, majd különösen a dualizmus idején azonban egyre erőteljesebb és eredményesebb lett a kisebbségek asszimilációja, és ez a folyamat a 20. század közepére csaknem befejeződött.

Az 1960-as népszámlálás adatai szerint a város összes nem magyar (anyanyelvű-nemzetiségű) lakosainak száma 491–497 fő volt, azaz a népesség fél százaléka. Számuknál is fontosabb azonban az a sajátosságuk, hogy **nem etnikai közösségek tagjaiként éltek**, hanem magyar közegben, különböző helyekről, különböző időpontokban Szegedre betelepült egyénenként, családonként.

Igaz, hogy számuk a hivatalos adatoknál valamivel több lehetett, hiszen a megelőző kétszáz év alatt Magyarországon is felhalmozódhattak a kisebbséghez tartozás keserű tapasztalatai: a hátrányos megkülönböztetés, a kulturális genocídium, a lakosságcserék, a kitelepítések, az internálások, a holocaust stb. Kisebbségi szervezetek, intézmények emberemlékezet óta nem voltak Szegeden, kisebbségi anyanyelvi oktatás pedig már kétszáz éve nem volt. A **másfél évszázada tartó „önkéntes" asszimiláció**, a város „színmagyarrá" tétele a befejezéshez közeledett.

A kisebbségek körében azonban világszerte ekkoriban éppen más tendenciák kerekedtek felül. Megszűnt a modern társadalmak „etnikai olvasztótégely" szerepe. A nagyvárosokban az asszimilációval ellentétes folyamatok kezdődtek, még a diaszpórákban, etnikailag vegyes házasságokban élőkben, a kettős identitásúak körében is. Nőni kezdett az anyanyelv átörökítésének és az etnokulturális sajátosságok megőrzésének igénye, és az ennek érdekében kifejtett tevékenység egyre szervezettebbé vált. Az új, ha úgy tetszik „posztmodern" jelenség kibontakozása Szegeden egybeesett az etnikai közösségek kialakulásával.

Szeged iparosodott, népessége erőteljes növekedésnek indult. Különösen gyors volt a nem magyar népesség növekedése, elsősorban betelepülés és bevándorlás következményeként. A nem magyar (anyanyelvű-nemzetiségű) népesség az 1990-es népszámlálás szerint 1904–2253 főre növekedett, amely a város népességének 1,1–1,3 %-a. Különböző okok miatt ezek a számok is kisebbek a valóságosnál, és jelenleg becslésünk szerint 2-3 % lehet. A nem magyar népesség növekedése a kilencvenes években is folytatódott. Pedagógusi becslés[1] sze-

[1] A gyermekeket legjobban ismerő óvónők és osztályfőnökök által becsült számokat csoportonként, osztályonként, illetve intézményenként, végül városi szinten összesítve kaptuk ezeket a

rint 1997-ben az általános iskolásoknak 4,2 %-a, az óvodásoknak pedig már 4,9 %-a volt nem magyar.

Az állam kisebbségi politikája is ellentétes irányt vett azóta, hogy a kormányzat 1960-ban a kisebbségi anyanyelvi oktatás még megmaradt rendszerét is felszámolta. A nacionalizmust fokozatosan felváltotta az etnikai tolerancia. Már a hatvanas évek közepétől egyre erőteljesebb lépések történtek a kisebbségi oktatás és kultúra támogatására, a nyolcvanas évek végére pedig körvonalazódott egy új, demokratikus kisebbségpolitika. Ennek realizálása során mérföldkő volt az **egyesületi törvény elfogadása 1989**-ben, majd a **kisebbségi törvényé 1993**-ban. Ezek a törvények minden hibájuk és hiányosságuk ellenére lényegesen javították az anyanyelv átörökítésének és az etnokulturális sajátosságok megőrzésének esélyeit.

A politikai rendszer fellazulása, a „puhuló diktatúra" körülményei között ugyanakkor fokozatosan kibontakozhatott a kisebbségi önszerveződés, amely egyre kevésbé volt „felülről" irányított. Szegeden a hetvenes-nyolcvanas években „nemzetiségi klubok" formájában, többnyire a Hazafias Népfront adta keretek között, majd 1989-től egyesületekben bontakozott ki a szervezett tevékenység. Mindezen tényezők eredményeként **a város nem magyar népessége a század utolsó negyedében etnikai közösségekké szerveződött**. Ennek volt döntő jelentősége, ehhez képest a népességszám-növekedés másodlagos jelentőségű.

Szegeden a nem magyar népességnek legalább fele, a nem magyar kiskorúaknak pedig mintegy két harmada cigány. Csakhogy a cigány etnikum növekedése minden jel szerint lelassult, és a kilencvenes évek második felére meg is állt, miközben felgyorsult a nem magyar és nem cigány népességé. Az a sajátos helyzet alakult ki, hogy **Szegeden a magyar népességszám csökken, a cigány stagnál, a nem magyar és nem cigány pedig tovább növekszik.** Ennek megfelelően nőtt a kisebbségi aktivitás is, és most az ország városai (és a fővárosi kerületek) közül itt van a legtöbb, 11 etnikai közösségnek egyesülete és itt működik a legtöbb, hat kisebbségi önkormányzat.

A nem magyar és nem cigány népességet alkotó etnikai közösségek demográfiai helyzetének jellemzésére rendelkezésünkre áll a már említett, 1997-es pedagógusi becslés eredménye. A gyermeklétszámok dinamikus növekedést mutatnak:

felső tagozatos tanuló (4 évfolyam):	36 fő
alsó tagozatos tanuló (4 évfolyam):	48 fő
óvodás (3 évfolyam):	81 fő

Szegeden a cigány népesség helyzete is meglehetősen sajátos, de még inkább az a tíz másik etnikai közösségé. Szinte mindenben eltérnek az országosan

számokat. Más információkkal összevetve megállapítható, hogy az így kapott eredmény is lefelé torzít, ha nem is olyan mértékben, mint a népszámlálások adatai. Pl. egyáltalán nem mutatta ki azokat a lengyel, szlovák és vietnami gyermekeket, akik otthon anyanyelvükön beszélnek, sőt egy részük rendszeresen részt vesz anyanyelvi foglalkozásokon is.

ismert sémáktól, és még inkább a közkeletű, megalapozatlan vélekedésektől, előítéletektől. Az egyes etnikai közösségek egymástól is nagyon különböznek, ezért külön-külön is áttekintjük helyzetüket.

Az arab közösség

A hetvenes-nyolcvanas években gyorsan növekedett a város arab népessége. Az 1990-es népszámlálás eredménye szerint 187 arab anyanyelvű lakosa volt a városnak. Jórészt diákok, másik részük pedig a középiskola vagy egyetem elvégzése után itt letelepedett személy. Ők végzés után nem utaztak vissza. Ennek okai igencsak különbözőek, a legáltalánosabb azonban az, hogy itt megházasodtak és gyermekeik is vannak.

A város arab népessége bizonyos értelemben **kezdettől fogva egy közösséget, nyelvközösséget** alkotott, de ez a közösség még nem integrálódott a társadalomba. Bár országonként, régiónként eltérő arab dialektusokat beszélnek, a különbségek nem akkorák, hogy lényeges kommunikációs problémák merültek volna fel közöttük. Már csak azért sem, mert iskolázottságuk folytán nagy többségük az irodalmi arabot is ismeri.

A magyarországi arab diákok származási országaik szerint szerveződtek. A középiskolát vagy egyetemet végzett, de Magyarországon maradt diákok végzés után is szoros kapcsolatban maradnak diáktársaikkal, a régi közösséghez tartoznak, részt vesznek összejöveteleiken, rendezvényeiken.

Ez a szoros kapcsolat azonban az évek múlásával mégis gyengülni kezd. A diákok zöme végzés után hazamegy, új diákok jönnek, akik hozzájuk képest egyre fiatalabbak. Helyzetük, problémáik, életük egyre inkább különbözik a diákokétól. Különösen így van ez a családalapítás után. Nem minden házasság sikeres, de egyre több az elfogadó, befogadó rokonság. Tovább szélesedik magyar ismeretségi, baráti körük munkahelyükön is. A szegedi arabok körében is ezek az **integrációs folyamatok** mentek végbe.

Az arab fiatalokat más külföldi diákoknál jobban megviselték az európai és arab kultúra különbözőségei és az otthoni hagyományosan erős családi kontroll hiánya. Családalapításra is a többi bevándorlónál ritkábban és nehezebben került sor, hiszen esetükben – például eltérően a lengyelektől – nem csak nyelvi, hanem vallási és életmódbeli különbségeket is át kellett hidalni. A házasságaik így vallási szempontból is vegyes házasságok. Ugyanakkor nem szabad túlértékelnünk a vallási különbségeket, hiszen a monoteista iszlám és a kereszténység gyökerei közösek, a különbségek mellett legalább annyi hasonlóság van közöttük, amelyek azonban rejtve maradnak a felületes szemlélő előtt.

A tisztán arab családok száma, aránya kicsi. A vegyes házasságokban mindig a férfi arab és a nő magyar, ellentétben például a vietnami–magyar házasságokkal, amelyekben – egészen ritka kivételtől eltekintve – a nő vietnami és a férfi magyar. Az első generációnak ez a sajátossága persze a kettős identitású második generációnál kiegyenlítődik. Máris ez az új generáció van többségben, de zömük még kiskorú.

A rendezett családi körülmények között élők körében 2-3 gyerek a gyakori, mondhatni, ez a családmodell. A gyerekek kettős anyanyelvűek, a domináns nyelv azonban egyre inkább a magyar lesz, hiszen az arabot csak egy vagy néhány személlyel való kommunikációban használhatják. Márpedig **a szülők azt szeretnék, ha gyerekeik mindkét nyelvet jól beszélnék**. Egyre inkább így van ez a más etnikumú vegyes házasságok körében is. Szegeden 1993-tól a lengyelek, majd az oroszok és vietnamiak is ezért szerveznek heti rendszerességgel vagy még gyakrabban anyanyelvi foglalkozásokat

Elsősorban ennek a kulturális igénynek a kielégítésére hozták létre 1997-ben a Magyarországi Arabok Csongrád Megyei Egyesületét. Az összefogás csak a szigorú politikai semlegesség talaján jöhetett létre, hiszen tagjai tizenegy országból származnak. **Az egyesület célja az arab anyanyelv és kultúra ápolása, az arab közösségnek a többségi társadalomba való integrálása.** Nincs már meghatározó jelentősége annak, hogy a szülők mely országból származnak, megtartották-e eredeti állampolgárságukat vagy sem, s még kevésbé annak, hogy az anyaországokban milyen társadalmi problémák vannak. Ez iránt az átlagosnál nagyobb az érdeklődésük, de nem ez, hanem a mai magyar társadalmi valóság határozza meg életüket. **A szülők körében, az arab közösségben felülkerekedtek a magyar állampolgárként született második generáció érdekei.**

Az egyesület rendszeres **anyanyelvi foglalkozások**at szervezett gyermekek számára. A foglalkozások során új igényként merült fel az arab írás-olvasás elsajátítása. Mint a legtöbb ázsiai nyelv esetében, az arab írás elsajátítása is óvodáskorban kezdődik, és évekig tartó, rendszeres gyakorlással jutnak el arra a szintre, amelyre a latin betűs nyelveket beszélő népek egyszerűbben. Ha nem kezdik el elég korán az írás elemeinek rajzolását, gyakorlását, később, bármilyen jól is beszélnek arabul, nagy valószínűség szerint analfabéták maradnak.

Az 1996/97-es tanévben a már említett pedagógusi becslés szerint a szegedi általános iskolákba 7 alsótagozatos, az óvodákba pedig 23 arab gyerek járt. Az egyesület felmérése kiterjedt az óvodába nem járókra is. Eszerint **az óvodáskorú arabok száma 35** volt. Felmerült az az igény, hogy az évfolyamonként növekvő számú gyerekeket az anyanyelvi foglalkozások könnyebb megszervezése végett egy óvodába, egy iskolába, azon belül pedig egy csoportba járatják. Az önkormányzat felkarolta a kezdeményezést, és az egyesülettel egyetértésben a **Rigó utcai óvodát**, illetve a **Kodály téri iskolát** jelölték ki erre a célra. (Az óvodára vonatkozóan már a közgyűlési határozat is van.) Az egyesület felhívta a szülőket, hogy 1997/98-as tanévben már ezekbe írassák gyerekeiket.

Az arab csoportokba járók ugyanazt tanulják magyarul, mint a többi gyerek, csak nekik azon kívül még arab anyanyelvi foglalkozásaik is vannak. Ez elsősorban abban különbözik azoknak etnikumoknak a „nemzetiségi" nyelvi foglalkozásaitól, amelyekre kiterjed az 1993-as kisebbségi törvény hatálya, hogy az itt felmerülő többletkiadásokat nem az állam fizeti, hanem az egyesület. Az egyesület azt is vállalta, hogy az iszlám vallási előírásainak megfelelő „kóser" ételt beszerzi és szállítja az ezt igénylő szülők gyerekeinek.

Nem mindenki fogja ezért otthagyni a megszokott óvodát, iskolát, a nagy többség azonban várhatóan élni fog a lehetőséggel. S bár messze van még a beiratkozások ideje, máris jelentkeztek magyar szülők, akik – kihasználandó az arab nyelvtanulási lehetőséget – az arabokkal egy csoportba szeretnék járatni gyerekeiket.

A szegedi cigányság

A népszámlálások eredménye szerint 1980-ban 305–88 cigány (anyanyelvű-nemzetiségű) lakosa volt a városnak, s számuk 1990-re 529–836-ra nőtt. Számukat jelenleg 2-3 ezerre becsüljük. Meglehetősen szétszórtan csaknem minden városrészben élnek. A kiskundorozsmai Árpa utcát azonban ma is kizárólag, a Cserepes sori telepet pedig zömmel cigányok lakják, de a cigányságnak ma már csak kis hányada lakik ezeken a helyeken. Szegeden ugyanis **az utóbbi húsz évben nem gettósodás zajlott, hanem éppen ellenkezőleg: széttelepülés**.

A nyolcvanas, de különösen a kilencvenes években a cigányság betelepülésének újabb hulláma bontakozott ki. Különösen Békés, Bács-Kiskun, Szolnok, Heves, Szabolcs megyékből érkeztek sokan. Szeged vonzásterülete lassan kiterjedt az egész Alföldre, az északi megyékre, sőt Romániára is. A **kolompár-gurvár** nyelvjárás mellett feltűnt a **lovári**, illetve ennek különféle változatai, de vannak szerb, román és orosz anyanyelvű cigányok is. Az új betelepülők zöme először Öregrókusra került. Itt a lepusztult, üresen álló lakásokba beköltözők száma folyamatosan emelkedett, s idővel már jobb állapotban levő lakásokat is feltörtek, önkényesen beköltöztek. 1995-ben negyven, 1997-ben hatvan jogcím nélküli lakáshasználóval állt perben a város, s mintegy háromnegyedük cigány.

A város területén elszórtan, de zömmel lakótelepeken élő **magyar** anyanyelvű cigányok helyzete, életmódja lényegében nem különbözik az ugyanabban a környezetben élő magyarokétól. A magyar anyanyelvű cigány és magyar népesség között nincs éles határvonal, a háromszáz éve tartó keveredés következményeként már nagyon széles átmeneti sáv van a két népesség között. A hosszú ideje tartó **asszimiláció folyamatos**, nem vetett véget ennek a rendszerváltás sem. Sok cigány vagy cigány–magyar vegyes család él rendezett körülmények között, különösen azok közül, akik a kilencvenes években sem veszítették el munkájukat, lakáskörülményeik nem különböznek az átlagostól (pl. lakótelepeken), gyermekeiket éppen úgy iskoláztatják, mint mások. Nem is tartják magukat cigánynak, s kínosan ügyelnek a környezetükkel kialakított jó viszonyra, a tisztaságra, stb. Gyermekeiket a pedagógusok is egyre kevésbé sorolják a cigányok közé (gyakran hangsúlyozzák is ezt). A „cigány" szó jelentése így sok ember számára pejoratív, inkább elítélendő életmódot jelent, mint etnikumot, etnokulturális sajátosságokat.

Az új betelepülők rendszerint falusi, városszéli környezetből érkeznek nagyvárosi környezetbe. Számosan azért, mert saját cigány közösségük is kitaszította őket, mások munkát keresve. Szociális helyzetük szempontjából is szél-

sőségesen megosztottak. Előfordulnak igen gazdag cigányok és a kilencvenes években meggazdagodottak is. E családok többségében azonban **minden munkaképes korú munkanélküli**. Ezzel összefüggésben nő a lumpen réteg, amelynek léte a nagyvárosi és a hármas határ közelségéből eredő egyéb bűnözési lehetőségekhez kapcsolódik (valutázás, benzincsempészet, lányfuttatás, cigaretta és más csempészett áruk értékesítése, stb.). A szervezett bűnözés alsóbb szintű végrehajtói csoportjai nem ritkán cigányokból állnak.

Öregrókuson a régi családi házak, valamint az új társasházak lakói és a közöttük, többnyire lepusztult házakban lakó, zömmel cigány, többnyire lumpen, bűnöző népesség közötti feszültségek növekedése a városrész legnagyobb problémája. A bűncselekmények mellett különösen a nagyszámú szabálysértés, a közterületeken az emberi együttélés alapvető normáinak semmibevétele és a zaklató magatartás fokozza a feszültséget. A rendőrség szerint a bűnelkövetők 80 %-a fiatalkorú, ezért velük szemben tehetetlen. A cigány gyermekekből álló bandák garázdálkodása miatt a feszültség etnikai színezetet ölt, és fennáll súlyosabb etnikai konfliktusok kirobbanásának veszélye. Az érintetteken kívül 1997 óta a Partners Hungary Alapítvány is foglalkozik a problémával és próbál az érintettekkel együtt válságkezelési stratégiákat, cselekvési programot kidolgozni. Ezt teszi az 1997-ben megalakult Öregrókusért Egyesület és a vele partnerként együttműködő, Szegedi Cigányok Demokratikus Közössége is.

Két pedagógusi becslés eredménye azt valószínűsíti, hogy a cigány óvodások és általános iskolások száma stagnál. E szerint 1995-ben ill. 1997-ben a cigány óvodások száma 222 ill. 220, az iskolásoké 536 ill. 534. Pontatlan és kevés adat ez messzemenő következtetések levonásához, mégis magyarázatra szorul, hiszen mindeddig a cigány népességszám jelentős növekedését feltételeztük.

Védőnők már a nyolcvanas évek végén észrevették, hogy gyorsan csökken a sokgyermekes cigány családok száma, és ez a tendencia folytatódott a kilencvenes években is. A születésszám csökkenése és a folyamatos asszimiláció eredményeként a cigány népességszám csökkenne is, ha ezzel egyidejűleg nem lenne folyamatos betelepülés, amely a jelek szerint kiegyensúlyozza a veszteséget.

Így azonban a stagnáló cigány népességszám egy viszonylag gyorsan változó összetételű populációra vonatkozik. A magyarságba beolvadók között nagy a szakmával rendelkezők, iskolázottak aránya, de a Szegedre betelepülők között ilyenek a legritkább esetben vannak. A cigány népesség nyelvi, kulturális és szociális szempontból még tagoltabbá vált, de iskolai végzettsége egyre alacsonyabb, a munkanélküliek aránya körükben tovább nő, szociális helyzetük és lakáskörülményeik folyamatosan romlanak, terjed az alkoholizmus, a kábítószerek, a bűnözés, és különösen a gyermek- és ifjúsági bűnözés.

A cigány népesség megosztottsága, tagoltsága meghatározza érdekfelismerő és érdekérvényesítő képességüket is. Noha a megye városai közül Szegeden él a legtöbb cigány, 1994-ben a kisebbségi önkormányzatba éppen itt volt sikertelen a jelöltállítás. 1995-ben ugyan már sikeres választás is volt, de a megye városai közül egyedül Szegeden nincs érettségizett személy a cigány képviselőtestü-

letben. Első elnöke ellen több eljárás is indult, melyek következtében megszüntették elnöki tisztségét, és a testület működése azóta is problematikus. Biztató jel viszont az, hogy **a cigányság önszerveződése mégis jelentős eredményt ért el.** Cigány és magyar anyanyelvűek összefogása nyomán 1996-ban megalakult a város első ténylegesen működő cigány egyesülete, a Szegedi Cigányok Demokratikus Közössége.

A társadalmi munkamegosztásból kiszorult cigány népesség tovább marginalizálódik. Ebből az életformából kitörni többnyire csak segítséggel, és inkább csak az első tíz életévben, a gyermekek érdekeit szolgáló komplex programok segítségével lehet. Az önkormányzat és néhány civil szervezet ebbe az irányba tett már lépéseket, de ezek mindeddig túl erőtlenek voltak ahhoz, hogy megakadályozzák a cigány népesség helyzetének további romlását.

A görög közösség

Csongrád megyében 1957-től egymástól függetlenül telepedtek le görögök, többnyire magyarokkal kötött házasságok révén, majd később a középiskolát vagy egyetemet Szegeden végzettek közül is többen. Az 1990-es népszámlálás adatai szerint 45-en beszéltek görögül, s közülük 18 nyilatkozott úgy, hogy az anyanyelve is görög. A második generáció görög nyelvtudása gyenge, a harmadik generáció nyelvi nevelésére most igyekeznek nagyobb gondot fordítani.

Nincs semmiféle kontinuitás a város 18–19. századi, már régen asszimilálódott, és jelenlegi görög populációja között. A Magyarországi Görögök Kulturális Egyesületének 1995-ben alakult meg Csongrád Megyei Szervezete. 1995-től működik a Szegedi Görög Kisebbségi Önkormányzat. Kulturális rendezvények szervezése és a Görögországhoz fűződő kapcsolatok ápolása áll tevékenységük középpontjában. Vannak otthon is görögül beszélő családok, s erre építve 1998-ban kezdték meg **görög gyermekközösség** szervezését hétvégi anyanyelvi foglalkozások formájában.

A lengyel közösség

Az utóbbi évtizedekben néhány lengyel család bevándorlása, de különösen beházasodások révén alakult ki a lengyel közösség. Nincs kontinuitása sem a monarchia korabeli, sem a második világháborús lengyel emigrációval, de már a második, sőt a harmadik generáció is megjelent. Az első generációhoz tartozók közül sokan kettős állampolgárságúak. Az 1990-es népszámlálás szerint a 162 lengyelül beszélő szegedi polgár közül 62 vallotta anyanyelvének a lengyelt. Kisebbségi rendezvényeiken 30-40 felnőtt vesz részt rendszeresen.

Spontán összejövetelek révén a hetvenes évek elején kezdtek szerveződni, s rendszeres, havi összejöveteleket tartanak 1980 óta. Ez a lengyel klub 1987-ben Magyar–Lengyel Baráti Körré alakult, majd a rendszerváltás után a Magyarországi Bem József Kulturális Egyesület Csongrád megyei és helyi szervezeteként

folytatták tevékenységüket. Elterjedt az **otthoni nyelvhasználat**, és 1993-ban a lengyelek kezdeményezték Szegeden az első anyanyelvi **gyermekfoglalkozásokat**, amelyeket meglehetősen kedvezőtlen körülmények között azóta is rendszeresen tartanak. A gyermekek állnak az egyesület munkájának középpontjában, s másodsorban pedig a kulturális rendezvények.

A német közösség

E közösségben fellelhetőek régi szegedi, csaknem teljesen elmagyarosodott németség leszármazottai is, akik többnyire német származásúaknak, de mindinkább német nemzetiségűeknek tartják magukat. A német anyanyelvűséget erősítették az utóbbi évtizedekben NDK-ból bevándoroltak (beházasodottak). Így 1960-ban 133–69, 1990-ben pedig 235–229 német (anyanyelvű-nemzetiségű) lakosa volt a városnak. Zömük vegyes házasságban élő, s a házastárs magyar.

Ha vannak is régi szegedi családok, nincs közösségi, szervezeti kontinuitás. 1987-ben alakult meg a Magyar–Német Baráti Kör, s ebből kinőve 1991-ben a Magyarországi Németek Csongrád Megyei Egyesülete, amelynek 30-40 fő az aktív magja. 1995-től kisebbségi önkormányzatuk is működik.

A német kisebbség művelődési lehetőségei a legjobbak. Többek szerint azért vannak jobb helyzetben, mert a magyarországi német kisebbség nagyobb támogatást kap külföldről, mint az összes többi kisebbség együttvéve. Valójában a jó körülményeket nem elsősorban ez, hanem a német oktatás minden szintű kiterjedtsége jelenti, (beleértve a főiskolai és egyetemi oktatást is helyben), továbbá az, hogy a könyvtárak német nyelvű anyaga nagyobb, mint az összes többi kisebbségi nyelvű anyag együttvéve, nem is beszélve a német tévéállomások sokaságának jó vételi lehetőségéről. De még a külföldi támogatásból sem elsősorban a pénzbeli az igazán jelentős, hanem az, hogy a külföldi ösztöndíjlehetőségek 80–90%-a német nyelvterületen van.

Kérdés, hogy ezeket a tényezőket a német szervezetek mennyire tudják kihasználni a helyi német közösség nyelvi színvonalának emelésére, a közösség erősítésére? Legközelebbi céljuk egy-egy részben német tannyelvű általános és középiskola létesítése.

Az orosz közösség

Az orosz anyanyelvűek első generációjának zöme a volt Szovjetunióban tanuló vagy dolgozó magyarok házastársai, többségük nő. Ezekben a – többnyire értelmiségi – vegyes házasságokban korábban is gondot fordítottak arra, hogy a gyermekek oroszul is jól beszéljenek, kettős anyanyelvűek legyenek. A rendszerváltás táján és a kilencvenes évek elején ez a törekvés némileg gyengült, de csakhamar ismét megerősödött.

A nyolcvanas években még megvolt az első generációhoz tartozók szovjet állampolgársága, de a szovjet ellenőrzés gyorsan lazult, és már a peresztrojka kez-

detén megszűnt. A Szegeden és környékén élő oroszok 1984-ben létrehozták a Szovjet és Magyar Kultúra Egyesületet, amely a szegedi oroszoknak valamiféle fedőszerveként működött 1989-ig. 1996-ban pedig megalakították a Magyarországi Oroszok Csongrád Megyei Egyesületét. Az egyesület tevékenységének középpontjában kezdettől fogva az **anyanyelvi gyermekközösség**, a gyerekek anyanyelvi foglalkozásainak szervezése áll, s másodsorban kulturális rendezvényeket tartanak, rendszerint a Szláv Kultúrák Baráti Körével együttműködve.

A román közösség

A népszámlálások adatai szerint 1960-ban 51–30 román (anyanyelvűnemzetiségű) polgára volt a városnak, 1990-ben pedig 146–188. A nyolcvanas években gyorsult fel a növekedés, amely feltételezhetően folytatódott a kilencvenes években is. A 973 románul is beszélő szegedi polgár közül is valószínűleg a népszámlálás által kimutatottnál többen ilyen anyanyelvűek, vagy ez az egyik anyanyelvük, míg a többiek Romániából bevándorolt magyarok.

A román etnikum mindenesetre kedvezőbb helyzetben van, mint a nagyságrendben hasonló szerb közösség. Mindkét határ közel van, de a kilencvenes években Romániával fejlődnek gyorsabban az államközi kapcsolatok, s ez a román nyelvterülethez fűződő szorosabb kapcsolatokat is jelenti. 1990-ben a demográfiai mutatók is igen kedvezőek voltak: a **szegedi román népesség 70,5%-a volt fiatalabb 40 évesnél**, miközben ez a magyar népesség körében 58,2, a szerbeknél pedig csak 38,5% volt. Feltételezhető, hogy a románok körében a kilencvenes évek folyamán a természetes szaporodás és az újabb bevándorlás következtében ez az arány tovább javult. (Bár a kilencvenes években Romániából bevándorolt román vagy kettős anyanyelvűek eleinte magyarnak vallják magukat, a letelepedési engedély vagy az állampolgárság mielőbbi megszerzésének reményében.)

Nehéz a bevándoroltak társadalmi életbe, egyesületbe történő bevonása, mert nem akarnak „állami megfigyelés" alá kerülni – ugyanis ők bármiféle szervezethez való tartozást így értelmeznek, civil szervezetről nem is hallottak, nem értik a különbséget az állami és civil szféra között, számukra minden szervezet valamiféle központosítást, veszélyt jelent. (Mély nyomokat hagytak a gondolkodásban a Ceauşescu-évtizedek.) Kedvezőtlen körülmény, hogy a városi kábeltévé kínálatából hiányoznak a román adók, ugyanakkor azonban románság kulturális pozícióit erősíti az a körülmény, hogy a magyar közszolgálati rádió és a televízió román szerkesztőségei Szegeden vannak, és a Juhász Gyula Tanárképző Főiskolának román tanszéke is van. Ezek együttesen egy kis helyi értelmiségi réteget foglalkoztatnak. Különösen fontos a román tanszék, hiszen ez az egész magyarországi románság pedagógusképzésének bázisa.

Csakhogy – a helyi lehetőségekhez és a többi etnikai közösséghez viszonyítva – **gyengébb az identitás megőrzésére való törekvés** még a régebbi szegedi románok körében is. Ennek következtében szervezeteik aktivitása kisebb, **szerveződésük lassúbb folyamat**. A kedvező demográfiai adottságok ellenére a

román etnikum szerveződése – maradva a szerbekkel való összehasonlításnál – fáziskésésben van.

Önmagában azonban az előrehaladás mégis jelentős. 1982-ben alakult meg Szegeden a román klub, ennek utódaként 1991-ben a Szegedi Románok Kulturális Egyesülete, majd 1995-ben kisebbségi önkormányzatuk. 1996-ban román ortodox egyházközség is alakult, istentiszteleteiket a szerb templomban tartják, ez pedig alkalmat ad az ezt követő rendszeres havi összejövetelekre is. A kilencvenes években rendszeresebben tartanak kulturális rendezvényeket és népzenei hangkazettákat is adtak ki. Egy dologban pedig az összes szegedi kisebbséget megelőzték: 1997. óta jelenik meg kétnyelvű folyóiratuk, a **Convieţuirea – Együttélés.**

Az identitás megőrzésére irányuló törekvés viszonylagos gyengesége mindenekelőtt abban nyilvánul meg, hogy nincs kellő elszántság az anyanyelv otthoni használatára, átörökítésére, s ebből következően az anyanyelvi gyermekközösség megteremtésére sem. Nincsenek hétvégi gyermekfoglalkozások, és nem történtek lépések sem óvodai, sem iskolai román csoport alakítására. A helyi közösség jövője, fennmaradása szempontjából pedig ez a kulcskérdés.

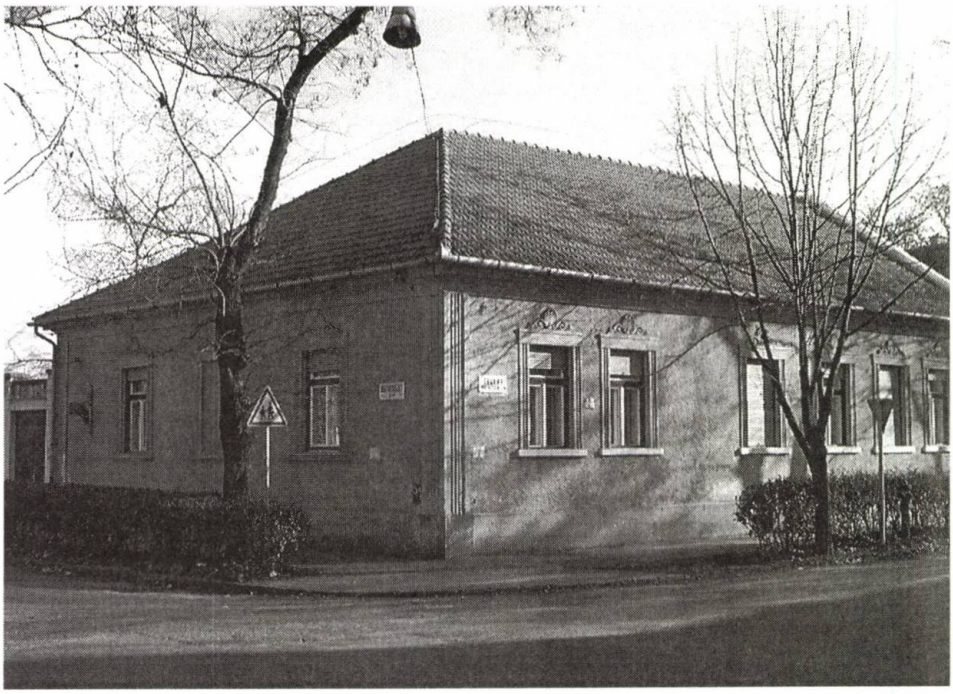

Casa Minorităţilor din Seghedin

A szegedi román közösség helyzetét sokféle módon érintő eseménysorozat kezdődött 1997. novemberében, amikor megalakult a román, magyar és jugoszláv közigazgatási egységekből álló Duna–Maros–Tisza Eurorégió. 1998. január 28-án testvérvárosi megállapodást kötött Szeged és Temesvár. Ugyanezen a

napon megnyílt Szegeden a román főkonzulátus. Két nappal később megnyílt négy szegedi kisebbségi önkormányzat (közöttük a román) közös irodája és a kisebbségi közösségi ház, amely újabb lehetőségekkel bővíti a román kulturális tevékenységet. 1998-ban Szegeden lesz az országos román gyermektábor. 1999-ben Csongrád megye rendezi meg az eurorégióbeli etnikumok fesztiválját. 1999. július 14-én nagyszabású megemlékezés lesz a Nicolae Bălcescu és Kossuth Lajos által aláírt román–magyar *Megbékélési tervezet* aláírásának 150. évfordulója alkalmából csakúgy, mint a két héttel később, július 28-án aláírt első magyar nemzetiségi törvényről, amely a *Megbékélési tervezet* alapján készült.

Kérdés, hogy mindezt a román közösség vezetői ki tudják-e használni a román etnikum körében az anyanyelv átörökítése iránti igény erősítésére? Felzárkózik-e a román közösség ennek érdekében kifejtett szervezett tevékenysége a kisebb és sok szempontból kedvezőtlenebb helyzetben levő etnikumok szervezeteihez?

A szerb közösség

A 18. században Szegeden élt etnikai közösségek közül a szerb az egyetlen, amely bizonyos szervezeti kontinuitással büszkélkedhet, bár a mai szerb népesség javarészt a Szegedre különböző helyekről betelepültekből áll. 1960 körül a szerb ortodox egyházközség 1778-ban épült neobarokk temploma volt a kisebbségi jelenlét egyetlen jele a városban. Ekkor 47–34 szerb (anyanyelvű-nemzetiségű) lakosa volt a városnak. Még egy szerb templommal gyarapodtak 1973-ban, Szőreg község Szegedhez csatolásakor.

A nyolcvanas években a szerb népesség alig növekedett – 159–135 (anyanyelvű-nemzetiségű) főről 156–158 főre –, viszont feltételezhető, hogy a kilencvenes évek során, bevándorlás révén már erőteljesebben. Az 1990-es népszámlálás szerint 914 szerbül beszélő polgára volt a városnak. Feltételezhető, hogy egy részük Jugoszláviából átkerült vagy bevándorolt magyar, közülük sokan azonban kettős anyanyelvűek, kettős identitásúak, a népszámlások azonban ezeket nem mutatják ki.

1990-ben a szerbek 38,5%-a volt 40 évesnél fiatalabb. A közösség tehát **nagyon elöregedett**. (Összehasonlításul: a magyar népesség 58,2%-a fiatalabb 40 évesnél.) Figyelemre méltó, hogy a szerb bevándorlók nem illeszkednek be a helyi szerb közösségbe. Ennek oka – a szerb vezetők szerint – a régi magyarországi szerbekétől eltérő életmódjuk, életstílusuk, értékrendjük. A következő években ez valószínűleg változni fog, hiszen azok, akik végleg letelepednek a városban, ugyanolyan körülmények között élnek, ugyanazok a problémákkal, főleg az oktatási-kulturális problémákkal találkoznak, mint a régóta itt élők.

A szerbség erősen **kötődik az egyházhoz**. Az egyházi szervezet azonban modern társadalomban egyre kevésbé színtere különféle társadalmi tevékenységeknek. Az etnikai szervezkedések reneszánsza során csak ott van központi szerepe, ahol a demokrácia hiánya miatt nincs lehetőség modern civil szervezetek

létrehozására. Szegeden azonban fokozatosan megteremtődtek ennek feltételei. Már 1977-ben megalakult a Hazafias Népfront keretében működő **Délszláv Klub**, s ez lett a szerb művelődés legfontosabb helyi intézménye. A Hazafias Népfront megszűnése 1989-ben átmeneti zökkenőt jelentett, de a klub munkáját az 1991-ben alakult **Szegedi Helyi Szerb Közösség** folytatta. Az egyesület szervező tevékenysége nyomán 1994-ben kisebbségi önkormányzatot is választottak. Az egyházi kötődés azonban továbbra is szoros, s ezt mintegy szimbolizálja az, hogy mindkét szervezet a Szerb Ortodox Plébánia épületében kapott helyet.

Az egyesület több mint húsz éve szervezi a kulturális rendezvényeket, gyakran a Szláv Kultúrák Baráti Körével, újabban pedig csaknem mindig a Szerb Kisebbségi Önkormányzattal karöltve. Kulturális igényeik kielégítését megkönnyíti a határ közelsége, a hivatalos és személyes kapcsolatok sokasága.

Az anyanyelv otthoni használata az utóbbi évtizedekben visszaszorult, és ahol van, ott sem következetes. Ez a tendencia a kilencvenes években megfordult ugyan, de még mindig kevés a szerbül beszélő gyerek. A helyi szerbség kedvezőtlen korösszetételét ellensúlyozhatják az új bevándorlók. A szerb nyelvtudás, nyelvhasználat iránti igény mindenesetre erősödik. A kisebbségi szerb nyelvoktatás 1997-ben kezdődött a **Gutenberg utcai iskolá**ban, vendégtanulókkal. Erre számos magyar anyanyelvű gyerek is jelentkezett. Tervezik szerb nyelvoktató óvodai csoport indítását is, de az óvodát még nem jelölték ki.

A Délszláv Klub szerbeket és horvátokat egyaránt tömörített. A jugoszláviai eseményekkel összefüggésben azonban helyileg is végbement az elkülönülés, és az egyesület már csak szerbek egyesületeként szerveződött meg. A horvátok azóta sem hozták létre saját egyesületüket, noha létszámuk alapján erre volna is lehetőség, és történt is néhány erőtlen kezdeményezés. Bonyolítja a helyzetet az, hogy a szegedi horvátok zöme **bunyevác**, s ők a horvát kisebbségen belül is elkülönülnek, akárcsak a határ másik oldalán, Szabadka környékén élő bunyevácok. Kisebbségi létüket Jugoszláviában nem ismerik el. Ez is zavaró körülmény a szerveződésben, hiszen sok a családi-rokoni kapcsolat, gyakori az átjárás, és a szerbektől elkülönülő bunyevác identitás ügyében viták vannak.

A szlovák közösség

A népszámlálások eredménye szerint Szegeden 1960-ban 51–30, 1990-ben pedig 116–95 fő volt szlovák (anyanyelvű-nemzetiségű). Valójában ide sorolhatjuk annak az 509 személynek a zömét is, akik szlovákul beszélnek, hiszen Szeged iskoláiban soha nem folyt szlovák nyelvtanítás. Itt is arról van szó, hogy népszámlálási rendszerünk még nem tükrözi a kettős identitást, a kettős anyanyelvűséget. Sokkal reálisabbak a szlovák egyesület adatai, mely szerint mintegy 300-an tartják magukat a szlovák kisebbséghez tartozónak.

A népességszám tehát növekedett, viszont 1990-ben a magukat szlováknak vallóknak csak 39,7%-a volt 40 évesnél fiatalabb, tehát ez a másik elöregedett etnikai közösség. Az egészében kedvezőtlen demográfiai képen belül is bíztató,

hogy a kevés fiatal a magukat szlovéknak vallók között van, és nem a szlovákul tudó, de magát magyarnak vallók között. Ez az etnikai öntudatosodás a szlovákok körében is tapasztalható, s ez már a szervezett tevékenység eredménye.

1975-ben a főiskola szlovák tanszékén alakult meg a szlovák klub azzal a céllal, hogy oktatáson kívül is ápolják a szlovák nyelvet és kultúrát, valamint a hagyományokat. Utódszervezete 1990-től az országos egyesület fiókegyesülete volt, majd 1996-tól önálló jogi személyként bejegyezve, Szegedi Szlovák Egyesület néven működik. 1995-től szlovák kisebbségi önkormányzat is van A szlovák szervezetek tevékenysége elsősorban **kulturális rendezvények**re irányul, 1996-ban sikeres szlovák–magyar üzleti találkozót szerveztek, 1997-ben pedig könyvet adtak ki.

A szlovák egyesület (illetve elődszervezetei) csaknem két évtizede kifejtett rendszeres, szívós tevékenysége eredményesnek bizonyult, amennyiben 1998-ban megértek a demográfiai (családi nyelvhasználati) feltételei is annak, hogy **szlovák iskolai csoport** alakítását is tervezhetik.

Az ukrán közösség

Az ukrán anyanyelvűek zöme a volt Szovjetunióban több évig tanuló vagy dolgozó magyarok házastársa, többségük nő. A mintegy tucatnyi, többnyire értelmiségi vegyes házasságban született kétnyelvű, kettős identitású gyerek ukrán nyelvtudására növekvő gondot fordítanak.

1996-ban megalakult a Magyarországi Ukrán Kulturális Egyesület szegedi szervezete, amely mind gyakrabban jelentkezik kulturális programokkal. 1997-ben ez a szervezet rendezte meg Domaszéken a magyarországi ukrán gyermekek nyelvi táborát.

A vietnami közösség

1989–90-ben vietnami nők tanulták a szakmát a textilművekben, s közülük többen férjhez mentek. Magyarországon végzett vietnami szakemberek is letelepedtek a városban. Néhányan kutatóintézetben dolgoznak, hárman kandidátusok. A velük együtt vagy később bevándorló családtagokkal, rokonokkal és a tőlük függetlenül érkezett egyéb betelepülőkkel együtt a szegedi vietnamiak száma 1997-ben túllépte az ötvenet. 1995-ben alakult országos egyesületük első vidéki szervezete volt a szegedi, amely 1997-ben Magyarországi Vietnamiak Csongrád Megyei Egyesülete néven önállósult.

Többségük kereskedő, s munkájukat segítik a diplomás családtagok is. Életformájuk: hat nap árusítás, a hetedik nap árubeszerzés. Pihenőnap nincs. Mindenki ötven évesnél fiatalabb, mindenki tanul vagy (és) dolgozik. Nagy gondot fordítanak a többségében már magyar állampolgárként született, magyar óvodába, iskolába járó második generáció vietnami anyanyelvűségének megőrzésére. Hétvégeken 1997 óta szerveznek **anyanyelvi gyermekfoglalkozások**at részükre.

Az értelmiség kevésbé, a kereskedők inkább vallásosak, s a buddhizmus „ortodox", hinajána irányzatát követik.

Etnikai és etnikai kultúrákhoz kötődő egyesületek Szegeden 1975–1998

1975–1979					1980–1989										1990–1998									← ↙ évek
5	6	7	8	9	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	0	1	2	3	4	5	6	7	8	egyesület
o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	O	O	O	O	O	O	O	●	●	●	szlovák
–	–	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	–	●	●	●	●	●	●	●	●	szerb
–	–	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	o	–	O	O	O	O	O	O	O	O	lengyel
–	–	–	–	–	–	–	o	o	o	o	o	o	o	o	–	●	●	●	●	●	●	●	●	román
–	–	–	–	–	–	–	–	–	o	o	o	o	o	o	–	–	–	–	–	–	●	●	●	orosz
–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	o	o	o	–	●	●	●	●	●	●	●	●	német
–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	O	O	O	O	O	O	O	●	●	●	cigány
–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	●	●	●	●	●	●	●	●	Szláv Kultúrák B.K.
–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	●	●	●	●	●	Pax Christi Interkult.
–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	O	O	●	●	vietnami
–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	●	●	●	●	görög
–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	●	●	●	●	Cigány. Oktatási. E.
–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	O	O	O	ukrán
–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	●	●	arab

o laza, klubszerű tömörülés
O országos egyesület helyi szervezete
● bejegyzett szegedi vagy Csongrád megyei egyesület
▒ kisebbségi önkormányzat is

Rátkai Árpád

Cum am devenit colegist?*

Cînd a avut loc următoarea întîmplare, eram deja de vreun an şi jumătate ucenic industrial, în meseria de lăcătuş, la Budapesta. Munceam în cartierul XIII, într-un atelier particular. Locuiam în cartierul IV pe strada Váci, numărul 69, într-o locuinţă cu o cameră, o tindă şi o cămară. Chiriaşii locuinţei erau oameni cam săraci, şi din acest motiv au fost siliţi să mă primească în gazdă, pentru a-şi completa venitul. Aşa am ajuns eu la ei, ca un „chiriaş de pat". Patul meu era în tindă şi aveam în folosinţă o masă, un scaun şi o parte dintr-un dulap. Ca ucenic, frecventam Şcoala Profesională din strada Szondy, începînd cu anul 1947. Cînd m-am înscris la şcoală, domnul director mi-a atras atenţia asupra faptului că între obiectele obligatorii figurează şi religia. Datoria mea este să caut o biserică ortodoxă, unde voi umbla la religie. În apropierea locuinţei mele era o biserică sîrbească. (Există şi azi pe strada Sîrbească-Szerb utca). Despre sîrbi ştiam că sînt ortodocşi. Într-o duminică, după deschiderea anului şcolar, am plecat la această biserică. După slujbă, cînd s-a început împărţirea naforei, am stat şi eu la rînd. Cînd am ajuns la domnul preot, mi-a pus o întrebare în limba sîrbească. (Probabil m-a întrebat dacă sînt şi eu sîrb?) Dar necunoscînd limba, i-am răspuns ungureşte că eu sînt român, dar nu ştiu unde se găseşte biserica românească. Atunci m-a rugat să aştept puţin, pînă la urmă mi-a dat un pumn de anafură. După liturghie a venit la mine. Eu îl aşteptam la intrarea bisericii. De la el am aflat că biserica, respectiv capela românilor este pe strada Holló numărul 8 şi că preotul nostru se numeşte Toma Ungurean. M-a îndemnat să mă duc la el cu încredere. (Mai tîrziu am aflat că acest preot sîrb simpatic a fost tatăl vestitului muzicant şi compozitor Vujicsics Tihamér.)

Duminica următoare am plecat la capela amintită, pe care am găsit-o cu uşurinţă, şi am făcut cunoştinţă cu regretatul preot Toma Ungurean. Mi-a dat o carte de religie (pe care o am şi azi), cu titlul **Istoria Bisericească pentru Şcoalele Poporale**, editată la Sibiu, în anul 1911. Ne-am înţeles că tot la două săptămîni plec duminica la biserică, iar după terminarea sfîntei liturghii am să rămîn pentru o oră la religie. Domnul preot, de fiecare dată stabilea lecţia următoare, mă asculta despre cele învăţate, îmi dădea sfaturi cu privire la comportament şi modul de trai. Mi-a fost un adevărat părinte sufletesc. În anul 1948, eram elev în clasa a doua a Şcolii Profesionale, cînd, pe la începutul lunii decembrie, într-o duminică, cînd voiam să plec la biserică, am constatat cu durere că din dulap îmi lipsesc hainele de sărbătoare. Vreun hoţ a intrat în tindă şi, pe lîngă unele obiecte mai preţioase, a furat şi hainele mele. În ziua aceea nu

am putut pleca la biserică şi ora de religie, căci în haine „de port" nu se cuvenea. Peste cîteva zile am primit o epistolă de la Domnul Părinte, în care m-a întrebat: Ce-i cu mine, de ce am fost absent? Încă în săptămîna aceea m-am dus la locuinţa Domnului Părinte şi i-am povestit ce s-a întîmplat. Dumnealui mi-a spus urmatoarele:

– *Uite fiule sufletesc, aici, în anul acesta s-a înfiinţat un colegiu pentru românii din Ungaria, în acelaşi timp s-a înfiinţat şi o Uniune a lor. Mergi în strada Király nr. 13, în clădirea întîia, la etajul I. Caută-l pe domnul Gheorghe Nădăban, şi spune tot ceea ce mi-ai spus şi mie. După cîte eu îl cunosc, dacă tu ceri, probabil că vei fi admis ca membru al acestui colegiu.*

După această propunere, am plecat la adresa primită. Am găsit cancelaria **Uniunii Democratice a Românilor din Ungaria**, dar, din păcate, am sunat degeaba, nu am găsit pe nimeni. În sîmbăta următoare am plecat din nou la Uniune. După prima apăsare a soneriei s-a deschis uşa şi mi-a apărut în faţă un tînăr zvelt, simpatic şi m-a poftit înăuntru. Mi-a oferit un scaun şi m-a rugat să-i spun motivul pentru care am venit. I-am povestit totul. Cînd am terminat, uitîndu-mă la el, am avut impresia că îmi stă în faţă un om îngîndurat, preocupat de ceva grav. Răspunsul lui a fost promt şi laconic:

– *Eşti admis la Colegiul Nicolae Bălcescu al Românilor din Ungaria. Cînd vrei să intri?*

M-au surprins cele auzite. Am rămas atît de emoţionat, încît îmi părea că nu pot să scot o vorbă. – *Atunci, cînd vii?*– m-a întrebat din nou

– S...*s...sîmbătă..., atunci voi avea timp să mă mut"*– am gîngăvit cu timiditate.

– *Bine, dacă vii, caută-l pe A.Ch., îngrijitorul şi administratorul colegiului. El o să te ia în grija lui.* (De altfel, numele îngrijitorului în cauză era Alexandru Chiorean.) După ce mi-a comunicat toate acestea, s-a ridicat, dîndu-mi de ştire că a terminat.

Nu mai ştiu, cum am ajuns acasă. Eram şi fericit, dar şi neliniştit. Săptămîne următoare a trecut foarte greu. Aveam şi nădejde, dar şi bănuieli. Pentru sîmbăta ce urmase mi-am luat o zi de concediu, pentru a mă muta. Mi-am pus la punct locuinţa, la regretul colocatarilor mei, care m-au asigurat că dacă nu mi-ar reuşi schimbarea aceasta, la ei mă pot reîntoarce oricînd. Acest fapt m-a bucurat. Trebuie să mărturisesc că, între timp, s-a găsit hoţul care mi-a furat hainele. Părinţii lui m-au despăgubit cu un rînd de haine noi, iar eu am retras reclamaţia de la miliţie.

În ziua mult aşteptată m-am luat catrafusele, le-am pus în valiza mea de nuiele şi am plecat la colegiu. Ajungînd la cancelaria Uniunii, degeaba am sunat, nu mi-a deschis nimeni uşa. Amărît şi necăjit, am coborît la parter, am ieşit în curtea clădirilor Gojdu. Acolo am întrebat de la o doamnă dacă nu cumva ştie unde este colegiul. Doamna ştia. M-a îndrumat la clădirea a treia, etajul II, uşa 18. Urcînd treptele, am văzut deodată că aleargă spre mine un băiat, în care am recunoscut pe un fost prieten şi coleg la Şcoala Civilă din satul meu natal. (Este

vorba despre chitighăzeanul Petru Otlăcan.) Observîndu-ne, amîndoi am încremenit. Apoi ne-am îmbrăţişat, iar el îmi spunea:

– *Ce-i cu tine măi Petre? Ce cauţi tu aici?* Eu i-am povestit succint situaţia în care mă găseam.

– *Aşa? Atunci să vii cu mine să-ţi arăt pe unde trebuie să intri* – îmi spune prietenul meu. Întorcîndu-se, m-a condus la uşa potrivită.

– *Aici trebuie să suni. Eu plec la prăvălie, dar mă reîntorc imediat*-îmi spuseră. Şi cu asta m-a lăsat în treaba mea. Am sunat scurt. N-a venit nimeni. Apoi am sunat lung. Peste cîteva minute a venit cineva şi a deschis uşa. I-am spus că-l caut pe îngrijitorul colegiului.

– *Bine. Ţi-l trimit imediat* – mi-a răspuns. Am aşteptat vreo cinsprezece minute, ceea ce îmi părea o veşnicie. La un moment dat se deschide uşa şi apare un tînăr de-o statură mijlocie, cu păr brun şi creţ.

– *Eu sînt îngrijitorul colegilui. Ce doreşti?*– m-a întrebat. I-am spus cine sînt şi pentru ce am venit.

– *Îmi pare rău, dar eu despre lucrul acesta nu ştiu nimic*– mi-a răspuns, dînd din umeri. Aveam impresia că încep să mă ia frigurile şi trebuia să mă reţin ca să nu-mi clănţănească dinţii. Nu eram nici mort, nici viu. La un moment dat mi-a trecut prin minte bănuiala ascunsă: acum nici afară, nici înlăuntru. Ce o se fie acum? Dar imediat mi-am adus aminte de foştii mei locatari, de care m-am despărţit numai de cîteva ore şi care mi-au promis că oricînd mă pot reîntoarce la ei. Acest fapt m-a liniştit şi mi-am revenit. Mi-am luat bagajele şi am pornit pe trepte în jos spre parter. N-am făcut decît vreo cinci-şase paşi, cînd am observat că prietenul meu de şcoală vine îndărăt cu un alt tînăr, în care am recunoscut pe un fost coleg de la şcoala de la Sălaşele Chinţig, pe Gheorghe Berbecar, care era mai mare decît mine cu vreo doi-trei ani. Nu ne-am văzut de ani de zile. După ce ne-am recunoscut, ne-am salutat şi le-am povestit cele întîmplate. Atunci Gheorghe a zis:

– *Fii liniştit, ne ducem numaidecît să-l căutăm pe domnul Nădăban. Dacă el ţi-a promis, desigur că eşti primit în colegiu.* Cu asta au plecat amîndoi. Eu am rămas pe trepte, în aşteptare. Peste cîteva minute cei doi prieteni ai mei s-au reîntors cu un alt tînăr, necunoscut de mine şi mi l-au prezentat pe Gheorghe Radnóti, care era secretarul colegiului (originar din Micherechi).

– *Eşti primit în colegiu. Eu ştiu despre tine*-îmi spune secretarul. Şi îndreptîndu-se spre colegiu, m-a făcut semn să-l urmez. Iar cei doi cunoscuţi ai mei, m-au ajutat să urc la etaj cu bagajele. Ajungînd la uşă, am intrat cu toţii în antreu, unde mi-am aşezat bagajele şi am aşteptat. Domnul secretar a plecat şi peste mult timp s-a reîntors cu Domnul îngrijitor, în braţe cu pături, cearşafuri, perină cerîndu-mi să mă duc după ei. Am plecat în camera numărul doi, unde am găsit un pat liber. În această cameră erau deja cinci băieţi. Cu ei mi-am împrietenit în cîteva minute, ei au fost protectorii mei în primele zile. Pe la prînz am plecat în clădirea a patra, la etajul I, unde era bucătăria şi sufrageria colegiului. Tot acolo era şi dormitorul fetelor. Mîncarea a fost gustoasă şi bună. Supă, cartofi fierţi şi

carne friptă. În noua comunitate am fost primit cu prietenie. Într-un timp scurt i-am cunoscut pe toţi membrii colegiului. Numărul lor era în total 33 (9 fete şi 24 băieţi). Între membrii colegiului se găseau studenţi de la diferite universităţi, şcoli superioare, elevi de la diferite şcoli medii (în majoritate elevi de şcoală pedagogică) şi elevi de la diferite şcoli profesionale. După origine, majoritatea lor erau români din Ungaria (26 persoane), restul unguri şi români din România (7 persoane).

Spiritualitatea vieţii din colegiu corespundea cu aceea din celelalte colegii populare din ţară (aşa-numite NÉKOSZ). Cu excepţia unor evenimente excepţionale, viaţa colegiştilor a cunoscut o permanentă dezvoltare. După informaţiile de care eu dispun, iniţiatorii, cînd au întemeiat acest colegiu, au dorit ca institutul să fie susţinut din fondurile Fundaţiei Gojdu. Nu este cunoscut motivul pentru care Ministerul Învăţămîntului Public n-a îmbrăţişat această tendinţă. Astfel, funcţionarea colegiului din punct de vedere financiar a fost asigurată de către Ministerul Învăţămîntului. Pentru a asigura condiţii optime elevilor care frecventau şcoli pedagogice, colegiul a împrumutat un pian, a angajat un profesor de muzică şi cînt, pe dr. Heszke Béla profesor care şi-a făcut studiile la Sorbona şi care, totodată, venea de două ori pe săptămînă să ne ajute a să ne perfecţionăm cunoştinţele de limbă română. În colegiu s-a înfiinţat o echipă de dans popular, din care făceau parte şi cîţiva din membrii Colegiului Mocsáry Lajos, care se afla în strada Munkácsy şi al cărui preşedinte de onoare era Kodály Zoltán. În vară am primit o echipă de tineri de la Liceul Românesc din Giula, care au participat la întîlnirea mondială a tineretului (VIT).

În toamna acestui an Ministerul a hotărît ca cele două colegii, care aveau studenţi atît din Ungaria cît şi din România, să fie unite. Astfel colegiul nostru s-a mutat pe strada Munkácsy, dar cele două colegii au funcţionat şi pe mai departe cu cîte o conducere separată. Despre aceasta am multe amintiri şi impresii plăcute. Dintre acestea îmi amintesc şi azi cu drag despre camera aşa-numită „Grădina de iarnă". Această cameră avea geamuri mari şi în timpul iernii erau adunate aici foarte multe flori. În această sală se ţineau programele culturale. Era dotată cu discuri, aparat de radio şi un picup. Datorită discurilor amintite am făcut cunoştinţe cu cîntecele populare româneşti. Textul unuia dintre aceste cîntece era următorul:

Ştii tu mîndră, ştii tu, ştii...?
Cînd eram noi doi copii,
Ne jucam pe pajişte,
Şi vorbeam de dragoste (Ultimele două rînduri se repetau)
Ştii tu mîndră ce ţi-am spus?
La cules de cucuruz,
Cînd vor fi oameni mulţi,
La mine să nu te uiţi.
Cînd vor fi mai puţinei,
Ochii tăi să fie-ai mei.

Înainte de începerea anului şcolar 1950–51, ambele colegii au fost naţionalizate, conform legilor în vigoare şi au fost transformate într-un cămin studenţesc al Şcolii Superioare Pedagogice din Budapesta, care în anul următor a fost denumit, după marele pedagog maghiar Apáczai Csere János, al cărui student am devenit şi eu.

*** Elev la cămin studenţesc**

Petru Popuţa

***

Mai jos dăm numele membrilor colegiului Nicolae Bălcescu din anul 1949

Elena Árgyelán) (Bătania)
Piroska Farkas (Bătania)
Radmilla Grunsity (Bătania)
Emil Habalik (Bătania)
Sidonia Lazar (Bătania)
Cornel Roşu (Bătania)
Olga Szoldan (Bătania)
Veturia Olah (Bedeu)
Petru Popuţa (Aletea)
Nicolae Barkóczi (Giula)
Gheorghe Kohán (Giula)
Iosif Maróti (Giula)
Gheorghe Nădăban (Giula)
Gheorghe Berbekár (Chitighaz)
Octavian Miskucza (Chitighaz)
Petru Ottlakán (Chitighaz)
Gheorghe Szántó (Chitighaz)
Alexandru Árgyelán (Apateu)
Hortenszia Rusz (Cenadul Unguresc)
Stela Rusz (Cenadul Unguresc)
Gheorghe Hoczopan (Micherechi)
Ioan Hoczopan (Micherechi)
Gheorghe Radnóti (Micherechi)
Dumitru Roxin (Micherechi)
Gheorghe Roxin (Micherechi)
Mihai Roxin (Micherechi)
Ioan Bogdán (din România)
Alexandru Chiorean (din România)
Gheorghe Debreczeni (din România)
Márton Zoltán (din România)
Nagy Lajos (din România)
Pleschinger Gyula (din România)
Sasi Erzsébet (din România)

Greco-catolicismul şi efectele sale în viaţa naţional-culturală a românilor din Transilvania

(300 de ani de la unirea cu Roma)

Despre Unirea religioasă a unei părţi a românilor ardeleni cu Roma s-a scris mult. Aniversarea acestui eveniment, (1997–2000), va prilejui noi cercetări pe această temă. Eu în studiul de faţă doresc să prezint doar cîteva aspecte caracteristice ale vieţii naţional-culturale române din Transilvania în secolele XVIII şi XIX.

*

Ceea ce se poate afirma de la început este că unirile religioase din secolele XVI–XVIII au efectuat o strămutare spre est a frontierei culturale în Europa. Cu tratatele de la Blaj (27 oct.1687) Karlovitz (26 ianuarie 1699), Passarowitcz (21 iul.1718) şi Belgrad (1 septembrie 1739) prin care turcii sînt restrînşi în Peninsula Balcanică, harta Europei capătă altă înfăţişare. Teritoriile româneşti – Transilvania, Banatul, Crişana şi Maramureşul – intră sub dominaţia Imperiului habsburgic.

Instaurarea stăpînirii habsburgice în Transilvania nu aduce în aparenţă prea mari modificări în sistemul politic al principatului. Diploma Leopoldină din 1691, actul fundamental al organizării provinciei în noile condiţii, menţine regimul celor „trei naţiuni" (maghiară, săsească şi secuiască) şi patru „religii recepte" (catolică, reformată, evanghelică şi unitariană), cu excluderea majorităţii româneşti de la reprezentarea în dietă, din funcţiile administrative şi juridice. Religia ortodoxă nici pe mai departe nu e acceptată. În Transilvania noua stăpînire austriacă a menţinut relativa autonomie a principatului. Căutînd însă un echilibru favorabil puterii centrale, prin Contrareformă, în cadrul mai larg al ţelurilor sale sud-est europene, Imperiul austriac urmăreşte să modifice raporturile religioase în favoarea catolicismului, componenţa politică a sistemului constituţional transilvănean. Cauzele acestui efort sînt în primul rînd laice şi nu religioase, deoarece întărirea catolicismului însemna totodată şi consolidarea noului regim. Habsburgii aveau nevoie de un sprijin politic şi religios mai mare decît putea să-i ofere foarte redusa minoritate catolică. În acest scop era nevoie nu numai să fie întărit catolicismul, ci şi să fie redus rolul calvinismului maghiar şi să fie diminuat numărul ortodocşilor. Prin urmare, la propunerea iezuiţilor, Curtea de la Viena concepu planul măreţ de a converti la catolicism masele de români ortodocşi.

Unirea cu Roma

Din punctul de vedere al religiei, românii din Transilvania aparţineau episcopatului ortodox din **Alba Iulia.** Cu scopul de a spori numărul catolicilor de aici, curtea de la Viena a sprijinit acţiunea de trecere a românilor la religia catolică. Se promiteau avantaje economice şi culturale. Pentru preoţii români se deschidea calea depăşirii stării umile – economice şi sociale – în care se aflau. Puteau deveni egali cu preoţii şi ierarhii aşa-numitelor religii admise. Acţiunea de Unire cu biserica Romei a fost înfăptuită prin actele semnate de un număr restrîns de clerici români la 21 martie 1697, 7 octombrie 1698, 5 septembrie 1700, 7 aprilie 1701 şi întărită printr-o serie de diplome imperiale, dintre care cea mai importantă era cea din 19 martie 1701. Prin această a doua *Diplomă Leopoldină* a Unirii, Curtea din Viena promitea nu numai avantaje economice şi culturale pentru cler şi românii care aderau la noua biserică, dar şi recunoaşterea tuturor românilor între stări şi eliminarea definitivă a statutului medieval de acceptaţi sau toleraţi. Se deschidea astfel perspectiva şi pentru români de a face parte „din naţiunile politice, de a intra în cadrele constituţiei ţării".

Atitudinea românilor faţă de această politică de atragere la catolicism, la început era foarte reticentă, chiar ostilă apoi diferenţiată. Schimbarea credinţei era unul dintre cele mai dificile şi mai delicate lucruri. În cazul românilor ortodoxia se confunda cu identitatea etnică, iar biserica ortodoxă era o instituţie naţională. De aceea ierarhii, protopopii şi preoţii, românii în ansamblu urmau să fie asiguraţi că nu se modifică aproape nimic în privinţa credinţei. Mereu se puneau în lumină avantajele laice ale Unirii: recunoaşterea noii biserici ca oficială, ridicarea clerului român la egalitate cu clerul celorlalte confesiuni, egalitatea mirenilor cu grupurile corespunzătoare din rîndul privilegiaţilor, foloasele culturale etc. Pentru români tentaţia ofertei era mare. Şansa era aproape unică. De la Mihai Viteazul românii transilvăneni şi religia lor nu erau recunoscuţi de lege.

În timpul tratativelor şi discuţiilor purtate, reprezentanţii românilor transilvăneni – mai întîi mitropolitul **Teofil**, iar apoi **Atanasie Anghel** – au căutat să impună, cu fermitate, condiţiile în care se uneau cu biserica catolică. Astfel în actul adoptat de soborul de la Alba Iulia la 7 octombrie 1698 se preciza, că Unirea religioasă a fost acceptată numai cu condiţia păstrării ritului, ritualului, calendarului şi sărbătorilor specifice bisericii ortodoxe. În principal au fost acceptate cele patru puncte ale *Conciliului de la Florenţa* din 1439, convocat cu scopul înlăturării barierelor religioase dintre Orient şi Occident. Cele patru puncte sînt: 1) recunoaşterea papei ca şef suprem al bisericilor creştine din întreaga lume; 2) folosirea pîinii nedospite pentru cuminecătură; 3) existenţa purgatoriului între iad şi rai, ca loc de purificare a sufletelor; 4) în sfînta treime duhul sfînt vine atît de la Dumnezeu cît şi de la Dumnezeul-fiu. Unirea urmează a se limita la recunoaşterea a patru puncte dogmatice, în rest biserica românească păstrîndu-şi individualitatea specifică, materializată în rit, calendar, sărbători şi canoane proprii.

În gîndul iniţiatorilor, Unirea de la 1697–1700 era o cale de ridicare a poporului român din Transilvania din starea lui rămasă în urmă şi asuprită. Clerul român

a acceptat unirea religioasă prin Diploma Leopoldină din motive sociale şi politice, fiind riguros atent la aspectul pur religios al Unirii şi la păstrarea ritului oriental. Pe terenul social, Unirea prevedea ridicarea clerului la starea nobilă şi scutirea de zeciuială, căci austriecii căutau aliaţi catolici în dieta Transilvaniei faţă de nobilimea maghiară. Pentru români, lupta dintre împăratul de la Viena şi nobilimea maghiară nu a avut decît o semnificaţie relativă, dar ei par să fi nutrit de cele mai multe ori speranţa că guvernul central le va sprijini lupta cu autorităţile locale. Aceasta era de altminteri şi motivaţia ascunsă a actului Unirii cu Roma.

Calviniştii, fiind unguri, nu neglijau aspectul politic al problemei şi îşi mobilizau toate forţele pentru a împiedica Unirea religioasă a ortodocşilor cu Roma. Ungurii, naţiunea cea mai privilegiată din Transilvania, se temeau că românii, prin Unirea cu Roma, se vor elibera de tutela calvinistă. Dar erau înspăimîntaţi mai ales de perspectiva de a-i vedea ridicîndu-se din deplorabila lor condiţie materială.

În fine, presiunea nobilimii a dus la neaplicarea în practică a celei de a doua Diplome Leopoldine (1701) şi la menţinerea românilor în situaţia de naţiune tolerată, fără nici un fel de drepturi politice. Singurul avantaj imediat al Unirii a fost ameliorarea situaţiei economice a clerului unit; faţă de marile speranţe în Unire, aceasta era desigur foarte puţin.

Împotrivirea cea mai susţinută contra Unirii a aparţinut românilor înşişi. Ea porni din rîndul clerului şi se răspîndi printre credincioşi. Unirea religioasă deci a contribuit şi la dihotonomia confesională a românilor şi ataşarea – atît a greco-catolicilor cît şi a ortodocşilor – la ierarhii bisericeşti străine intereselor fundamentale ale poporului român. Unirea i-a dezbinat pe românii din Transilvania şi drept consecinţă ea nu a fost recunoscută nici de către păturile privilegiate şi nici de către tabăra ortodocşilor neconvertiţi. Dezbinarea religioasă a românilor din Transilvania se agravează şi mai mult în anul 1703, anul declanşării luptei de eliberare condusă de Rákóczi, cînd ortodocşii vor deveni aliaţii lui. Uniţii, în schimb, îi sprijină pe lobonţi.

Lupta lui Inochentie Micu Clain

Cel care reia la un nivel superior lupta revendicată din vremea tratativelor pentru Unire, este episcopul Inochentie Micu. Folosind ca punct de plecare rezultatele obţinute de predecesorii săi, în primul rînd Diploma din 1701, el conturează pentru prima dată, prin numeroasele memorii adresate forurilor centrale şi locale, un program politic cristalizat, recunoaşterea românilor ca naţiune politică în Transilvania egală în drepturi cu celelalte naţiuni şi reprezentată corespunzător numărului ei în organele administrative, legislative şi juridice. Pentru formarea unei puternice elite intelectuale româneşti, episcopul solicită întemeierea unor şcoli superioare proprii, primirea în funcţii publice a românilor cu pregătirea corespunzătoare. Inochentie Micu este primul care introduce în sfera luptei de emancipare a românilor din Transilvania concepţia istorică a originii romane, vechimii şi continuităţii acestora pe aceste meleaguri.

Baza filozofică şi ideologică a luptei conduse de el constituie ideile iluministe. Inochentie Micu susţine egalitatea în drepturi a clerului românesc cu clerul celorlalte naţiuni, îmbunătăţirea situaţiei materiale şi a posibilităţilor de instruire, prin înfiinţarea instituţiilor de învăţământ adecvate şi prin studii în străinătate. Prin accentul pus asupra rolului culturii şi al educaţiei în ridicarea naţiunii, programul formulat îşi vădeşte totodată orientarea spre viziunea proprie iluminismului. El aduce de fapt în discuţie sistemul politic al principatului, modificarea lui în sensul reprezentării românilor ca naţiune politică.

Acţiunea sa cîştigă treptat dimensiunile unei mişcări naţionale, fapt ce se reflectă în componenţa sinodului de la Blaj din 1744 care întruneşte într-o viziune nonconfesională români greco-catolici, ortodocşi, ţărănime, laici şi ecleziastici, care prefigurează o primă reprezentanţă naţională asemănătoare modelului iliric. Adunarea îl împuterniceşte pe Inochentie Micu să susţină cauza naţională la Viena, punînd în vedere părăsirea Unirii în cazul respingerii doleanţelor româneşti. Activismul său politic a a sfîrşit însă prin a nemulţumi Viena, episcopul a fost forţat să se exileze la Roma, locul său fiind luat de clerici cu vederi mai puţin radicale, dispuşi să vorbească, pentru moment cel puţin, numai în numele uniţilor, şi nu al poporului român în general. Lupta lui Inochentie Micu n-a rămas fără urmări imediate, practice. La stăruinţele sale se constituie centrul cultural şi politic din **Blaj**, unde se fixează reşedinţa episcopiei unite. Tot la stăruinţele lui, în 1754 sînt inaugurate şcolile din Blaj, a căror menire în principal e să pregătească cadrele clerului greco-catolic. Acestea erau înzestrate cu o bibliotecă pe măsura exigenţelor vremii, şi cu o tipografie care-şi începe activitatea în curînd. Aceste instituţii oferă mediul propice şi mijloacele necesare pentru ridicarea unor generaţii intelectuale de mare însemnătate deopotrivă pentru cultura românească modernă, cît şi pentru lupta politică de emancipare. La Blaj se ridică generaţia de cărturari ce promova la finele secolului XVIII mişcarea cultural-politică a Şcolii Ardelene, purtătoare a programului emancipării româneşti sub semnul ideilor veacului luminilor.

Situaţia celor două biserici

Unirea religioasă primeşte puternice lovituri cu prilejul mişcărilor religioase de la mijlocul secolului al XVIII-lea. Astfel în timpul acţiunii lui **Visarion Sarai**, numeroase comunităţi revin la ortodoxie. Îndepărtarea lui Inochentie Micu din Transilvania şi neîmplinirea speranţelor puse în efectele Unirii are consecinţe grave pentru soarta acesteia. Mişcarea de părăsire în masă a Unirii şi de revenire la ortodoxie, inaugurată prin propaganda plină de succes a călugărului Visarion în anul 1744 în sudul Transilvaniei, ia o amploare tot mai mare în deceniul următor, cunoscînd momentul maxim de intensitate între anii 1759 şi 1761, sub conducerea călugărului **Sofronie**.

Întoarcerea la ortodoxie se intensificase sub impulsul episcopilor sîrbi, care urmăreau să adune toţi ortodocşii din Transilvania sub autoritatea lor. Adunările şi tulburările populare deveniră adevărate răzmeriţe. Libertatea socială şi acordarea drepturilor politice erau revendicate acum în numele ortodoxiei.

După 60 de ani, Biserica ortodoxă a Transilvaniei obţinu din nou dreptul de a avea un şef. Acesta şi primii săi doi succesori au fost sîrbi. Un certificat imperial din 1762 acorda comunităţii ortodoxe din Transilvania dreptul la o minimă organizare. Biserica ortodoxă română nu era admisă în rîndul religiilor recunoscute, nu obţinea nici măcar egalitatea cu Biserica unită, totuşi devenea tolerată şi persecuţiile oficiale încetau.

Configuraţia confesională a românilor din Imperiu s-a schimbat la 1762, prin revenirea sudului Transilvaniei la ortodoxie. Acum românii aveau cinci zonalităţi religioase: trei greco-catolice şi două ortodoxe. La nordul Mureşului, în Principatul Transilvaniei, se întindea marea episcopie a Făgăraşului, cu reşedinţa la Blaj. A doua episcopie unită era la Oradea, în Ungaria, înfiinţată în anul 1777 din interese politice, la stăruinţele **Mariei Tereza**. În Bihor, procesul de desfăşurare a acţiunilor de Unire, a fost mult mai agitat, complicat şi lent, decît în celelalte regiuni, durînd mai mult de o jumătate de secol (1690–1748). După Blaj, al doilea centru al Bisericii Române Unite, nu numai pe plan ierarhic ci şi în domeniul învăţămîntului de toate gradele a devenit, încă din secolul al XVIII-lea oraşul **Oradea**. În fine, un mare număr de comunităţi unite din Sătmar, Oaş şi Maramureş erau sub jurisdicţia episcopiei greco-catolice rutene de la **Munkács**, în Ucraina Subcarpatină, atunci şi ea austriacă. Ortodocşii români ardeleni îşi vor stabili reşedinţa la **Sibiu**, centrul lor de mare viitor, în urma *Decretului de toleranţă* al lui **Iosif II,** din 1781. Cei din Banat şi zona Aradului au ajuns sub ierarhia sîrbească de la **Carloviţ**, căreia i se supuneau episcopiile de la **Timişoara** şi **Arad**. Aparent, deci viaţa religioasă era spulberată dogmatic, administrativ şi etno-teritorial. Dar dacă urmărim atent viaţa cultural-spirituală, determinantă în lipsa unor altor paliere de manifestare naţională, vom observa uşor o surprinzătoare unitate. Biserica devine, pas cu pas, singura şi adevărata patrie a românilor din Imperiu, fie ei ortodocşi sau greco-catolici.

Pentru români chestiunea religioasă capătă curînd un caracter naţional. Ea exprima în esenţă forma, specifică spiritului epocii, a unei lupte politice a cărei substanţă etnică şi naţională era de netăgăduit. Graţie patriotismului celei mai mari figuri româneşti din secolul XVIII, episcopul unit Inochentie Micu Clain, lupta religioasă era clădită pe reale baze politice şi naţionale. Inexplicabile întorsături ale destinului, Unirea cu Roma, care la început adusese în pragul destrămării unitatea poporului român, deveni în cele din urmă elementul care contribui în mod preponderent la afirmarea şi consolidarea conştiinţei naţionale române.

Spre sfîrşitul veacului al XVIII-lea, în contextul spiritului iosefin şi al revoluţiei franceze, apropierea şi colaborarea dintre cele două biserici se adînceşte. Acest proces este grăbit de ruperea legăturilor românilor ortodocşi de naţiunea ilirică, care la Congresul de la Timişoara, din august 1790 se pronunţase pentru formarea unei voievodine proprii, prin ieşirea teritoriului bănăţean din sistemul politic al regatului maghiar şi subordonarea acestuia direct Curţii din Viena, paralel cu asigurarea unei situaţii şi poziţii dominante a sîrbilor faţă de celalte etnii. Acest pas impune o reexaminare a locului şi rolului pe care îl deţinea Biserica ortodoxă română în

Imperiu, şi totodată o mai mare flexibilitate în raporturile cu Biserica românească greco-catolică. Pe de altă parte, reacţiunea nobiliară în Transilvania, accentuarea ostilităţilor faţă de români şi chiar îngrădirea după moartea lui Iosif al II-lea a unor avantaje dobîndite de Biserica greco-catolică, au constituit semnalul pentru redeschiderea luptei politico-naţionale româneşti şi manifestarea vădită a unei strînse colaborări între cele două confesiuni. Existau deci motive, şi de-o parte şi de alta, de realizare a unei colaborări mai strînse între cele două biserici româneşti, colaborare acceptată şi susţinută de o parte însemnată a clerului şi odată cu acesta de credincioşii săi. Reunificarea confesională şi formarea unei biserici naţionale româneşti deschidea posibilitatea apărării şi promovării *în* şi *prin* biserică a intereselor fundamentale ale poporului român. Textele memoriilor înaintate de români la finele veacului al XVIII-lea şi începutul celui următor Curţii din Viena sînt relevante în acest sens.

Supplex Libellus Valachorum

Opera colectivă şi reprezentativă a celor mai proeminente personalităţi ale iluminismului românesc – intelectuali de marcă – reuniţi sub semnul solidarităţii naţionale indiferent de confesiune, *Supplex Libellus Valachorum* este conceput şi articulat pe programul politic al lui Inochentie Micu şi are ca suport argumentativ vechimea şi evoluţia istorică a românilor în spaţiul transilvănean. În 1791 e adresat Coroanei acest memoriu din partea naţiunii române. Iniţiatorii memoriului, redactat în limba latină, erau cei doi episcopi români, ai Bisericii ortodoxe şi Bisericii unite. *Supplex Libellus Valachorum Transilvaniae* conţinea revendicările politice ale clerului, nobilimii şi laicilor întregii naţiuni române din Transilvania fără nici o deosebire de natură religioasă sau socială. Românii se prezentau ca un bloc etnic unitar.

Memoriul insista asupra caracterului autohton al naţiunii române, care dovedea întîietatea stabilirii sale în Transilvania şi prin aceasta vechimea sa. Poporul român era nu numai cel mai vechi, dar şi cel mai numeros. Îşi păstrase majoritatea numerică de-a lungul secolelor şi conform recensămîntului din 1760 reprezenta două treimi din populaţia provinciei. Petiţia se încheia cu cererea de a repune naţiunea română în drepturile sale politice şi civile, recunoscînd-o drept „a patra naţiune" a ţării, alături de unguri, saşi şi secui. Biserica ortodoxă trebuia să fie acceptată în rîndul confesiunilor recunoscute şi să se bucure de aceleaşi drepturi şi privilegii.

În formularea Supplexului, corifeii Şcolii Ardelene: **Samuil Micu Clain, Gheorghe Şincai şi Petru Maior, apoi Ioan Molnar Piariu, Ion Budai Deleanu** au jucat un rol important. Viena a refuzat să primească memoriul şi l-a trimis Dietei transilvane, unde a fost respins cu indignare. În argumentarea Supplexului sînt puse în valoare rezultatele cercetărilor istorico-filologice ale generaţiei Şcolii Ardelene, apelîndu-se la dreptul istoric ce domină încă mentalitatea forurilor de decizie locale şi centrale, cărora li se adresau revendicările memoriului.

Cu toate eforturile celor doi episcopi, care convocau adunări, protestau împotriva atitudinii Dietei, memorandumul rămase fără nici un efect practic sau politic imediat, ca aproape toate manifestările importante ale poporului român. Totuşi *Supplex Libellus Valachorum* rămîne una din mărturiile conştiinţei naţionale, devine programul politic fundamental al mişcării româneşti de emancipare din Transilvania, la care se vor raporta timp de peste un veac toate iniţiativele politice naţionale ale românilor din această parte de ţară.

Iluminism şi conştiinţă naţional-culturală

Transilvania la rîndul ei, aflată în raza de acţiune a reformismului austriac, nu rămîne nici ea insensibilă la efectele noilor curente. Românii, cărora începutul veacului XVIII le oferise tentaţia asimilării unei religii admise, înregistrează în deceniul patru, prin Inochentie Micu Clain, un moment decisiv spre o conştiinţă politică. Căutînd un reazem legal în Diploma a doua Leopoldină (1701), Clain stabileşte o legătură cu ideile politice implicate în formulările ei. Întemeindu-se pe structurile libere el inaugurează o amplă mişcare petiţională adresată forurilor constituţionale locale, dar orientată şi spre instituţia centrală imperială. Atent la liniile directoare ale reformismului, se orientează spre înfăptuirea programului şcolar promis românilor. Revendicările înscrise în petiţii cuprind naţiunea la toate nivelele sociale.

Acţiunea politică a lui Inochentie Micu a fost definitorie în primul rînd prin încorporarea doctrinei latine conform ideologiei politice a românilor din Transilvania şi datorită cristalizării unui istorism subsumat raţiunilor politice. În ambianţa mişcării politice şi intelectuale din vremea lui I.M.Clain ideologia latină, în forma cristalizată **de Dimitrie Cantemir** în *Hronic* începe să croiască drum în ambianţa românească transilvăneană. Îndeosebi programul cultural al epocii deschide calea contactelor europene prin pregătirea sistematică a studioşilor români în centrele culturale occidentale. Deceniile următoare vor instituţionaliza ideile educaţionale prin şcoală, biblioteci şi tipografie, devenite principale canale de circulaţie pentru ideile iluministe.

Cea mai notabilă caracteristică aparte a iluminismului românesc este puternica sa vocaţie creştină, cu întrezărirea ideii democratice. Secolul luminilor a debutat pentru românii din Imperiul austriac odată cu Unirea religioasă din 1697–1700.

Unirea reprezintă o primă coordonată, cea politică, a noii conştiinţe naţionale; alături de ea, s-a dezvoltat în veacul al XVIII-lea un activ naţionalism cultural, influenţat fără îndoială şi de mentalitatea iluministă dominantă în întreaga Europă. Dintre diferitele instrumente ale dezvoltării culturale, o atenţie constantă a fost acordată învăţămîntului. În Transilvania, dreptul la învăţătură a devenit un permanent obiect de revendicare, des repetat din 1736 în memoriile episcopului Inochentie Micu Clain şi în scrierile Şcolii Ardelene. Ca toate celelalte mişcări naţionale est-europene, şi cea română a acordat o deosebită atenţie problemelor limbii. Limba naţională a fost socotită nu numai un important instrument al renaşterii culturale,

dar şi un element reprezentativ al naţiunii în formare. La începutul veacului al XVIII-lea, cărturarii ajunseseră la trei concluzii principale în privinţa limbii, afirmînd caracterul ei latin, unitatea sa în toate ţările locuite de români şi insistînd asupra nevoii de a o dezvolta şi cultiva. Mulţi cărturari iluminişti au reluat aceste idei socotind promovarea limbii naţionale ca pe o îndatorire patriotică, un prim pas pe calea luminării.

Atmosfera spirituală a zonei central-sud-est europene se afla în secolul al XVIII-lea sub influenţa reformismului luminat promovat de Maria Tereza, dar mai ales de fiul său, Iosif al II-lea. Ideologia europeană din secolul al XVIII-lea influenţează şi mediul cultural transilvănean. Principalele canale pe care se propagă noile idei sînt şcoala şi cartea. Marea majoritate a intelectualilor transilvăneni studiază şi se pregătesc în marile centre ale culturii europene ca Roma şi Viena.

Românii din Transilvania, care au parcurs între 1744 şi 1768 (anii exilului şi morţii lui Inochentie Micu Clain) o etapă de organizare a culturii naţionale, de instituţionalizare şi dreaptă încadrare în spaţiul ideilor europene, cristalizează primele afirmări ale iluminismului. Samuil Micu, Gheorghe Şincai şi Petru Maior exprimă noile tendinţe culturale iluministe. Cultura românească din Transilvania parcurge o perioadă de afirmare intelectuală în sfera intereselor istorice şi filologice, o epocă favorabilă traducerilor şi prelucrărilor din filozofia raţionalistă. În acest răstimp se distinge o evoluţie de la ecleziastic spre laic în domeniul culturii naţionale.

În contextul mişcării iluministe europene, Şcoala Ardeleană nu se prezintă ca un fenomen izolat şi singular. Obiectivele ei principale, care se pot reduce în ultima instanţă la afirmarea vechimii şi continuităţii românilor în acest teritoriu, prin apelul la documentele istorice şi de limbă, nu sînt noi, ele întîlnindu-se în această perioadă la mai toate popoarele sud-dunărene, care, sub influenţa revoluţiei franceze, se trezesc la viaţă naţională proprie. Cărturarii Şcolii Ardelene, cu studii strălucite în marele centre de cultură europeană, ca Tirnavia, Viena sau Roma, se întorc acasă cu o conştiinţă naţională puternică.

Iluminismul românilor ardeleni nu se reduce numai la scrierile corifeilor Şcolii Ardelene. El s-a manifestat şi prin preocuparea de a înfiinţa societăţi literare, prin tipărirea de manuale şcolare menite a contribui la luminarea poporului, prin publicarea de lucrări de popularizare a ştiinţei sau prin traducerea unor texte raţionaliste.

Sub semnul raţiunii şi al principiului naţional, iluminismul a operat însemnate transformări şi în domeniul confesional. În Transilvania şi Banat a inaugurat tendinţele de raţionalizare şi modernizare a bisericii, constituirea unei biserici naţionale. Crearea unei biserici naţionale autonome, eliberată de jurisdicţia altor biserici străine, cu o ierarhie naţională, constituia unul din obiectivele fundamentale ale mişcării naţionale în secolul al XVIII-lea şi prima jumătate a secolului al XIX-lea. În acest moment bisericile româneşti se aflau sub jurisdicţia unor biserici străine. Românii ortodocşi din Banat, Arad, Bihor şi Transilvania erau sub jurisdicţia mitropoliei de la Carloviţ, cu episcopi sîrbi în fruntea eparhiilor. Episcopiile greco-catolice româneşti erau sub jurisdicţia primatului Ungariei, iar românii uniţi din

nordul şi nord-vestul Transilvaniei sub autoritatea episcopului rutean de Muncaci. Politica confesională a Habsburgilor a promovat arondarea bisericilor româneşti la eparhii străine, în dependenţă de alte ierarhii.

Concluzii

Chestiunea religioasă, care tulburase atît de adînc unitatea şi viaţa românilor din Transilvania în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, ajunge în cele din urmă – dacă nu la o rezolvare – cel puţin la un echilibru. Cele două biserici româneşti, şi în primul rînd Biserica ortodoxă, îşi continuă lupta pentru recunoaşterea drepturilor lor. Totuşi, încetul cu încetul şi graţie Şcolii latiniste, lupta lor îmbrăcase mai degrabă un caracter spiritual şi cultural. În urma cercetărilor şi studiilor pe care tinerii români de rit greco-catolic au avut prilejul să le facă la colegiul Pasmaneum din Viena şi în special la Roma, la Propaganda Fide, ideea originii latine a populaţiei autohtone române din Transilvania şi a latinităţii limbii devine atît de limpede încît ajunge curînd unul din argumentele fundamentale în efortul naţional pentru obţinerea unor drepturi politice egale cu ale celorlalte trei naţiuni.

Prin înseşi preocupările lor, bisericile româneşti au pierdut legătura directă şi totală cu poporul. Acţiunile lor, deşi cu un puternic caracter naţional, şi-au pierdut sensul profund popular pentru a îmbrăca un aspect mai degrabă academic. Bisericile nu se mai puteau afla în fruntea mişcărilor populare şi se limitează acum la domeniul spiritual şi cultural.

În cursul secolului al XVIII-lea situaţia poporului român în Transilvania şi în regiunile limitrofe rămînea tot cea stabilită la jumătatea secolului al XV-lea de către naţiunile privilegiate. Structura politică şi socială a ţării şi odată cu ea situaţia românilor avea să rămînă neschimbată pînă la mijlocul secolului al XIX-lea.

Evenimentele istorice au impus condiţii de viaţă diferite pentru Ungaria şi pentru Transilvania, stabilindu-se astfel o diferenţă clară între condiţia ţăranului şi a iobagului din regiunile amintite.

În strînsă legătură cu progresele procesului de laicizare a mişcării naţionale româneşti are loc treptat şi depăşirea diferendelor confesionale, care au dominat o bună parte a secolului al XVIII-lea. Colaborarea interconfesională a elitei intelectuale în perioada mişcării Supplexului, misiunea asumată în comun de către cei doi episcopi (ortodox şi greco-catolic) la Viena constituie un bun temei şi punct de plecare pentru adîncimea solidarizării naţionale, care să-şi subordoneze deosebirile confesionale.

Opera reprezentanţilor Şcolii Ardelene cuprinde numeroase apeluri în vederea depăşirii confesionalismului. *Istoria bisericească* a lui Petru Maior apreciază cu căldură progresele realizate de ortodocşi în tendinţele lor de ridicare culturală şi subliniază buna înţelegere între ortodocşi şi uniţi, care se deosebesc doar prin numele dat de cei ce „îi voiesc despărţiţi ca cum ar fi doao neamuri". După 1830, în condiţiile reluării acţiunilor politice de anvergură în vederea recunoaşterii drepturilor naţiunii, în spiritul programului Supplexului, colaborarea interconfesională cîştigă şi mai mult teren, impunînd cu vigoare ideea priorităţii intereselor şi obiectivelor naţionale comune, în raport cu deosebirile de rit. Memoriul din 1834, elaborat

prin colaborarea intelectualilor blăjeni şi sibieni, este înaintat Curţii de către cei doi episcopi, reînviind astfel tradiţiile strădaniilor comune din vremea Supplexului.

*

În final putem spune, că acceptarea Unirii cu biserica Romei a fost o soluţie realistă, explicabilă istoriceşte. Asociată tot mai mult cu originea romană a românilor, orientarea confesională a unora dintre români spre greco-catolicism era privită în diferite cercuri şi ca o revenire la rădăcinile firești după o menţinere forţată în limitele Răsăritului. Biserica greco-catolică nu numai că nu a frînt unitatea naţională, cum prefigurau unii, dar a dat naştere, prin imboldul său, unei adevărate resurecţii a naţiunii române în întregul său. Prin legăturile cu Roma, Viena şi cu Occidentul în genere, prin seriile de marcanţi intelectuali pe care i-a produs, prin şcolile Blajului ca şi prin cele care au urmat în alte locuri, prin Şcoala Ardeleană etc. Biserica română unită a oferit un temei solid mişcării naţionale şi o coloratură cu totul specială culturii române moderne, prin restabilirea echilibrului între moştenirea sa apuseană şi cea răsăriteană. Urmînd pilda lui Inochentie Micu, în ciuda unor aspre confruntări, cele două biserici româneşti din Transilvania, în momentele hotărîtoare pentru soarta românilor, au mers concertat şi au susţinut emanciparea întregii naţiuni, mai ales începînd cu ultima treime a secolului XVIII. Deşi idealul naţional era comun, în lupta pentru emancipare, cele două confesiuni româneşti au acţionat o vreme pe căi diferite. Spre finalul secolului luminilor însă, liderii mişcării naţionale – care erau, în marea lor majoritate clerici – au elaborat revendicările întregii naţiuni de pe o platformă comună, subordonînd diferenţele confesionale idealului unic naţional. În acest fel, confesiunile s-au pus în serviciul naţiunii române moderne, aşa cum s-a întîmplat peste tot în Europa.

Maria Berényi

Bibliografie

Dan Berindei, *Românii şi Europa.Istorie, societate, cultură. Secolele XVIII–XIX*, Bucureşti, 1991.

Nicolae Bocşan-Ioan Lumperdean-Ioan-Aurel Pop, *Etnie şi confesiune în Transilvania (secolele XIII–XIX)*, Oradea, 1994.

Lucian Blaga, *Gîndirea românească în Transilvania în secolul al XVIII-lea*, Bucureşti, 1966.

Leontin Jean Constantinescu, *Chestiunea Transilvaniei*, Bucureşti, 1997.

Andreas Freyberger, *Relatare istorică despre unirea bisericii româneşti cu biserica Romei*, Cluj, 1996.

Vlad Georgescu, *Istoria românilor de la origini pînă în zilele noastre*, Bucureşti, 1995.

Ladislau Gyémánt, *Mişcarea naţională a românilor din Transilvania (1790–1848)*, Bucureşti, 1996.

Teodor Pompiliu, *Interferenţe iluministe europene*, Cluj, 1984.

Mircea Popa, *Aspecte şi interferenţe iluministe*, Timişoara, 1997.

Mitologie vedică şi folclor românesc

„Un cercetător al culturilor e constrîns la atitudini simpatetice maleabile şi să adere cu o supremă suplețe la toate formele spirituale" – consideră Lucian Blaga în eseul „De la Indra la Nirvana" (1942)[1], în care analizează cîteva aspecte ale religiilor şi ale spiritului indic. Filozoful român considera că cercetătorul care se apropie de esența culturilor şi civilizațiilor, căutînd să înțeleagă înlănțuirea lor, trebuie să iasă din timpul şi spațiul comun, material şi să păşească într-o dimensiune spirituală universală.

Un ilustru istoric al culturii, René Guenon, considera că „civilizația modernă apare în istorie ca o adevărată anomalie: dintre toate civilizațiile cunoscute nouă, ea este singura care s-a dezvoltat într-un sens pur material şi singura care nu se spijină pe nici un principiu de ordin superior".[2] În lumina acestei constatări, putem înțelege ce fel de „supremă suplețe" îi cere Blaga cercetătorului, azi, cînd cultivarea ştiințelor are în vedere doar aplicația practică pe care acestea o presupun.

Faptul că dezvoltarea materială accelerată e însoțită de o regresie intelectuală de necompensat e concluzia parțială şi a altor gînditori contemporani (C.G.Jung, Mircea Eliade). René Guenon aduce în acest context următorul exemplu: „Suma theologica" a Sfîntului Toma d' Aquino era, la vremea sa, un manual pentru uzul studenților. Unde s-ar mai putea găsi astăzi nişte studenți capabili să-l aprofundeze şi să-l asimileze?".

Din istoria culturii nu poate lipsi folclorul, dar cei care se ocupă de acest domeniu nu se pot limita la cunoaşterea şi recunoaşterea faptelor folclorice ale unui singur popor. Studiul acestui domeniu, după cum concludea A. Van Gennep, îl obligă pe cercetător să treacă „de la o populație la alta, străbătînd timpul şi spațiul".[3]

Pînă la jumătatea secolului nostru, mitologia comparată a ajuns la concluzii frapante, cum ar fi semnificația funcțională identică atribuită de Georges Dumezil zeilor romanilor şi celor ai populațiilor arya din extremul orient, sau etimologia sanscrită a grecescului „polis" şi a latinului „civitas".[4] „Moda" conform căreia originea mitului este India, şi care a creat o întreagă şcoală de mitografi, avîndu-l ca protagonist pe Max Müller, este privită ca depăşită. Totuşi, folclorul comparat, ca şi lingvistica comparată, au adus lumină asupra multor întrebări, chiar dacă n-au rezolvat problema capitală: cînd, cum, unde şi de ce magicianul a început să fie considerat puntea de legătură dintre om şi zeu.

În folclorul românesc există multe elemente a căror origine este controversată. Doar cîteva sînt puse în legătură cu mitologia vedică, în mod concret:

Paparuda, Vasilica şi **Paştele Rocmanilor**. Numele Paparuda (în variantele sale fonetice Paparuga, Păpăruga) are o etimologie incomplet elucidată, deşi DEX-ul îl consideră ca provenind din bulgărescul „peperuga".

Folcloristul Michel Vulpesco scria în 1927 că numele acestui obicei este compus din elementele: **Papa** (tata) şi **Ruda**, care ar proveni din **Rudra**, numele importantei zeități din triada **Brahma – Vişnu – Rudra / Şiva**. Mai departe, cercetătorul consideră că obiceiul „Vasilica" practicat odinioară de țigani, cu ocazia tăierii porcilor, este întemeiat pe mitul hindus al zeului **Şiva**.[5]

Mitologia vedică are caracteristica de a prezenta un zeu în forme şi sub nume deosebite, ca şi în reîncarnările sale de-a lungul timpului. Astfel **Şiva** este unul şi acelaşi cu **Rudra**, două aspecte contrare ale aceleiaşi entități: **Şiva** este „cel favorabil", „cel milostiv" iar Rudra este „cel mînios", „cel roşu", distrugător, cel care trimite boli, dar şi patronul celor care vindecă. Acest zeu ambivalent apare în literatura vedică încă de la culegerea de imnuri Rig Veda şi este reluat cu intensități diferite în Upanişade şi Purane. Rudra / Şiva e însărcinat cu distrugerea finală a lumii trecătoare. El trăieşte ca ascet în munții Himalaia, este stăpînul spiritelor şi al animalelor sălbatice, fiii lui sînt stăpînii furtunilor.[6]

Legînd obiceiul românesc de tradiția vedică, Michel Vulpesco vede în **Paparuda** o ofrandă adusă lui Rudra şi împotriva lui Agni, zeul focului dogorîtor. Distrugătorul Rudra este chemat să-l învingă pe Agni, să pună capăt arşiței, să slobozească ploile. Să reținem faptul că „**Rudra**" înseamnă în sanscrită şi „roşu" (simbolul acestei culori a zeului mînios ne duce cu gîndul la Marte, zeul care are ca simbol aceeaşi culoare, în mitologia greco-romană).

Pe alocuri, în partea de vest a României şi la românii din Ungaria, numele insectei cu aripi roşii şi şapte puncte negre este **păpărugă** (sinonim cu buburuză, mămăruță). Ieşind din sfera mitologiei putem constata că în acest caz culoarea roşie, reprezentată prin insectă, dar şi prin floarea de mac (Papaver), e într-o strînsă legătură cu obiceiul de invocare a ploii, „Paparuda". Unele grupuri de aromâni din grecia şi Bulgaria numesc ritualul de aducere a ploii „Pirpiruna" şi cu acelaşi cuvînt denumesc şi planta roşie cu semințe negre, macul. (Vezi lucrarea monografică „Un sat dobrogean: Ezibei", 1937.) Cuvîntul, „pirpiruna" pare să aibă rădăcina „pir", care în limba greacă înseamnă „foc". (În limba maghiară „piros" = roşu.) Macul se numeşte în greacă **paparoina** iar în latină **papaver**.

În altă ordine, culoarea roşu-aprins are numele în greacă „KOKKINOS", iar insecta roşie cu şapte puncte negre are denumirea latină „coccinella". Am putea continua observînd că în limba franceză denumirea de „coquelicot", e apropiată fonetic de cuvintele greceşti şi latineşti, iar sensul acestei vorbe este „mac sălbatic".

Ce legătură ancestrală leagă insecta, planta, culoarea roşie şi obiceiul balcanic de invocare a ploii şi în ce măsură firul originii mitologice ne conduce la zeul vedic Rudra, nu ne stă în măsură să aflăm, căci ne urmăreşte pericolul supozițiilor speculative.

Michel Vulpesco încearcă să demonstreze că atît Paparuda cît şi Vasilca au fost aduse în Balcani de ţigani, pe care îi consideră originari din Subcontinentul indian şi deci purtători ai culturii vedice.

Obiceiul Vasilca constă în a umbla din casă în casă, iarna, cu ocazia tăierii porcilor, ducînd pe o tavă un cap de porc bogat împodobit. Performarea obiceiului e menţionată pretutindeni cu actanţi ţigani.

Autorul studiului apărut la Paris crede că obiceiul este o reminiscenţă a ritualurilor vedice de jertfire, capul de porc decorat ţipător constituind ofranda. Mai departe, cercetătorul aduce în discuţie una dintre cele zece reîncarnări ale zeului Vişnu. Acesta a luat, printre altele, înfăţişarea înspăimîntătoare a unui porc mistreţ.

Faptul că obiceiul Vasilca e pus însă în legătură cu Şiva distrugătorul şi nu cu bunătatea lui Vişnu, este datorat amplorii cultului lui Şiva (şivaismul) şi trecerii în planul al doilea a cultului lui Vişnu (vaişnavismul), în momentul în care tătarii i-au strămutat pe ţigani din locuirile lor de baştină (sec. al XIII-lea). Acest obicei de iarnă a fost puţin cercetat şi nu e cunoscut în toate regiunile în care trăiesc etnii ale românilor. Capul-ofrandă al porcului, împodobit cu flori, panglici, mirodenii, cercei, se numeşte uneori chiar Şiva sau „puiul Şivei". Partea literară a obiceiului are structura unui colind vorbind despre judecata lui Şiva în faţa lui Dumnezeu.

„Paştele Rocmanilor" este un obicei de primăvară descris de Simion Florea Marian în lucrarea „Sărbătorile la români". După cercetările autorului, informatorii declară că rocmanii (cu variantele rochmani, blajini) sînt un popor ciudat, trăind spre răsărit, într-o ţară îndepărtată, lîngă mare sau pe o insulă. Caracteristicile acestor rocmani ne duc cu gîndul la comunitatea esenienilor de la malul Mării Moarte: ei umblă goi, se hrănesc cu poamele pustiului şi trăiesc în celibat. Ziua de Paşte al Rocmanilor sau al Blajinilor, ar fi singura ocazie cînd bărbaţii se întîlnesc cu nevestele lor. Ocupaţia de bază a rocmanilor este rugăciunea, ei sînt nişte asceţi care au renunţat la partea materială a vieţii, sînt nişte sfinţi. Sărbătoarea nu are o dată fixă, poate cuprinde o zi sau mai multe, dar are loc totdeauna după Paştele ortodox. Alături de românii din Moldova, Basarabia, Bucovina şi Maramureş, obiceiul e cunoscut şi la ruteni şi huţuli, populaţii slave.

Referitor la originea rocmanilor, Marian citează părerea lui ign. Joh. Hanusch, conform căreia „rochman este o schimosire a numelui braman sau brachman".

În sanscrită termenul „Brahman" denumeşte sufletul universal, dar are numeroase alte accepţiuni. Casta brahmanilor este sfera superioară a societăţii hinduse, din ea fac parte preoţii, învăţătorii, cei care duc o viaţă exemplară, exclusiv spirituală.

Deşi această etimologie a numelui „rocmani" şi credinţa populară că ei locuiesc într-o îndepărtată ţară răsăriteană, ducînd o viaţă de asceţi, face atractivă teoria identificării acestora cu brahmanii din India, S. Fl. Marian se fereşte să adopte o concluzie clară în această problemă dificilă. Obiceiul poate fi pus însă cu uşurinţă în legătură cu „Paştele morţilor" cunoscut şi de românii din

Ungaria. Ambele tradiții folclorice pot fi integrate puternicului cult al strămoşilor, care cunoaşte numeroase manifestări la toate popoarele lumii.

...După cum vedem, drumul spre trecut este la fel de necunoscut ca cel spre viitor. Cele mai multe întrebări rămîn fără răspuns clar. Dar, întorcîndu-ne la Lucian Blaga, scopul nu e întotdeauna răspunsul concret, ci dobîndirea acelei „supreme supleți la toate formele spirituale". În unele cazuri, acest concept blagian poate fi numit toleranță. Iar la baza toleranței stă puterea de a dori să-i cunoşti şi să-i înțelegi pe ceilalți.

Mihaela Bucin

NOTE:

1. Lucian Blaga – Trilogia valorilor, volumul II; Gîndire magică şi religie, Ed. Humanitas, Bucureşti 1996, pag. 179.
2 René Guenor – Simboluri ale ştiinței sacre, Ed. Humanitas, Bucureşti 1997, pag. 9.
3. A. Van Gennep – Formarea legendelor, Iaşi, 1997, pag. 2o5
4. Georges Dumézil – Zeii indo-europenilor, Bucureşti 1997, pag 23.
5 Michel Vulpesco – Les Coutumes Roumaines Periodiques, Paris 1927, pag. 158 şi urm.
6 Tóth-Soma László – Bevezetés a hinduizmus vallásfilozofiába, Szeged 1997, pag. 26 şi urm.

Legendele mănăstirilor româneşti

Folclorul nostru cuprinde numeroase legende legate de construirea unor mănăstiri, biserici, cetăți, ce au servit drept lăcaşuri de rugăcuine, locuri de refugiu şi apărare contra năvălirilor duşmane din trecut. Măreția acestora este o dovadă a felului cum ştiau strămoşii noştri să-şi apere țara şi să ne fie nouă astăzi model de păstrare a acestor mărturii sfinte, izvorîte din sufletele şi inimile lor.

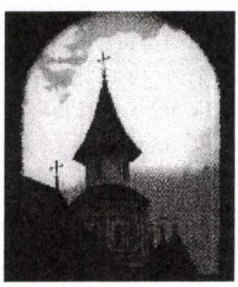

Nu numai la noi, ci pretutindeni în Europa exista suserstiția că dacă meşterul clădirilor măsoară umbra unui om cu o ață şi apoi îngroapă acea ață în temelia zidurilor, el dă trăinicie clădirii. La această superstiție s-a adăugat alta, anume că acel om a cărui umbră a fost îngropate, trebuie să moară în cursul anului.

Frumusețea mănăstirilor construite au făcut ca poporul să țeasă în jurul acestora legende axate pe ideea că fără o jertfă de preț nu se poate crea nimic durabil. Astfel, legenda mănăstirii de la Curtea de Argeş din Țara Românească „explică" cum a luat naştere fîntîna din apropierea construcției, care poartă pînă astăzi numele meşteru-

lui Manole. Pentru ca mănăstirea să fie durabilă, Manole a trebuit nu numai să-şi zidească propria soție în temeliile ce se surpau mereu, dar să-şi sacrifice, şi el ca şi toți ceilalți meşteri, viața. Lucian Blaga în lucrarea *Spațiul mioritic (*din *Trilogia culturii)* arată că: *Motivul sacrificiului uman pentru o clădire, nespus de primitiv în esență, s-a păstrat, poetic prelucrat, aproape la toate popoarele din sud-estul-european. Bulgarii, sîrbii, românii, albanezii, secuii îl numesc al lor, şi fiecare neam îşi apără cu gelosie paternitatea. Într-un loc jertfa umană trebuie să se facă pentru o cetate, în altul pentru un pod, în altul pentru un oraş, în altul pentru o cetățuie de apărare. Numai poporul românesc a crezut că jertfa ține cumpănă unei fapte cereşti: Meşterul Manole îşi jertfeşte soția pentru o biserică. Iată o sublimare sofianică a străvechiului motiv de aproape incredibilă cruzime."*

Într-o legendă care explică construirea cetății Poenari, loc de refugiu al lui Vlad Țepeş din fața puhoiului turcesc, se povesteşte modul exemplar în care au fost pedepsiți boierii trădători din Tîrgovişte, surprinşi că au complotat împotriva domnitorului. Vlad Țepeş i-a adunat în zi de sărbătoare şi i-a forțat să construiască o cetate pe vîrf de munte, ferită şi ascunsă de asediatorii duşmani. Mulți dintre tîrgoviştenii supuşi la această caznă au murit neputînd rezista efortului fizic, dar cetatea a fost în cele din urmă construită.

Tema favorită a legendelor mănăstirilor româneşti este copacul arătat în vis. Aproape toate mănăstirile noastre au fost clădite pe locul unui copac bătrîn, pe care i l-a arătat clăditorului o viziune oarecare, ori un înger, ori o icoană a vreunui copac, ori un glas ce ieşea din copac, şi alte semne, toate raportîndu-se la o localitate anumită: aici are să se clădească mănăstirea. Aşa s-a construit Mănăstirea Slatina, Mănăstirea Motrului, Cotmeana, Bistrița, Socola etc.

Cele mai numeroase legende şi tradiții din fondul legendar al poporului român se referă la Ştefan cel Mare, personalitate de prestigiu din istoria țării. El şi-a legat numele şi de construirea unor monumente, biserici şi mănăstiri. Potrivit legendei culese de la P. Gheorgheasa din comuna Broşteni, Ştefan ar fi reuşit să se ascundă într-un arin, ca să scape de furia ungurilor, pentru ca apoi, cînd aceştia s-au îmbătat, să-i înfrîngă. Pe locul arinului, domnitorul a construit Biserica Albă.

Cea mai frumoasă dintre legendele mănăstirilor făcute pe locul unui copac este cea a lui Ştefan cel Mare, clăditorul Mănăstirii Putna. Legenda este cunoscută din cronica lui Neculce şi din poezia lui Alecsandri *Altarul Mănăstirei Putna.* Ştefan vrea să construiască o mănăstire. Împreună cu oştenii săi urcă pe o colină, unde se ia la întrecere în aruncarea săgeții cu cei mai buni arcaşi ai săi. Arcaşii trag întîi săgețile lor. Trage apoi Ştefan; săgeata lui zboară într-un paltin vechi. Pe locul copacului zideşte Ştefan mănăstirea.

„Zbîrnîie coarda din arcu-i, fulgere săgeata-n vînt,
Pere, trece mai departe, şi-intr-un paltin vechi s-au frînt,
«Acolo fi-va altarul!» Zice falnicul monarc,
Ce se-nchină şi se pleacă pe războinicul său arc."

Iulia Cobzaru

Beszélgetés Balogh Kálmán cimbalmossal a román népzenéről és Romániáról

– Neved nem ismeretlen a román rádióadás hallgatói és a román népzene kedvelőinek körében. Sokszor hallottunk együtt zenélni a szegedi HORA együttessel. Tavaly például a Román Kulturális Napon is felléptetek. Mit kell még tudni rólad? Hogyan indult pályafutásod?

– Román szempontból nagyon érdekesen kezdődött... Életemben akkor kerültem először a cimbalom közelébe, amikor a nagybátyámat látogattuk meg Budapesten. Én ugyanis Miskolcon születtem. Nagybátyám budapesti cigány cimbalmos volt: Balogh Elemér. Megkérdezte, hogy tanulok-e valamilyen hangszeren, vagy hogy zenész leszek-e egyáltalán. Ekkor még csak 11 éves voltam, és a családban úgy terveztük, hogy én mérnök leszek. Akkor a nagybátyám odahívott a cimbalomhoz és megmutatott nekem egy román feldolgozást. Egy sîrbadallam volt. Elég gyorsan megtanultam, talán tíz perc sem kellett, és visszajátszottam. Nagybátyám azt mondta a szüleimnek, hogy tehetségesnek tart. Ő akkoriban nagyon keveset volt itthon ahhoz, hogy foglalkozzon velem, mert sokat zenélt külföldön. Megígérte: ha zeneiskolába járok, akkor ő is foglalkozik velem, amikor itthon lesz. Úgyhogy ezt a tanácsot megfogadtuk, és én elkezdtem cimbalmozni tanulni.

– Tehát az első zenei élményed román zene volt. Hogyan folytatódott?

– Miskolcon nem volt még akkor cimbalom tanszak. Ezért minden pénteken hiányozhattam az iskolából, felvonatoztam Pestre és Szőllős Beatrixnél tanultam klasszikus zenét, cimbalmon. Körülbelül 1 év múlva, Miskolcon bekerültem az Avas Táncegyüttes népi zenekarába. Akkor és ott ismerkedtem meg a néptánc feldolgozásokkal, a néptánckísérettel és zenekari számokkal. Pár év múlva Vavrinecz Andrástól kaptam meg az első kazettákat, amelyek autentikus népzenét tartalmaztak, egyrészt Erdélyből, másrészt Magyarországról. Akkor kezdtem el megismerkedni az igazi népzenével. Ezek voltak a kezdetek. Amikor az Avas zenekarával kikerültünk külföldi fesztiválokra, nagyon sok, másfajta népzenével találkoztam, főleg balkáni zenével. Többek között román bandákkal is összeismerkedtünk. Nekem óriási élmény volt látni, hogy többfajta cimbalmozás is van. Kezdett kinyílni a világ, amikor észrevettem, hogy teljesen máshogy cimbalmoznak azok akik a volt Szovjetunió területéről jöttek, és megint máshogy a szlovákok, vagy a románok.

– A cimbalomról a legtöbb embernek az éttermi zene jut eszébe. Te is játszottál éttermekben, vagy megmaradtál a népzene vonzásában?

– Én is játszottam étteremben, de nagyon keveset. Ez nem véletlen. Gyermekkoromban, egészen 18-20 éves koromig nem is nagyon érdeklődtem az úgynevezett „cigányzene" iránt. Ez alatt azt a zenét értem, amit ma még – hála Istennek! – lehet hallani az éttermekben, de sajnos egyre kevesebbet. Pályám kezdetén érdeklődésem középpontjában a klasszikus zene és a népzene, a falusi cigányok által saját0 kedvükre játszott zene állt. Nagy a különbség, ugyanis az éttermi cigányzene a 19. századnak a végéből nőtt ki. Ez egy kifinomultabb, főleg az úri osztályoknak szóló zene. Én inkább úgy hívom, hogy városi zene. Ennek vannak jó és rossz oldalai. Ha össze kellene hasonlítanom a falusi zenével, akkor ez utóbbi egy rusztikus, erőteljes, dinamikus, ritmikus, merevebb, keményebb zene. A városi cigányzene pedig inkább közelebb áll a nyugati ízléshez. Dinamikában, ritmusban finomabb, inkább koncertszerű a műsor. Tehát más a közönség, más az igény, más az ízlés. Az én ízlésem nagyon sokáig két oldalra irányult: a klasszikus zenére és a népzenére. Később, amikor Budapesten elvégeztem a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskolát, észrevettem, hogy ez a városi zene is nagyon értékes része a cigányzenének. Meg kell mondjam, hogy a városi cigányzenét több évig kell tanulni ahhoz, hogy valaki nagyon jól művelje. Olyan rutinra kell szert tenni, és olyan hatalmas repertoárt kell elsajátítani, amit abban az időben én már energiával nem bírtam.

– Sokat vagy külföldön. Tavaly Romániában is szerepeltél a szegedi HORA együttessel. Hogy emlékszel vissza erre?

– Nagyon sok apró pillanatkép jut eszembe, ha erre visszagondolok. Inkább mint turista szereztem sok élményt, zenészként kevesebbet. Nekem és azoknak a barátaimnak is, akik szeretik a román zenét, nagyon érdekes, hogy itt van közel hozzánk egy olyan ország, ami ugyanakkor nagyon távolinak tűnik. Én nagyon kevésszer és rövid ideig voltam Romániában. Inkább más külföldi országokban találkoztam román zenészekkel. Általában a valóság mindig más, mint amit az ember vár vagy elképzel. Ami nekem Romániában rossz volt az az, hogy végül

is nem kapott hangsúlyt, hogy egy magyar együttes, vagyis magyarokból álló zenekar játszott ott román zenét. Felléptünk Bukarestben és Brassóban is, és a közönség mindenhol elégedett volt, de a fogadtatás olyan volt, hogy ez lehetett volna akár Egyiptomban vagy Nyugat-Európában bárhol. Szinte mindegy volt, hogy ez a zenekar Romániában játszik vagy máshol, különösebb hangsúlyt ez nem kapott. Nagyon sok kellemes emlékem is van a városokról és azokról a tájakról, amelyeken keresztül utaztunk. És ami nem utolsó szempont, hogy vásárolhattam egy csomó CD-t, kazettát és lemezt, gyarapíthattam a nagy román zenei gyűjteményemet.

– Mi volt az, ami magánemberként különösen tetszett neked Romániában?

– Nem vártam, hogy ennyire európai város pl. Bukarest. Amikor megérkeztünk, egy nyüzsgő modern várost láthattunk. Úgy éreztem magam, mintha pl. Brüsszelben sétálnék. Ez kellemes meglepetés volt és nagyon jól éreztem ott magam.

– Bukarestben találkoztatok egy román jazz énekesnővel is, Anca Parghellel. De nemcsak találkoztatok, hanem énekeltetek, zenéltetek is együtt. Hogyan jöhet ez létre már az első találkozásnál?

– Számomra ő azt a hangulatot idézte föl, amit pl. Maria Tănase dalai hallgatásakor éreztem. Ugyanazt a hanghordozást, kifejezés- és előadásmódot tapasztaltam. Én úgy gondolom, hogy ő is cigány származású, és speciális román cigány habitust tapasztaltam nála. Az volt a fantasztikus, amikor együtt zenéltünk és énekeltünk, hogy ő magával tudott minket ragadni.

– Azt hiszem, egy kívülálló embernek éppen az jut először eszébe, hogy amikor egy zenekar és egy énekes először találkozik, hogyan tudnak együtt játszani.

– Lehet, hogy annak aki nem zenész, ezt nagyon nehéz elképzelni. A legjobb példa szerintem erre, hogy ha valaki beszél egy nyelvet és hall egy mesét – főleg ha otthon van az ilyen mesékben –, akkor ezt ki tudja egészíteni, vagy tudja folytatni. Ez egy társasjáték. Nagyon kellett figyelnünk, de léteznek olyan kommunikációs, egyezményes jelek, amiket bármelyik zenész megért.

– Kedvenc román zenészed vagy énekesed van-e?

– Túl sok is van. A lăutar-zene világhírű. Az a fantasztikus a román zenészekben, vagy mondhatnám, hogy a román kultúrában, hogy mind a mai napig egy nagyon élő hagyományból táplálkozik. Ahogy megyek nyugat felé, ez egyre jobban meglátszik, mert nyugaton ezt a képességet már elveszítették. Romániá-

ban rengeteg ember nagyon jól énekel. Bármilyen hangszert a kezükbe fognak, azon fantasztikus virtuozitással és – mivel a kultúra élő – nagyon erős kifejezőkészséggel tudnak produkálni bármit. Megemlíteném a kedvenceim közöl pl. Grigore Stănicu-t, aki fantasztikus hegedűs és zeneszerző volt. Mint cimbalmos természetesen Toni Iordache-t emelem ki. Őt a világ egyik legjobbjának tartom. Tetőtől-talpig muzsikus volt: fantáziája, füle és invenciója volt. Szenzációs módon írt át klasszikus darabokat cimbalomra. Hasonló muzsikusok bármilyen hangszeren előhozhatók: hegedűn Florea Cioca, Efta Botoca vagy Ion Drăgoi, pánsípon Gheorghe Zamfir, furulyákon Dumitru Zamfira.

– Nemcsak romániai zenészeket, hanem magyarországi énekeseket is ismersz. Nemrégen a szegedi Rádió stúdiójában készült három felvétel: az első a magyarcsanádi Szvetozár Unkkal, Citó bácsival, ahogy mindenki ismeri; a második a méhkeréki néptáncos-énekes Papp Lacival; a harmadik pedig – ami még kiadás előtt áll –, az ugyancsak méhkeréki származású Kozma Évával. E felvételek elkészítésénél te is együtt zenéltél a HORA együttessel. Hogyan emlékszel vissza ezekre a munkálatokra?

– Számomra nagyon szép emlékek, mert mindegyik úgy indult, hogy kevesebb lesz, mint ami lett belőle. Csak szívből csináltuk, mert nem tudtuk előre, hogy milyen lesz a végeredmény. Én a mai napig is nagyon szívesen hallgatgatom ezeket a felvételeket. Számomra a legkedvesebb az utolsó, amit Kozma Évával készítettünk. Talán azért, mert ez már a harmadik munkánk volt, és sokkal jobban kitaláltuk, jobban ráéreztünk a munkamódszerre. Szerintem ez a kazetta nagyon gazdagra sikerült. Abban a nagyon rövid időben, amikor a kazettafelvételeket készítettük, annyira sikerült elmélyülni, hogy tulajdonképpen az összes nehézséget le tudtuk győzni.

– Beszéltünk román zenészekről, magyarországi román énekesekről, téged főleg zenészként ismer mindenki, de volt már arra példa, hogy te is dalra fakadtál. A „The Gipsy" című CD-n egy román cigány hallgatót énekelsz.

– A nagybátyámtól, Balogh Elemértől örököltem egy-két román lemezt. Ezek nagyon régi, öreg lemezek. Az egyik ilyen lemezen falusi román cigányzenészek szerepelnek, és van egy felvétel rajta, ahol egy cigány cimbalmos énekel és cimbalmozik. Egy szerelmes dalt énekel, cigányul. Annyira megtetszett nekem, hogy lefordíttattam, (én sajnos nem tudok cigányul), és megtanultam ezt a dalt. A lemezfelvétel úgy történt, hogy nagyon sokszor meghallgattam a dalt, és közvetlenül, mielőtt elénekeltem volna a stúdióban, még sokszor meghallgattam az eredeti felvételt.

– Több zenekarral játszottál már együtt. Néhány évvel ezelőtt a Vasmalom zenekarral feldolgoztatok magyarországi román zenéket „Viharsarock" címmel. Mi volt az alapötlet?

– A tótkomlósi származású Szokolai „Dongó" Balázs hozta a nótákat. Az ő ötlete volt, hogy ezeket a dallamokat egy kicsit mai, modern stílusban adjuk elő, kicsit a free-jazz irányzat felé próbáljuk elvinni a zenét. A Viharsarock név nagyon jól illik erre a felvételre, ugyanis drámai, monumentális, lehengerlő zene született, amit néha félünk is eljátszani a közönségnek, mert úgy érezzük, hogy néha túl durva, túl erőteljes zene. Ezt meg kell hallgatni, és az ember eldönti, hogy bírja-e.

– Néhány héttel ezelőtt megjelent egy újabb CD, amelyen te is zenélsz. A lemeznek nincs címe, csak a zenekar neve olvasható rajta: Balogh Kálmán & The Gipsy Cimbalom Band. Viszont a borító felhívja a figyelmünket, hogy ez „hot music" (forró zene) Közép-Európából és a Balkánról. Hogyan ajánlanád ezt a népzene-kedvelők figyelmébe?

– Ez örömzene. Létrehoztam egy zenekart 1994-ben, amikor úgy adódott, hogy játszhatunk európai fesztivál-menedzsereknek. Gondoltam, összehozom a legjobb barátaimat és zenélünk egy jót. El is készítettünk három számot. A koncepció az volt, hogy próbáljuk meg összekeverni a különböző stílusokat. Ez nehéz dolog, mert nagyon könnyen elcsúszhatunk. Az én egyik szerelmem a Balkán zenéje, a bolgár, görög, román zenék. Arra gondoltunk: mi van akkor, ha ezeket összekeverjük mondjuk a jazz elemeivel. Volt, hogy egy moldáviai román hórát rock&roll-lal fűztünk össze, ugyanis a basszusvezetés, a harmóniák, a vezető hangok rokonok. Ha zeneileg hasonló formákat, ritmusokat, dallamvonalakat találunk, azokat bátran összekeverjük.

– Mi a véleményed arról, hogy a mai emberek életében a népzene milyen szerepet tölt be, milyen helyen áll?

– Ez szerintem tökéletesen tükrözi a társadalom pillanatnyi állását, gazdasági-politikai-szellemi és kulturális állapotát. Én azt mondom, hogy a tradíció nagyon fontos. Ebből is kiderül, hogy milyen gondolkodásmódja van egy társadalomnak. Ahol pl. szegénységben vagy nyomorban élnek az emberek, ott a folklór sokkal gazdagabb, az embereknek több idejük van arra, hogy a kultúrájukat ápolják, gyakorolják. Ha nyugatra megyünk, azt látjuk, hogy ez a folklór már teljesen megszűnt vagy megszűnőben van. Tehát szerintem nagyon fontos a folklór, nagyon fontos, hogy az emberek tudják, hova tartoznak, és nagyon fontos, hogy ezt ápolják. Nem tudom, hogy jól tesszük-e azt, hogy a folklórt megpróbáljuk egy kicsit modernebb köntösbe öltöztetni, de én ezt nem azért csinálom, mert divat, hanem azért, mert benne rejlik az én életemben is. Lehet, hogy segítek ezzel azoknak az embereknek, akik már nem képesek teljességében felfogni, átérezni egy régi népdalt. Lehet, hogy azzal segítek nekik, hogy kicsit modernebb formába öltöztetem. Ugyanakkor szerintem igenis kötelessége minden nemzetnek, minden népnek tanítani, ápolni, megmutatni, gondozni a népdalkincst és áldozni rá.

Jova Éva

Revista Izvorul

(recenzie)

A apărut nr. 18 al revistei de etnografie şi folclor „**IZVORUL**", publicaţie a Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria.

Am remarcat de la bun început varietatea şi în acelaşi timp coeziunea subiectelor, care încearcă să surprindă elementele specifice ale comunităţii româneşti din Ungaria.

Articolul lui **Alexandru Hoţopan**, *„Strigături propriu-zise de şezătoare la Micherechi*" este bazat pe o bibliografie în domeniu, alcătuită cu rigurozitate şi îşi construieşte demonstraţia pe numeroase exemple culese de la diverşi informatori, pline de savoarea limbajului autentic. Autorul evidenţiază nu numai preocupările de bază ale micherechenilor – cultivarea cerealelor şi a cînepei, ci şi valorosul patrimoniu cultural pe care locuitorii Micherechiului l-au păstrat şi îmbogăţit de-a lungul timpului. Loc de întîlnire a obştei în serile de toamnă şi iarnă, şezătoarea devine un cronotop ce favorizează rememorarea străvechilor creaţii populare şi în acelaşi timp, perpetuarea lor din generaţie în generaţie. Articolul reliefează trăsăturile şi valoarea spirituală a strigăturii de şezătoare, ce închide în versurile sale un motiv ades întîlnit în creaţia populară: dorul după fiinţa dragă, sau punctează momente ale şezătorii: constituirea acesteia, aşteptarea flăcăilor, sosirea acestora, furatul fusului şi, în final jocul.

Momente din viaţa comunităţii micherechene sînt evidenţiate şi în articolul **Mariei Petruşan** *„Obiceiuri şi credinţe legate de naştere la Micherechi*". Autoarea reliefează cu sensibilitate obiceiurile legate de naşterea unui copil în sat, la început de secol XX. Majoritatea informatorilor vorbesc despre obiceiurile începutului de veac,ca despre nişte credinţe şi practici ale unui alt timp, *„pă vremea noastră* „„ timp pe care-l simţim opus prezentului – atît de sărac în semnificaţii. Vizitarea lăuzei, străpungerea urechilor, creşterea dinţilor sînt evocate pentru a menţiona o serie de practici inedite pentru cititorul zilelor noastre. *„Lucrurile rele*" sînt anihilate în concepţia colectivităţii de credinţe şi practice magice. Fie că se referă la perioada graviditătii sau schimbarea copilului, la deochi sau uitarea în oglindă, exemplele ce alcătuiesc studiul ne încîntă cu limbajul lor arhaic şi plasticitatea imaginilor în care informatorii descriu aceste momente ale existenţei lor cotidiene. Cu aceeaşi atenţie pentru detaliul semnificativ, autoarea descrie botezul şi desfăşurarea acestuia. Impresionează la finalul studiului mănunchiul de descîntece culese din aceeaşi zonă la sfîrşitul secolului al XIX-lea şi în prima decadă a secolului XX (1905–1908).

În acelaşi context al relaţiilor familiale din cadrul minorităţii româneşti din Ungaria, articolul **Stelei Nicula** se ocupă de *„copiii în societatea tradiţională românească*". Autoarea prezintă modul de organizare internă a relaţiilor tradiţionale săteşti, descrie structura familiei în satele româneşti şi evidenţiază caracteristicile acesteia. În cadrul familiei, relaţiile de rudenie îşi revendică

importanța prin terminologia ce indică foarte exact raporturile dintre persoane. Autoarea distinge trei nivele în discuția tipurilor de înrudire a românilor consangvină și spirituală, nivele a căror componență o detaliază și o discută mai apoi. Articolul prezintă în continuare sistemul familial românesc descriind funcțiile și atribuțiile membrilor acestuia; se vorbește despre stăpînii casei: *„gazda și găzdoaie"*, despre copii și locul acestora în familie, despre felul în care aceștia erau educați, despre rolul și importanța școlii în mentalitatea rurală la început de secol XX. Dacă părinții nu vedeau în școală instituția care să joace un rol major în educarea copiilor, autoritatea învățătorului era mult mai mare în comparație cu cea binecunoscută azi. Descriind modul de viață al copiilor în satele românești, autoarea realizează cu finețe o comparație implicită cu modul de trai al acestora în societatea contemporană ca să analizeze apoi diversele munci practicate de copii în vechea societate sătească. Cercetătoarea abordează acest subiect generos într-o manieră exhaustivă, prezentînd în continuare *„distracțiile comunității copiilor"*, amănunte despre îmbrăcămintea acestora, secvențe din viața copiilor din flori și a orfanilor. În final discută cîteva dintre drepturile copiilor în societatea rurală. Remarcăm bogăția informațiilor culese din Chitighaz, Otlaca-Pustă și Aletea și nu în ultimul rînd ilustrațiile care însoțesc textul și dau autenticitate subiectului.

În secțiunea de date etnografice, **Teodor Cozma** face o prezentare a jocului la Micherechi – loc de desfășurare, organizare, durată, modalități de realizare, participanți, restricții privind organizarea jocului, descîntece, chiuituri și strigături ce însoțeau dansul.

În cadrul aceleiași secțiuni, **Emilia Martin** ne familiarizează cu cîntecele preferate ale românilor din Chitighaz strînse într-o mini-antologie plină de savoare.

În ultima secțiune a revistei găsim două articole de informare vizînd preocupări în domeniul etnografic. **Ana Hoțopan** remarcă organizarea deosebită, participarea numeroasă (116 participanți din 11 țări), valoarea lucrărilor prezentate și succesul repurtat de a patra ediție a conferinței etnografice despre minorități, cu titlul *„Un mileniu de convieţuire în bazinul Carpatic"*. **Elena Csobai** relatează despre ativitățile desfășurate în tabăra de cercetare istorică și etnografică, organizată de Direcțiunea Muzeului Județean, în comuna Csorvás.

Bogăția și varietatea materialelor reunite în paginile revistei oferă cu prisosință un tablou autentic al comunității românești, surprinsă în varietatea preocupărilor sale și constituie un subiect generos de meditație nu numai pentru cititorul specializat.

George Irimiaș

Amintirile adolescenței...

„Chitighazul (în unele documente ca de pildă și pe sigiliul bisericii ortodoxe române: Chitichaz) *este singura comună locuită și de români în Ungaria de azi, care poate fi mîndră de o monografie. Paginile acesteia cuprind valoroase date cu privire la trecutul, populația, obiceiurile comunei de la începuturi pînă în anul 1893, apariția publicației.*

Din „Monographia comunii Chitichaz" *elaborată de preotul* Iosif Ioan Ardelean, *„parochul Chitighazului", cititorul află, pe lîngă numeroasele date interesante, repartizate în XIV capitole, o oglindă fidelă atît a graiului vorbit în comună, cît și a ortografiei limbii din secolul trecut.*

În anii premergători celui de-al doilea război mondial, nu se manifesta prea mare interes față de această cărticică. Ani de-a rîndul, zeci de exemplare cu coperta îngălbenită zăceau în dosul protocoalelor, într-un vechi dulap din colțul biroului tatălui meu. Încetul cu încetul, totuși, s-au epuizat. Singurul exemplar pe care îl aveam, împrumutîndu-l cuiva – nu mai știu cui –, nu l-am mai revăzut niciodată. Cu cîteva decenii mai tîrziu, a însemnat o adevărată goană găsirea unui exemplar, cînd din inițiativa mai multor organe (Direcțiunea Liceului Rózsa Ferenc din Békéscsaba, împreună cu Secția culturală a Comitetului Executiv al Sfatului Județean Békés, Uniunea Democratică a Românilor din Ungaria și Sfatul comunal Chitighaz) s-a propus traducerea în limba maghiară a Monographiei. În anul 1986 apoi a și apărut în 500 de exemplare numerotate, într-o ediție bilingvă, ca al 27-lea volum al colecției Bibliotheca bekesiensis. Iar la o sută de ani de la prima apariție la Arad, cu prilejul comemorării a două secole de la începutul învățămîntului confesional în limba română la Chitighaz, originala Monographie a văzut lumina tiparului ca facsimil îngrijit de Școala românească din Chitighaz, cu sprijinul material oferit de Fundația „Pentru Minoritățile Naționale și Etnice din Ungaria".

* * *

Comuna construită în forma unei table de șah, cu largi și drepte uliți, de la capătul fiecăreia se vede celălalt aflat la circa 1,5–2 km, în anii copilăriei mele nici pe departe nu avea aspectul ei modern de azi. În trecut, cele mai multe case, spre stradă cu o singură ferestruică, aveau pereții bătuți din pămînt. Materialul necesar era scos, de obicei, la fața locului, din curte sau din grădină, ori era cărat din așa-numitele „gropi" existente și azi, în care, adunîndu-se apa de ploaie și

cea de infiltrație, toamna era topită cînepa. Cea din apropierea gării, cuprinsă între străzile Dózsa şi Széchenyi, mi-au rămas de neuitat. Vara, copilandrii din apropiere se scăldau în apa tulbure, unii chiar reuşeau să prindă peştişori cu ajutorul unor coşuri fără fund, pe cînd iarna, servea drept patinoar. Pe gheața acestui „lac" am învățat să patinez, cu patine „adevărate", pînă cînd cei mai mulți din jurul meu aveau „patine" făcute din leațuri prevăzute cu cîte o bucată de sîrmă mai groasă. Dar gheața mai era şi exploatată în blocuri mari de zileri ocazionali şi transportată pe sănii țărăneşti în ghețăria măcelarilor. Aşezată între straturi groase de paie se păstra pînă la următoarea ocazie prielnică exploatării.

Casele mai erau clădite şi din vălătuci pe care îi făceau țiganii. În imediata apropiere a căii ferate ce duce spre Békéscsaba, între bariera şoselei şi primul canton, pe un teren liber, din primăvară pînă-n toamnă se puteau vedea înşirate în ordine disciplinată triunghiuri echilaterale în poziție verticală, ridicate din zeci de vălătuci, puşi să se usuce în bătaia razelor arzătoare ale soarelui.

Nu-mi aduc aminte ca, în afară de aceşti cîțiva romi, să fi trăit în sat țigani meseriaşi. Țin minte doar o bătrînică uscățivă, zbîrcită la față, pe nume nană Mară, (aşa o ştia tot satul), care se angaja la spoit poduri şi la lipit grajduri şi garduri care, pe vremuri, asemenea caselor, erau din pămînt. Lipitul, n-o fi el o meserie, dar această țigancă îl executa fără-ndoială la nivelul unei meserii. Lutul cu pleavă îl frămînta cu picioarele într-un vas vechi, de obicei lighean, pînă la finețea potrivită, ca apoi, fără vreo unealtă, numai cu palma, să-l întindă pe pereți, astupînd gropile cauzate de ploi şi zăpezi, făcîndu-i netezi ca masa. Iarna, o vedeam şi pe dînsa printre cerşetorii care nu erau primiți cu prea multă înțelegere din partea localnicilor. Nana Mară, în schimb, nu ieşea cu mîna goală din curtea oamenilor...

Acoperişurile celor mai multe case fiind din stuf, deoarece țigle îşi puteau permite doar țăranii mai înstăriți, adesea cădeau victimă incendiilor. Cu toate că majoritatea locuitorilor făcea parte din pătura celor săraci, de Paşti, încă din primele zile însorite ale primăverii, țărăncile se apucau de lipitul şi văruitul fațadei caselor, în cele mai multe cazuri în alb sau galben, cu brîu vînăt sau negru.

Străzile, cu excepția celei principale şi aceleia care leagă şoseaua dinspre Giula spre Medgyesegyháza, nu erau pavate. Trotuare, la fel, existau doar în cîteva ulițe, construite din cărămizi, şi numai pe partea dreaptă a străzii. Toamna, căruțele încărcate cu porumb, cu dovleci din semințele cărora la moara din Aletea se presa ulei, sau cu tulei servind întîi ca hrană vitelor, apoi drept combustibil pentru încălzitul cuptoarelor, precum şi cele care duceau grîne la moară, se înfundau pînă la osii în noroiul lipicios. Acesta, într-un timp mai era frămîntat cu regularitate şi de carele cu coviltir ale pădurenilor veniți din Ardeal, ca în schimbul merelor, prunelor, oalelor şi altor obiecte din lut şi lemn să se întoarcă la casele lor cu porumb şi alte cereale.

Vara, în schimb, noroiul de toamnă şi bulgării înghețați din timpul iernii, datorită roților căruțelor şi potcoavelor cailor se prefăceau într-un praf cald şi

moale, mai fin decît făina, în care ţi-era drag să te plimbi desculţ, şi din care noi, copiii, făceam „curcubee" (un fel de pogace cît pumnul), luîndu-ne la întrecere şi rostind cadenţat versurile: *„Curcubăuu, băuu / Spargă-t'e birăuu / Dacă nu t'e-a sparje / Dracu' t'e-a mai face!"*, şi dînd de pămînt cu ele să pocnească cît mai tare.

Centrul satului nu se afla în mijlocul aşezării, ci la capătul comunei, aproape de şoseaua dintre Aletea şi Giula, care şerpuieşte între sat şi fosta moşie a contelui Almássy. Doar după război, cînd pe fostul imaş al contelui s-a construit un sătuleţ nou (în limbajul localnicilor UFOSZ), putem zice că centrul a ajuns în mijlocul satului.

Imaginea pieţei de odinioară, locul atîtor evenimente importante din viaţa satului şi din anii copilăriei mele, mi s-a întipărit puternic.

Clădirea restaurantului de azi (poreclit de săteni „lépcsős", adică „cel cu scări") era cîndva cazinoul intelectualilor. Pe lîngă balurile ocazionale organizate cu prilejul diferitelor sărbători, aici, bărbaţii jucau şah, jocuri de noroc cu cărţi, iar în curte popice.

În faţa farmaciei, unde se ridică şi în prezent un dîmbuşor avînd trei ridicături, ne adunam în zilele de 15 Martie să comemorăm sărbătoarea naţională, ascultînd discursuri, cîntece şi poezii, în timp ce pe o prăjină vopsită în roşu, alb şi verde, care se înălţa din mijlocul dîmbului, fîlfîia tricolorul ţării.

Lîngă farmacie, „casa satului" a rămas şi pînă în prezent primărie, cu deosebirea că mai demult în curte se afla un grajd, adăpostul armăsarului satului, al cărui nechezat băga spaimă în noi, copiii. Mai era alipită de clădire o remiză pentru o pompă, care, în caz de incendiu, era trasă de cai la faţa locului şi acţionată cu forţă umană, ajutînd mulţimea bărbaţilor în stingerea flăcărilor, care se adunau cu găleţi la glasul înfiorător al clopotului bătut „într-o ureche", cum ziceau sătenii.

Aproape de primărie, într-un colţ de stradă se afla o cîrciumă şi o băcănie răspîndind miros greu de petrol, dar aprovizionată cu toate cele trebuincioase unui menaj mai modest, unde cumpărătorii erau serviţi chiar şi cu 100 de grame de zahăr, împachetat într-o pungă de hîrtie făcută cu mîna, în formă de con. Proprietarul, Czucza Ferenc, venit din părţile Hunedoarei, unde fusese funcţionar la tribunal, s-a căsătorit aici cu fata prietenului său, o tînără care, de altfel, putea să-i fie fiică, şi despre care aşa se ştia că l-ar fi inspirat pe compozitorul Kádas să compună cîntecul intitulat „Balogh Böske keszkenője..." (Batista lui Balogh Böske), foarte popular pe vremea aceea.

Grădinile noastre fiind învecinate şi avînd în gardul comun o portiţă, copil fiind treceam aproape zilnic la familia Czucza, găsindu-mi acolo tovarăşi de joacă, de la care am învăţat ungureşte aproape în acelaşi timp cînd mi-am însuşit limba maternă, româna. O bună bucată de vreme amestecam în maghiară cuvinte româneşti, pe care numai Feri bácsi le înţelegea, făcînd pe translatorul în caz de nevoie.

În vecinătatea băcăniei lui Czucza bácsi se afla într-un timp poşta împreună cu locuinţa şefei oficiului poştal. Cele cîteva telefoane existente pe atunci

funcţionau cuplate şi decuplate cu mîna. Scrisorile, banii, coletele adunate în cîte un sac erau duse la gară ani în şir de Guti bácsi cu căruţa trasă de un cal. O singură dată i s-a întîmplat bătrînului ca la gară să i se fure un sac cu o sumă nu prea mare de bani. Hoţul nu s-a găsit. Bătrînul ne putînd suporta necazul şi ruşinea, şi-a pus capăt zilelor...

Un caz nostim s-a răspîndit prin sat, datorită distratului conte Alajos, care intrînd o singură dată în viaţa lui la poştă, după ce i-a cerut funcţionarei o marcă poştală de 20 de fileri, întrebă cu cea mai mare seriozitate: Cît am de plătit?

În colţul unde azi stă alimentara, dădeau spre piaţă ferestrele unei clădiri în forma obişnuită a caselor ţărăneşti, proprietate a bisericii. Aici funcţiona cîndva şcoala românească într-o singură sală de studii. În restul clădirii se afla o locuinţă modestă constînd dintr-o cameră, o bucătărioară şi o cămară. O văd şi acum în faţa ochilor şi n-am s-o uit niciodată. Aici m-am născut, fiind ajutată pe lumea asta – ca oricare copil din sat – de o moaşă. Mai tîrziu aici a locuit cîtva timp şi tînărul cantor Aurel Luţai, originar din Cenad, după cîte ştiu primul care a organizat un cor mixt bisericesc pe patru voci.

În sala de studii, de obicei seara, aveau loc repetiţiile corului, precum şi cele ale actorilor amatori, recrutaţi din rîndurile tineretului ţărănesc, care se pregăteau pentru „conţert". Acesta, de fapt, nu era un concert în sensul obişnuit al cuvîntului, ci cuprindea reprezentarea unor scenete hazlii, recitarea unor poezii şi prezentarea cîtorva romanţe. În zilele de duminică şi de sărbători – în tot cursul anului, în afara perioadelor de post – tot aici se desfăşura „jocul", distracţia preferată a flăcăilor şi fetelor din sat. Prin ferestrele deschise, pe timp frumos, melodiile şi chiuiturile umpleau piaţa. În stradă, la ferestre se îmbulzeau copilandrii – care datorită vîrstei lor sau lipsei de bani de intrare, nu aveau acces în sală – să vadă cu cît elan se învîrteau, tropoteau neobosiţii dansatori – dansînd „lunga, mînînţaua, ţigăn'easca, şi iară lunga, a dragostii" – pe tactul tarafului compus din doi violonişti dintre care au rămas de neuitat bace Petre Ciotalău şi Farcu.

În faţa fostei şcoli, dintr-o fîntînă arteziană apa curgea zi şi noapte din patru ţevi – fiecare cu un diametru de circa 1,5 cm – într-un mic bazin construit din beton. În jurul ei, ai cărei pereţii se ridicau la o înălţime de un metru, conturînd forma unui trifoi cu patru foi. Deşi nu era unica fîntînă publică din sat, avea cel mai bogat debit de apă şi, datorită gustului şi calităţii apei, era cea mai potrivită atît pentru băut, cît şi pentru spălat. În jurul fîntînii era mare aglomeraţie, mai cu seamă dimineaţa şi în orele serii, cînd sătenii întorcîndu-se de la lăptăria lui Vasile Hódi (nume maghiarizat din Hodajeu) unde duceau laptele, îşi clăteau aici cănile. Bărbaţii, femeile zăboveau cîteva minute, schimbînd două-trei vorbe. Mai mult timp pierdeau aici flăcăii şi fetele, fîntîna servind loc prielnic întîlnirii celor îndrăgostiţi.

Cu apa acestei fîntîni erau umplute la Bobotează vasele de metal cu o capacitate de peste o sută de litri, pentru a fi sfinţită, sub cerul liber, în faţa bisericii, din care apoi creştinii duceau acasă în sticle. Apei sfinţite i se datora

putere magică şi se folosea în diferite practici. Lucru curios: deşi proverbul susţine că *„Apa care stă se strică"*, aceasta nu se strica niciodată...

Preoţii mergeau să sfinţească casele, cu o zi înainte de Bobotează, împreună cu doi băieţi de 12-13 ani, dintre care unul ducea o găletuţă de aramă cu apa sfinţită, iar celălalt un clopoţel cu care suna tot timpul cît mergeau de la o casă la alta. De intrat nu intrau numai dacă poarta era deschisă, ori dacă în poartă stătea stăpînul sau stăpîna casei. În timp ce băieţii cîntau *„În Iordan botezîndu-te tu, Doamne..."*, preotul cu un buchet de busuioc, atingînd apa sfinţită din găletuţă, cu cîţiva stropi sfinţea încăperea în care era condus. Drept plată pentru acest serviciu, în colţ de masă erau pregătite cîteva monede, pe care unul din băieţi le aduna. În multe familii cu copii mici, preotul era rugat să-i dea o înghiţitură de apă sfinţită din clopoţel copilului, ca acesta să aibă vocea cristalină întocmai ca şi glasul clopoţelului.

În piaţa satului, biserica ortodoxă construită pe un dîmb, întărit de jur împrejur cu un zid din cărămizi şi tencuit – mai tîrziu reconstruit din piatră de codru – pe vremuri nu era învecinată cu grădini şi curţi. În mirosul sacru al tămîiei, ce umplea biserica în timpul liturghiilor, nu se amestecau mirosurile caracteristice produse de creşterea animalelor... Dîmbul bisericii putea fi înconjurat de jur împrejur, iar iarna, poalele lui serveau drept derdeluş copiilor dornici de săniuş.

Piaţa mai răsuna adesea şi de alaiul nuntaşilor, cu ocazia unor cununii. (În trecut, era ceva de neînchipuit ca tinerii să nu se cunune la biserică. Credinţa sătenilor era atît de puternică, încît chiar şi logodna viitorilor soţi era celebrată, şi nu o dată, de preot în casa unuia dintre logodnici.) Venind de la primărie, imediat după căsătoria civilă, mirele condus de o fată, cea mai apropiată rudă de-a lui, intra primul în biserică în fruntea naşilor, rudelor şi invitaţilor chemaţi la nuntă, mult mai devreme, de doi „pălăscari", rude sau prieteni de-ai mirelui. Mireasa era condusă ultima în biserica tixită, fie de naş, fie de un tînăr, rudă apropiată a familiei.

O altă parte a nuntaşilor rămînea în piaţă, dansînd şi petrecînd. Muzica, veselia, precum şi gălăgia produsă de unii care dansau şi chiuiau şi de alţii care băteau deolaltă tipsii, capace, atrăgea multă lume din jur, pentru a vedea mireasa şi a urmări cu deosebită curiozitate dansul şi petrecerea fără frîu.

Cea mai aglomerată era însă piaţa lunea, cînd sătenii aduceau diferite legume, fructe, păsări de curte, ouă, produse lactate spre a le vinde. „La piaţ" –

cum spuneau localnicii – veneau şi nemţoici din Aletea, de obicei pe jos, aducînd produsele gospodăriei lor. O dată pe lună, se vindeau şi porci şi purcei transportaţi la faţa locului în lăzi cu roaba sau cu căruţa. Era loc suficient şi pentru căruţe, deoarece piaţa nu avea aspectul ei de parc din zilele noastre, nu exista încă nici clădirea casei de cultură, nici bufetul din apropierea ei. Nu erau nici copaci, creştea doar iarbă în unele părţi unde păşteau în voie – din primăvară pînă-n toamnă – păsările de curte ale locuitorilor din apropiere. Părţile cu solul argilos şi neted ca masa ofereau teren bun de joacă. Copiii nu se săturau de jocurile: şotronul, de-a bighe, de-a unde mergi băbuţă şi altele. Printre alţii, aici am învăţat şi eu să merg cu bicicleta, aici am văzut pentru prima dată un circ ambulant, prezentîndu-şi programul, seară de seară, sub un cort uriaş.

Piaţa era şi locul tîrgurilor de mare amploare, ţinute de două ori pe an: primăvara şi toamna. Şatre, tejghele se înşirau una lîngă alta în mai multe rînduri, cu fel de fel de articole: dulciuri, jucării, un bogat sortiment de textile, confecţii, încălţăminte, ce se potriveau cu gustul celor de la ţară, vase, unelte, butoaie, coveţi, deci tot ceea ce este necesar unei gospodării ţărăneşti. Mult căutat era cortul („Laci-konyha"), unde se frigeau cîrnaţi şi alte bunătăţi de-ale gurii. Răspîndind un miros plăcut şi puternic, era greu să renunţi la cîteva îmbucături.

Cu timpul au ieşit din modă şi jocul, şi nunţile tradiţionale, şi tîrgurile. Piaţa a fost transformată treptat în parc. Săpîndu-se gropile pentru primii puieţi, încă înainte de război, au ieşit la suprafaţă multe oseminte, dovadă că în timpurile vechi – după toate probabilităţile încă din primele decenii ale secolului al XVIII-lea cînd românii au fost colonizaţi aici – cimitirul se afla în jurul bisericii.

În sat, de altfel, se găsesc patru cimitire, două pe strada Toldi, dintre care unul serveşte drept locaş de veci răposaţilor catolici şi reformaţi, iar altul celor ortodocşi şi baptişti. Al treilea şi al patrulea se află în partea dinspre Aletea a satului, unul fiind al ortodocşilor, altul al evreilor. Încetul cu încetul vechiul aspect al cimitirelor s-a transformat cu totul. Locul mormintelor, care aveau la căpătîie cruci sculptate din lemn şi cîte un arbore, plantat după obiceiul străvechi, a fost preluat de morminte construite din beton rece şi străin...

La Chitighaz trăiau şi evrei încă din timpurile vechi. De ei se pomeneşte şi în Monographia, numărul lor fiind estimat la 63. Ei au fost prezenţi în sat pînă la intrarea în vigoare a celei de-a doua legi cu privire la starea evreilor din Ungaria, în urma căreia au fost transportaţi în lagăre. Cu excepţia medicilor Tímár şi Donáth, evreii din sat erau negustori: Baron Mór avea, lîngă gară, în apropierea morii un depozit de lemne; Gelber, Freisinger, Kramer, Czigler – cîte o băcănie; Khon – cu o spuză de copii în casă – cumpăra şi vindea pene de orice fel; Móricz (Mórincz?) era cîrciumar. Era vestită atitudinea lor înţelegătoare manifestată faţă de cumpărătorii cărora le sufla vîntul în pungă. Aceştia adeseori plăteau în natură cu ouă, porumb sau alte produse pentru sarea, petrolul sau drojdiile absolut necesare traiului. Aşa ştiu, că gimnasta Keleti Ágnes, campioana olim-

pică, era o nepoată (sau altă rudă apropiată) de-a lui Freisinger, având o băcănie în dosul gării. Regretatul actor, Tímár Béla în schimb e absolut sigur că a fost fiul chitighăzeanului Czigler Zoltán. Dintre evreii din sat deportați la Auschwitz doar patru au supraviețuit oribilelor suferințe. Trei s-au reîntors în țară. Soția medicului Donáth a ajuns în Suedia, devenind acolo pictoriță.

O soartă tragică, ce ar fi putut fi evitată, i-a fost menită medicului Tímár Károly, a cărui figură a rămas legendară. Neobositul doctor al sătenilor, care pe lîngă rețete le mai dădea și bani bolnavilor nevoiași pentru a-și putea cumpăra medicamentele, conform legii nu era considerat evreu, trecînd la religia creștină cu decenii în urmă. Fiica-sa, în schimb, care avea dintre cei patru bunici unul considerat evreu, a fost dusă în lagăr. Comunicîndu-i-se acest lucru, medicul aflat pe front, s-a întors acasă și, împreună cu soția sa, a urmat-o de bunăvoie. Părinții nu s-au mai întors. Fata a scăpat cu viață. Și-a terminat studiile la Facultatea de Medicină, devenind medic la Seghedin. După cîțiva ani a emigrat în Anglia, apoi s-a stabilit în Australia.

În timpul războiului, ploaia de gloanțe n-a stins viață de om în sat. Bieții oameni s-au retras în pivnițe. Cei care n-aveau, au săpat tranșee în grădină. Rămîne de neuitat cazul unor tineri soți, care într-una din nopți nu s-au mai ascuns în tranșee, deoarece pentru tînăra nevastă a sosit timpul să dea viață unui copil. În noaptea aceea, un proiectil făcu praf tranșeul...

Un alt proiectil a nimerit în plin turnul bisericii ortodoxe. Nu mult lipsea să se prăbușească. Trebuia prevenită o pagubă și mai mare, înainte de a se pune iarna. Luîndu-și inima în dinți, tatăl meu a cerut audiență unui (mi se pare) colonel rus, șef administrativ cu sediul la Giula al localităților din jur, spunîndu-i, fără nici o șovăială cam așa ceva *„dv. ați distrus turnul, dv. să ni-l și refaceți"*. Biserica a primit aviz să-și procure cărămizile necesare reconstrucției din cele depozitate pe locurile de casă de lîngă gară, rezervate pentru așa-numitele case ONCSA.

Trupele sovietice au intrat în comună în dimineața zilei de 6 octombrie 1944. Spre amiază, zgomotul asurzitor al tancurilor și al altor mijloace de transport a încetat dintr-o dată. Cu iuțeala cu care au sosit, au și dispărut „eliberatorii". Asupra satului s-a lăsat o liniște mortală. În comună nu erau autorități. Conducătorii, funcționarii organelor de stat ori s-au refugiat, ori s-au ascuns. Au început devastările din partea localnicilor. Casele rămase fără stăpîn au fost prădate... Din castelul Almássy au rămas doar pereții. Se povestea despre contele Alajos că a adunat bijuteriile familiei (lănțișoare, inele, brățare de aur montate cu pietre prețioase) într-un geamantan, purtîndu-l mereu cu sine „ca să fie în siguranță". La un moment dat, în plină stradă, la Giula, l-a oprit un „tovariș", cerîndu-i să deschidă geamantanul. Văzînd ce conține, l-a apucat și a făcut stînga împrejur cu el.

O pierdere mult mai mare ar fi însemnat, nu doar unui singur om, ci tuturor țăranilor din sat, un jaf de care scăpaseră ca prin minune. Într-o bună zi, bătură la poarta noastră cîțiva săteni disperați, zicînd: *„domnu' părinte să vină numaidecît*

la casa satului şi să vadă ceva, căci, iaca, ce vor ruşii: pînă mîine dimineaţă să fie adunate la un loc toate vacile şi toţi caii din localitate, gata de transport." La intervenţia tatălui meu, lungile negocieri, pînă la urmă, s-au scontat cu rezultate îmbucurătoare.

Revenid la moşia lui Almássy, aceasta – cu o suprafaţă de circa cinci mii de iugăre cadastrale numai în hotarul Chitighazului! – asigurase pîinea de toate zilele mai multor familii, firește, în mare majoritate de origine maghiară. În amintirea mea s-a păstrat doar figura „vizitiului de paradă" de origine română, pe nume Mihai Secan, care mîna caii prinşi la trăsura ce transporta membrii familiei contelui. În castel, în bucătărie, în grădinărie erau angajate tinere fete din sat ca sezoniere, contele stînd doar vara în conacul din Chitighaz. Cîtorva familii li s-a asigurat în aşa-zisa clădire a servitorilor din incinta moşiei cîte o cameră modestă şi o bucătărioară folosită în comun de cîte patru familii. În capela lipită de castel şi susţinută de famila contelui aveau acces toţi creştinii catolici din loc. Se vorbea prin sat că în valurile apei şi-a găsit mormîntul o tînără rudă de-a lui, care se afla în voiaj de nuntă.

O familie chitighăzeană din 1932

Românii, maghiarii şi evreii, după cîte ţin minte, trăiau în bună înţelegere, ducînd o viaţă paşnică. Oare, această bună convieţuire se datora numai prezenţei permanente a jandarmilor, înarmaţi cu baionete fixate la vîrful puştilor, care-şi făceau datoria, cîteodată chiar întrecînd măsura? O astfel de vigilenţă exagerată a rezultat arestarea cunoscutului profesor universitar de mai tîrziu Tamás Lajos, care prin anii '30 petrecuse cîteva zile la Chitighaz, culegînd date pentru o lucrare de-a lui. Acuzat de spionaj, deţinutul a fost scăpat din mîinile jandarmilor datorită ajutorului venit din partea tatălui meu. N-au putut scăpa, în schimb, de escorta jandarmilor mai mulţi ţărani şi intelectuali români – printre care şi cei doi preoţi ortodocşi – în anii premergători războiului, cînd au fost duşi în tabăra de internare din Orosháza...

În anii din epoca socialismului au avut loc numeroase evenimente triste pentru unii, îmbucurătoare pentru alții, aducînd şi multe schimbări pozitive şi negative atît în concepția oamenilor, cît şi în aspectul localității, dar acestea nu mai sînt amintirile adolescenței...

Lucia Borza

O viață întreagă printre dulciuri

Familia Forman din Aletea

Pe vremuri, în comunele şi satele din această parte a țării, erau destul de rare cofetăriile. Să cumperi prăjituri gata făcute era considerat de săteni un lux, specific vieții urbane. Cum de v-ați hotărît să alegeți această meserie?

Marika néni:

– Încă de la vîrsta de 3 ani mi-am dorit să devin cofetar, şi visul aproape mi s-a împlinit atunci cînd tata, acum 57 de ani, la Seghedin, a semnat contractul meu de ucenic. Pe atunci meşterul trebuia plătit, de asemenea trebuia plătită locuința şi mîncarea. Ai mei s-au sacrificat mult pentru mine. Vremurile au fost grele, dat fiind că eram ucenic la meşter, şi nu la o şcoală tehnică. Doar cei care erau şi ei ucenici pe atunci ştiu ce înseamnă asta.

Am terminat perioada aceasta pe 10 aprilie 1942.

Părinții mei locuiau la Kevermes, de acolo am bătut drumul la Aletea timp de 4 ani, unde am absolvit şcoala civilă. Astfel am cunoscut comuna Aletea. Nu exista cofetărie aici. În 1944 m-am măritat cu bărbatul meu de acum, şi în 1946 ne-am mutat la Aletea, pentru că aici nu era cofetar. Am început să vindem produsele proprii. Împrejurările nu erau dintre cele mai fericite: țara era în ruină, alimentele erau pe cartelă.

Dacă încă de la vîrsta de 3 ani v-ați hotărît să îmbrățişați această meserie, probabil că familia v-a inspirat în acest sens.

Marika néni:

– Nu, deloc. Părinții mei erau comercianți. Nimeni nu s-a ocupat de cofetărie în familie, şi poate nici nu voi avea alți urmaşi. Eu încă de fată lucram în bucătăria de gătit şi copt, iar dacă se întîmpla să văd un magazin cu flori sau bibelouri de porțelan sau o cofetărie, asta mă captiva mereu. Acasă am primit cadou mici vase de gătit, un mic cuptor, şi alte lucruri similare, deci m-am

dedicat, copil fiind, pasiunii acesteia. Asta mi-a fost dorința, şi mi s-a şi împlinit. Pînă astăzi fac această meserie, cu trup şi suflet. Facem atît cît putem, coptul ne depăşeşte un pic puterile, dar înghețată facem. Pentru asta sîntem încă căutați.

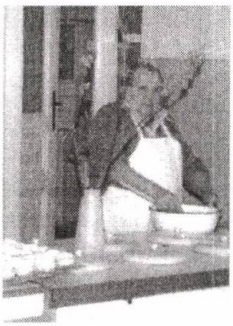

Pista bácsi:

– Eu sînt măcelar. M-am născut la Timişoara. În 1942 nu mi-a plăcut jocul de-a războiul, aşa că am venit în Ungaria. Aici am lucrat la început în meseria mea. Îmi plăceau prăjiturile, dulciurile, de aceea mă duceam adesea la cofetărie, şi aşa am cunoscut-o pe nevastă-mea. Alimentele erau cartelate, măcelăriile nu funcționau după război. M-am apucat de meseria dragei mele soții. Ne-am străduit să fim pe gustul consumatorilor. Mai tîrziu, cînd am ieşit la pensie, ne bătea gîndul să ne mutăm din Elek. Dar lumea ne îndrăgea mult, aşa că am rămas. Este de remarcat faptul că am primit nenumărate diplome pentru produsele noastre. Aşa am ajuns la performanța de a fi, de peste 50 de ani, cofetarii comunei Aletea. Sincer vorbind am cam obosit, 50 de ani înseamnă mult.

Pe data de 1 mai 1946 am început în clădirea de lîngă farmacie. Mica cooperație intenționa tocmai să suspende activitatea micilor meseriaşi. Eram mai mulți de 120, dintre care am rămas numai 6 mici meseriaşi. Atunci ne-au forțat să ne mutăm în actuala clădire. Nu am disperat, dar am fost tare supărați. Oamenii, la fel ca pînă atunci, veneau la noi, ne-au sprijinit, poate mai mult decît de obicei, cu toate că situația era de asemenea natură, că oamenii se şi temeau să intre într-un magazin particular. Unii erau invidioşi, erau la fel ca sistemul politic.

A fost greu să începeți? Cum au fost primele săptămîni, luni, sau chiar ani, pînă ați demarat?

Pista bácsi:

– Soția şi cu mine am pornit de la zero, nu aveam nimic. Lîngă stadion erau două lacuri în care se scurgea apa, de acolo strîngeam gheață. Nu aveam frigidere electrice, răceam produsele cu gheață, în mod tradițional. Dintr-un butoi am făcut un răcitor cu amestecător manual. Ne chinuiam mult, de vreo trei ori am căzut în lacul înghețat. Pînă am ajuns acasă hainele înghețaseră deja. Era tare greu. Cam prin anii 55–60 s-a făcut electrificarea oraşului, şi am luat primul nostru aparat electric de înghețată. Pînă atunci o făceam cu un aparat manual. În laboratorul de cofetărie totul era manual la început, dar rînd pe rînd ne-am dotat.

Vara cum se făcea înghețata?

Pista bácsi:

– Iarna, cînd afară erau -10 sau -20 de grade Celsius, căram gheață cu căruța, şi o depozitam în pivniță, pînă o umpleam. Gheața o acopeream apoi cu paie, şi astfel ținea tot anul.

Cum v-aţi obişnuit în Ungaria după ce aţi venit din România?

Pista bácsi:

– A fost uşor, pentru că în România ungurii trăiau mai greu. Erau diferenţe de opinie în privinţa anexării Ardealului. Pe atunci şi regele a fost exilat, şi atunci eu de ce nu aş fi plecat?

V-a plăcut la Aletea?

Pista bácsi:

– Acolo este bine omului, unde poate trăi. Mie mi-a plăcut aici. Chiar le recomand tinerilor să se ducă acolo unde pot duce o existenţă normală. Nu mi-a fost ruşine să muncesc. Am fost şi la secerat, ceea ce nu mai făcusem niciodată. La Timişoara nu ştiam cum rodeşte grîul sau porumbul. Aici însă trăiam şi munceam din greu. Palmele mi-erau pline de băşici. Munceam şi ziua şi noaptea. Înainte de a deschide cofetăria, mergeam la tăiatul porcului, apoi ajutam la prelucrarea şi afumarea lui. Nu ne era ruşine de muncă. Asta le-a plăcut oamenilor. Dacă ne întîlneam cu un român sau cu un neamţ, mă salutau de departe: „bună ziua, cum mai merge?", şi la fel în germană. Tare ne mai iubeau.

Ce fel de prăjituri făceaţi?

Marika néni:

– Făceam prăjituri moi şi înghetată. Cofetarul pregătea tot ce putea, din făină, zahăr şi ouă. Dar mai apoi s-a specializat în 12 domenii separate: bomboane, prăjituri, fursecuri, înghetată, vată de zahăr, şi altele. După împărţirea aceasta trebuia să ne alegem domeniul dorit, şi numai pe acela să-l continuăm. Eu am ales prăjiturile şi înghetata, şi făceam torturi, mignon, gogoşi cu cremă, prăjituri cu ciocolată. Acestea trebuiau consumate proaspete. Norocul era că le făceam acasă, apoi le duceam imediat în cofetărie. Cumpărătorii primeau totul proaspăt, unele prăjituri chiar calde. Pentru sîmbătă coceam de joi, vineri le finisam, iar sîmbătă le vindeam. Munceam şi duminica. Nu aveam prăjituri uscate. Înghetata o pregăteam singuri, eram atenţi la vreme şi la consumul de moment. În funcţie de acestea cumpăram lapte şi ouă, şi le pregăteam imediat. Facem înghetată clasică, fiartă. Nu folosim nici un fel de adaosuri sau esenţe. Numai arome naturale de la fructe: căpşuni, zmeură, caise.

În poze se vede că în magazin erau, pe lîngă dulciuri, şi tutun şi ţigări.

Marika néni:

– Am primit autorizaţia pentru dulciuri, răcoritoare şi tutun, ca să ne putem plăti cotizaţia de pensie.

V-aţi stabilit la Aletea deoarece aici nu era cofetărie. Mai tîrziu aţi avut concurenţă?

Marika néni:

– Am avut mult curaj să venim la Aletea, unde şvabii şi românii făceau

acasă produsele de cofetărie. Aproape la fiecare casă exista un aparat de înghețată, şi toată lumea ştia să facă dulciuri. Din acest motiv nu au fost cofetari aici. Eu am pus suflet în munca mea, am făcut şi decorații estetice care mi-au luat mult timp. Vestea despre frumusețea torturilor mele a făcut înconjurul comunei.

Marika néni, vă plac prăjiturile?

– Deloc, nici nu le gust niciodată. Într-atît mă satur de aroma lor, încît, fără să mă dezguste, nu le doresc. Nici înghețata nu-mi place. A fost de-ajuns aburul înghețatei pe care am fiert-o timp de 50 de ani. Cînd, de exemplu, m-am internat la spital, doctorul a remarcat mirosul de vanilie din încăpere, şi atunci mi-am putut da seama că îmi miros şi hainele, poate şi pielea.

În copilărie am fost la cofetărie şi am observat o atmosferă plăcută, pe perete era o oglindă, lîngă care era scris „pieptănatul interzis".

Pista bácsi:
– Această idee ne-a venit în urma drumurilor repetate făcute în străinătate. În oglinzi se reflectă întreaga imagine a încăperii, şi nu avea alte scopuri.

Cunoaşteți mai multe limbi, aşa cum este obiceiul pe aici. Le-ați utilizat adesea?

Pista bácsi:
– Am călătorit în țări precum Italia, Germania, Franța, Spania, şi în cîteva zile ajungeam să înțelegem multe din graiul lor.

Ați avut ucenici în cei 50 de ani de muncă?

Marika néni:
– Da, am avut mai mulți, şi toți au absolvit cu rezultate foarte bune.

Să ne caracterizați în cîteva cuvinte cei 50 de ani petrecuți la Aletea în calitate de cofetari?

Marika néni:
– A fost frumos, iar succesul pe care l-am avut pe parcurs a recompensat munca grea. Părerea mea este că dacă dincolo de mormînt mai există o altă lume, apoi şi acolo tot cofetar voi fi.

Pista bácsi:
– Întotdeauna am apreciat dulciurile, şi nu pot spune decît că m-am simțit foarte bine în preajma lor.

Adam Bauer

Cum a învățat Juhász Imre românește?

„Dacă vrei să primești o vorbă bună, atunci tu trebuie să dai întîi"

În vara anului trecut aflîndu-mă în satul meu natal, pentru a culege, poate, ultimele perle din folclorul strămoșilor noștri, în liniștea unei seri, în casa lui Dumnezeu, l-am întîlnit pe bace Imre. Vă mărturisesc sincer că acest om mi-a cucerit sufletul, mi-a înduioșat ochii cu vorba lui blîndă, cu înțelepciunea și cu inteligența omului simplu de la țară. Stînd de vorbă cu dînsul mi-au venit în minte cuvintele preotului ortodox, Ernes Bernea: *„Cînd fratele de destin, omul, se apropie de tine, cheamă-l și cu puterea dragostei frînge întunericul crescut între voi în atîtea chipuri, cu gîndul tău iradiant desvăluie-i tainele și respectă-i sîmburele de lumină pe care însuși misterul creației a angajat-o acolo unde nici nu bănuim. Toți cei ce ne înconjoară, toți cei pe lîngă care trecem sînt pentru noi prilejuri de a ne încerca bucuria și frumusețea noastră înșine, într-o lume de durere și moarte prematură."*

– Bace Imre în astă seară, la ora de rugăciune a Oastei Domnului, ați citit un fragment în limba română din Sfînta Scriptură, ca mai apoi să vă rugați la Dumnezeu tot în această limbă. Pînă aici, aparent, nu s-a întîmplat nimic ieșit din comun. Însă Dumneavoastră sînteți de origine maghiară, cum ați ajuns în sat și cum de ați reușit să vă însușiți la acest nivel graiul micherechean?

– Păi, asta s-a întîmplat de mult. Nici nu ați putea gîndi cum a fost. Eu sînt originar din Mezőgyán și trăiam acolo cu familia. O dată cînd lucram încă la Budapesta, în anul 1954, și tocmai mergeam înapoi la serviciu și mă dusese fratele meu cu bicicleta pînă la Crîstor, că numai de acolo aveam tren mai departe, am văzut în gară două fete care stăteau pe o bancă. Fratele meu a intrat în cîrciumă, iar eu m-am așezat lîngă ele. Așteptînd cu toții trenul am intrat în vorbă. N-am avut curaj să mă așez lîngă fata care mi-o plăcut și m-am așezat lîngă hortacă-sa, Ileana Șchioapii. Am tot vorbit noi despre una, despre alta, dar cealaltă fată era mai rușinoasă și nu prea a intrat în discuție. Dar după ce am urcat în tren, m-am dat mai tare pe lîngă ea, și am aflat că-și vizitase sora care era măritată la Crîstor. Și tot așa, pînă mi-a dat adresa. I-am tot scris, ea mi-a răspuns. Ne-am mai întîlnit după aceea de cîteva ori, ca în același an, la Crăciun, să ne căsătorim.

– Părinți Domneavoastră, precum și părinții soției nu s-au împotrivit, la această hotărîre?

– Adevărul este că părinții mei erau din România. Mama, fie iertată, era de lîngă Oradea, iar tata de lîngă Salonta. Ei vorbeau foarte bine românește. Însă se țineau că sînt unguri. Noi, copiii ne-am născut la Mezőgyán și, trăind printre unguri, nu am vorbit mult românește. Dar părinții mei n-au zis nimic. Nici părinții soției nu s-au împotrivit. Pe atunci, erau mai multe fete din sat care se căsătoriseră cu unguri. Căsătoria noastră n-a fost o curiozitate.

– După căsătorie v-ați stabilit în sat. Cu ce v-ați ocupat? Cum v-au primit micherechenii?

– Eu sînt de meserie tîmplar. Și am construit case. Micherechenilor tare le plăcea de mine, pentru că mie întotdeauna mi-a plăcut lucrul bine făcut și prin asta i-am cucerit. Și eu m-am străduit să fiu primit. Sînt de părerea că dacă vrei să fii respectat de ceilalți, prima dată tu trebuie să-i respecți. Dacă vrei să primești o vorbă bună, atunci tu trebuie să dai întîi. Această credință m-a înălțat sufletește. Trebuie să dai iubire ca să ai dreptul s-o primești. Dar, să vedeți ce-am pățit odată. M-am dus eu să-mi cer permis, să pot lucra ca meșter, de la centrul din Békéscsaba, și acolo cine credeți că a fost șeful? Un băiat din Chitighaz. Care, cînd a aflat că sînt din Micherechi, mi-a vorbit românește. Iar eu i-am zis să nu se supere dar eu nu știu o boabă românește. Apoi, zice „ce micherechean mai ești dacă nu știi românește?" I-am zis că sînt ungur la care el mi-o zis: „Să știi, cîte limbi vorbești, atîția oameni ești." În drum spre casă, m-am tot gîndit că „bine zice omul acesta", și apoi m-am apucat să învăț.

– De la cine și cum ați învățat? Vi s-a părut grea limba română?

– Oriunde am lucrat, nu mi-a fost rușine să întreb cum se zice la asta sau la asta. De multe ori nu spuneam corect, se întîmpla că mai rîdeau de mine, dar eu nu m-am supărat și nici ei n-o făceau cu răutate. Încetul cu încetul vorbeam tot mai bine. În familie soția și rudele îmi vorbeau adeseori pe românește iar eu îi răspundeam pe ungurește. Dar se întîmpla să-i răspund și pe românește. Cînd vecinii și sătenii au observat că îi înțeleg îmi vorbeau numai pe românește. Copiii noștri de mici cunoașteau ambele limbi. Însă, să știți că mi-a trebuit mai bine de cinci ani să pot vorbi curent. Deși înțelegeam, limba nu mi se dezlega. După moartea copilului meu, care murise de tînăr, împreună cu soția mea ne-am mărturisit de ostași. Cred că și predicile din biserică și din adunare, precum și cîntecele și rugăciunile m-au ajutat mult. Eu pînă atunci am fost de religie reformată. În cadrul Bisericii Ortodoxe am organizat mai multe călătorii. Așa am ajuns și pe la frații noștri din România. Într-o astfel de vizită, un frate român aflînd că eu sînt ungur, i-a rugat pe credincioși să-mi dea voie să mă rog

ungureşte căci, precum, zicea:"nu noi trebuie să înţelegem, ci Bunul Dumnezeu". Însă eu am citit din psalmul 122, care începe în felul următor: „*Mă bucur cînd mi se zice, haideţi la casa Domnului*" în limbă română, apoi m-am rugat tot în româneşte. Tare s-au mirat şi s-au bucurat de aceste cuvinte rostite în limba lor. Abia aştept să mai mergem. Pentru noi, care trăim la cîmpie, şi printre unguri, dealurile şi munţii din România ni se par foarte interesanţi şi ne place săi ascultăm pe aceia care vorbesc frumos şi corect limba română.

– Cum vi se pare această limbă?

– Mie îmi place foarte mult. Şi mă bucură faptul că o vorbesc. Ar fi şi mai bine dacă aş cunoaşte la fel de bine şi limba engleză, limba franceză şi toate limbile ce se vorbesc pe acest pămînt sau măcar pe acelea din Europa. Cred că vorbind mai multe limbi, am şti cu mult mai mult unul despre altul şi poate atunci n-ar mai fi atîtea neînţelegeri între popoare.

– Vă mulţumesc şi vă doresc multă sănătate şi împlinirea tuturor dorinţelor.

Ana Hoţopan

Lucia Borza: Manual de limba română

(Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1997)

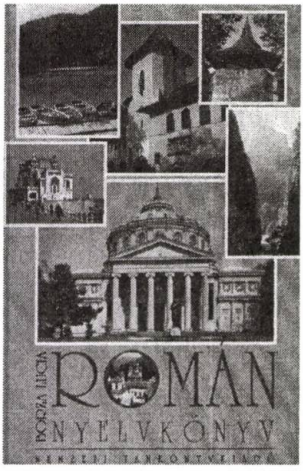

Lucia Borza este deja cunoscută publicului român din Ungaria – cititori şi specialişti – prin publicarea, cu ani în urmă, a unor manuale şi auxiliare de lucru în limba română.

Cartea de acum, **Román Nyelvkönyv**, adresată atît publicului şcolar, cît şi celor care vor să aprofundeze cunoştinţele de limbă română, are o structură şi o reprezentare cu totul originală. Se remarcă printr-o distribuţie judicioasă a spaţiului publicitar şi printr-un echilibru al părţilor componente, mai ales în raportul dintre textul de prelucrat şi intervenţiile autoarei privind atît unele probleme de gramatică cît şi cele, de uz curent, ale vocabularului. În plus, apare aici o rubrică de divertisment, care contribuie la facilitarea îmbogăţirii vocabularului, prin utilizarea unor termeni care traduc situaţii neaşteptate, cum sînt cele de subtilităţi semantice, din scenarii umoristice (secvenţa ataşată fiecărei lecţii subintitulată **Umor**).

Manualul în discuţie acoperă, prin compoziţia sa, toate segmentele care ţin de limba română-uz practic: de la primele lecţii despre fonetică, privind accentul

şi literele româneşti, raporul între silabe şi regulile de despărţire a cuvintelor, la lecţii ample, care adună cunoştinţe de morfologie şi sintaxă, pînă la tabele recapitulative, sintetice ca instrumente imediate de verificare a unor probleme mai dificile de gramatică română, un scurt dicţionar al cuvintelor din vocabularul de bază (p. 435), un index al principalilor termeni şi a sferei semantice la care trimit textele din corpul de bază al manualului (p. 470).

Sectorul cel mai întins şi cuprinzător al manualului îl formează cele 35 de lecţii practice de limbă română, care construiesc situaţii concrete de folosire a unor cunoştinţe gramaticale. Fie că urmează principiul didactic, de la apropiat la depărtat, de la uşor la greu, pentru a asigura accesibilitatea în funcţie de publicul în cauză (public şcolar, public natur, public comercial), fie că aduce situaţii din realitate prin construcţia unor dialoguri uzitînd de conversaţia cotidiană, mişcîndu-se în toate domeniile activităţii zilnice prin lărgirea sferei semantice a cuvintelor, manualul, prin această parte, oferă un ghid util de conversaţie în limbă română. Remarcăm în cazul textelor de lucru modalităţi diferite în formularea propoziţiilor şi frazelor: propoziţii afirmative, interogative, simple şi dezvoltate, construind situaţii de dialog, propoziţii exclamative folosindu-se de prezenţa interjecţiilor, citatelor, care trimit la vorbirea indirectă, a expresiilor, locuţiunilor semnificative pentru gradul de sinonimie a limbii şi pentru exprimarea unor atitudini şi reacţii faţă de o situaţie sau eveniment. Textele sînt organizate după mici scenarii narativ-descriptive, cu părţi consistente de dialog, cu personaje comune.

Autoarea introduce în toate lecţiile antroponime şi toponime româneşti folosind substantivele proprii tipice: Crişan, Gabriel, Maria, Vasile, etc. Ele reapar şi în exerciţiile care însoţesc textele literare şi în explicaţiile gramaticale.

Expresiile uzuale în diferite situaţii de comunicare acoperind domeniile de activitate umană, formulele tipice ale unor situaţii (la poştă, urări de sărbători, la vamă, în excursie, la restaurant etc.), multiplică scopul instructiv-formativ al unui simplu manual de limbă. Autoarea ştie să transforme textul de lucru în situaţii neaşteptate, plăcute, cu un înalt grad de afectivitate şi trăire emotivă.

Secvenţele care însoţesc imediat textele, fie în genul unor **Dialoguri**, cu accent pe limbajul uzual, fie compunînd situaţii hazlii, **Umor**, fie cele de explicaţii suplimentare, care aduc un plus de rigoare, **Gramatică**, sau atenţionează vorbitorul asupra unor cunoştinţe mai dificile (**De ştiut bine! – Jó tudni!**), toate acestea recurg la întreg bagajul de cunoştinţe acumulat pînă la momentul unei lecţii sau al alteia. Ele se completează cu un grupaj de exerciţii şi vocabular. Explicaţiile care se dau, la aceste două secţiuni, atît în limba română cît şi în limba maghiară, (de evidenţiat că traseul acestora este cel dinspre română spre maghiară, adică răspunde cerinţelor publicului român din Ungaria), nu se reduc la un simplu inventar de cuvinte tip dicţionar, ci dau cuvintele fie în seria lor sinonimică, antonimică, omonimică, fie în forme gramaticale diverse (tipuri, moduri verbale, articol, declinare, grade de comparaţie).

Exerciţiile care însoţesc lecţiile se caracterizează prin diversitatea aplicaţiilor. Ele acoperă nu numai cunoştinţele de la un anumit nivel al lecţiilor, ci se

deschid spre problematizare şi aplicaţii mult mai largi, insistînd pe chestiunile mai greu asimilabile, pe situaţii dificile, dar şi pe îmbogăţirea vocabularului. Dense şi nuanţate sînt exerciţiile care folosesc timpurile, modurile şi diatezele verbale. Cheia axerciţiilor din finalul manualului oferă posibilitatea ca vorbitorul să verifice gradul de cunoaştere a unei probleme sau a alteia. Ele sînt binevenite alături de tabelele sintetice, ca formă de reluare globală a cunoştinţelor tratate izolat în lecţiile din cuprinsul manualului. În recuperarea unora dintre ele, vocabularul final, român–maghiar, oferă posibilitatea de acces imediat la principalele cuvinte şi formule gramaticale folosite pe tot parcursul manualului.

Cartea de limba română a Luciei Borza este mult îmbogăţită prin inserţia între texte a unor imagini grafice, cu efect intuitiv. Autoarea, care a şi editat un manual pentru clasa primară recurge cu succes la această formulă, mizînd pe acelaşi principiu al însuşirii rapide şi eficiente a limbii române. Imaginile sînt reprezentate, fie asociativ, ca în cazul însuşirii pronumelui personal (singular, plural), fie distributiv, ca în cazul însuşirii substantivelor din sfera semantică a familiei, casei, alimentarei, etc.

Scrisă cu responsabilitate şi pasiune, folosind un limbaj cît se poate de accesibil (autorea ocoleşte intenţionat limbajul conceptual de gramatică teoretică), folosind toate metodele pentru o mai bună şi corectă însuşire a limbii române, cartea Luciei Borza este printre cele mai bune şi complete manuale de limbă română scrise pentru românii din Ungaria. Abordarea simultană a problemelor de limbă şi unitatea de structură şi concepţie metodică acoperă scopul instructiv-formativ al programei analitice, în curs de aplicaţie.

Educatorii, învăţătorii, studenţii-viitori dascăli, profesorii pot apela cu încredere la acest manual, conceput să răspundă exigenţelor de orice nivel (didactic, experimental, tehnic, intelectual, comercial, etc).

Elena Munteanu

Mihai Cozma: Pentru conversaţia în limba română

„Carte frumoasă, cinste cui te-a scris
Încet gîndită, gingaş cumpănită
Eşti ca o floare, anume înflorită
Mîinilor mele care te-au deschis."
(Tudor Arghezi, **Ex libris**)

De mai multă vreme, două cerinţe majore au vegheat la impunerea personalităţii lui Mihai Cozma în rîndul intelectualilor de marcă din comunitatea românească din Ungaria: **Profesorul** Mihai Cozma, preocupat în permanenţă de găsirea celor mai eficiente mijloace de îmbunătăţire a însuşirii şi cunoaşterii limbii române, de perfecţionarea metodelor didactice de predare – învăţare a limbii, dublat de **Lingvistul** Mihai Cozma, prezenţă activă şi perseverenţă în publicarea unor materiale venite în sprijinul vorbitorilor de limbă, dincolo de publicul strict şcolar. Cele două dimensiuni ale personalităţii sale au dat şi un aer de tinereţe spirituală gîndului său mereu creator.

Autor de manuale, de caiete de exerciţii, de culegeri de exerciţii, cursuri şi articole publicate în reviste de specialitate şi, în ultima vreme, redactor de revistă, Mihai Cozma se prezintă de data aceasta cu o carte de mare utilitate publică, un manual de conversaţie în limba română. Scopul acestui manual este mult mai larg decît cel didactic, aşa cum se exprimă în **Cuvîntul înainte**: „Cartea de faţă este destinată acelor vorbitori de limbă română din Ungaria, care simt nevoia unui ajutor practic în dezvoltarea sistematică a vorbirii lor, ori, cîteodată, în găsirea unor termeni româneşti rămaşi pînă acum „mai ascunşi" pentru ei."

Organizată pe structuri tematice după uzul limbii, cartea acoperă sfere din cele mai diverse ale existenţei umane. De la expresii tipice, stereotipe (fişa personală, profesia, vîrsta, gradele de rudenie), pînă la domenii restrînse care impun un limbaj aplicat, specializat, tehnic (corespondanţă, telefon, poştă, comerţ), materialul pus în folosinţă este bine ilustrat nu atît teoretic, descriptiv cît analitic, demonstrativ. Noutatea acestui ghid, faţă de alte materiale asemănătoare, constă în diversitatea situaţiilor de exprimare, şi mai ales a diferitelor stiluri, în care se foloseşte limba.

Fiecare din aceste grupe tematice, la rîndul lor, se diversifică printr-o structură bine precizată: la un nivel apar cuvinte şi expresii uzuale, cu o mare bogăţie sinonimică, la al doilea nivel urmează texte ilustrative, diversificate şi ele prin funcţia limbii în situaţii adecvate (dialog obişnuit, text publicistic, text

beletristic, text comercial, text umoristic). Cele două nivele ale abordării limbii de uz folosesc atît cuvinte din vocabularul cotidian, cunoscut de vorbitor, cît şi cuvinte mai dificil de înţeles, chiar de pronunţat, pentru a veni în întîmpinarea vorbitorului ori de cîte ori acesta este pus într-o situaţie diferită faţă de cea obişnuită. Acolo unde asemenea cuvinte cuprinse în texte ilustrive sînt simţite de vorbitor ca expresii neologice sau specifice unui domeniu sau altuia, autorul ghidului ataşează imediat un glosar de cuvinte în limba maghiară. Pentru a nu încărca textele cu explicaţii în plus, aceste cuvinte apar imediat după text sub forma unor **Note** indicate cu cifre.

Adresat, cum spuneam, unui public diversificat, ghidul îşi sporeşte utilitatea şi prin selecţia acestor texte, fie din presa românilor din Ungaria, cunoscută bine vorbitorilor (**Foaia noastră, Noi**), fie din presa din România (**România liberă, Viaţa studenţească, România pitorească**) pentru a oferi modele de folosire a sintacticii, lexicului şi semanticii a unor cuvinte româneşti. Textele din sfera literaturii (cronici de carte, de film, de teatru, din poveşti, din reportaje), îmbogăţesc posibilitatea de folosire a limbii la un nivel îngrijit şi nuanţat. În acest punct ghidul răspunde unui public preocupat de însuşirea limbii literare.

Ilustraţia bogată, prin apelul la texte de legislaţie (din Monitorul Oficial, din anunţuri publicitare, din scrisori), contribuie la o înţelegere mult mai exactă a unor termeni specifici. Faţă de ghidurile publicate pînă acum, mult mai sărace în demonstraţii şi ilustraţii, asemănătoare dicţionarelor, ghidul lui Mihai Cozma este, de departe, unul dintre cele mai complete şi integrate într-un sistem mai larg al instrumentelor de utilizare a limbii orale. Titlul însuşi **Pentru conversaţia în limba română** este o probă a preocupărilor constante ale autorului pentru limba de conversaţie, cu precădere pentru situaţiile dialogate.

Remarcăm şi unitatea de construcţie a cărţii, limpezimea şi exactitatea termenilor folosiţi pentru care găseşte corespondentul corect din limba maghiară.

În întregul lui, ghidul răspunde celor două dimensiuni ale lui Mihai Cozma, de care am vorbit, **Profesorul** şi **Lingvistul.**

Elena Munteanu

Contribuții cu privire la istoria presei române din Budapesta (1821–1945)

În stadiul actual al cercetărilor avem la dispoziție doar sinteze incomplete, ce ignoră adesea varietatea profilului şi orientării periodicelor. Este deci un progres lărgirea treptată a informațiilor noastre.

Nu este întâmplător faptul că Buda şi Pesta, reunite în 1872, au jucat un rol important în ziaristica românească începând cu **Biblioteca românească**, inițiată în 1821, timp de aproape 100 de ani. După istoricul an 1918, activitatea s-a restrâns deservind doar minoritatea românească rămasă pe teritoriul Ungariei.

Productele presei române din Budapesta nu au putut fi reunite pe parcurs într-o colecție unitară. Actualmente ele trebuie căutate în bibliotecile din Bucureşti, Budapesta şi Cluj-Napoca. Doar pe această cale s-au putut evidenția până acum, 72 titluri, inclusiv calendare.

Apariția periodicelor din Budapesta, mai ales în primele decenii de activitate, a fost facilitată de condițiile locale. A stat la dispoziție la începutul secolului trecut tipografia universității. Mai târziu, s-a lărgit spațiul tipografic, culminând în crearea editurii şi tipografiei **Poporul Român** (1901).

Una din bazele spirituale ale presei române din Budapesta a fost Catedra de limbă şi literatură română de la Universitatea „Pázmány Péter", înființată în 1862, prima de acest fel. Buda şi Pesta au reunit în prima jumătate a secolului al XIX-lea o bogată colonie macedoromână, sensibilă la exigențele naționale. După 1867, viața parlamentară, juridică şi administrativă a concentrat aici o puternică intelectualitate.

Publicațiile cunoscute până la această dată, indiferent de durata apariției, acoperă întreaga gamă a periodicelor. Astfel găsim periodice cu profil politic (22), satiric (8), social-cultural (6), religios (5), oficial (4), didactic (4), literar (3), turistic (1). De asemenea se cunosc 19 seriale de calendare.

Presa politică a fost inaugurată de **Amicul Poporului**, apărut la 3/15 iunie 1848, la Pesta, continuând editarea până în toamna anului respectiv şi totalizând 23 numere. Ca redactor a funcționat Sigismund Pop, paroh ortodox în Pesta. Ca orientare politică gazeta urmărea linia acelor români care căutau să obțină anumite drepturi din partea guvernului ungar, instaurat după victoria revoluției izbucnită în martie 1848. Articolele publicate au salutat reformele legiferate, în primul rând abolirea iobăgiei şi au chemat românii la arme alături de revoluționarii unguri. S-a acordat o atenție prioritară revendicării privind separarea ortodocşilor români şi ierarhia sârbă, creând o biserică națională proprie.

După informațiile noastre, la 12 iunie şi 1 iulie 1849 a apărut la Pesta **Democrația**, cu aceeaşi orientare ca „Amicul Poporului". Există părerea că

redacția a fost influențată de Nicolae Bălcescu, care sosise la Pesta în cunoscuta lui misiune (1849).

După înăbușirea revoluției de la 1848–1849, reapariția presei politice românești a devenit posibilă numai după destinderea provocată de apariția diplomei din octombrie (1860). În 1861, apare **Concordia**, la început sub redacția lui Sigismund Pop (1861–1863). El este urmat de Alexandru Roman, primul titular al catedrei de limbă și literatură română din Pesta (1863–1868). Din motive principiale a abandonat redacția preluată de fiul lui Sigismund Pop. După doi ani de apariție, din motive materiale gazeta a fost sistată. Redacția de la bun început a susținut linia majorității deputaților români „naționaliști" care cereau legiferarea drepturilor naționale. Profund nemulțumit de legea votată în 1868, A. Roman a părăsit redacția, succesorul său practicând o linie militantă mai moderată.

O poziție radicală a adoptat **Federațiunea** (1868–1876) sub conducerea lui Alexandru Roman. Chiar titlul gazetei evidențiază că se obiecta în primul rând unirea Transilvaniei cu Ungaria în preajma pactului dualist (1865) și abolirea autonomiei ardelene.

O atitudine asemănătoare exprima „Amicul Poporului" (1867–1868) care formula revendicări naționale, învocând drepturile istorice ale poporului român.

În anul 1869, s-a transferat de la Viena la Pesta redacția și administrația foii **Albina** și care a apărut până în anul 1876, sub conducerea lui Vincențiu Babeș. Gazeta a susținut revendicările românești prezentate parlamentului, criticând totodată structura dualistă a monarhiei pajurei bicefale.

O parte din forțele politice românești după 1867, considerau că țelurile naționale pot fi satisfăcute cu sprijinul așa-zisului partid deakist de guvernământ. Ideile lor au fost difuzate în gazeta **Patria**, apărută la Pesta în anii 1871–72. Redactorul foii a fost Francisc Virgil Olteanu. Neavând audiție considerabilă și-a încetat apariția.

Ideile respective au fost reluate de așa-zisul grup „moderat", având în frunte pe mitropolitul Miron Romanul. Purtătorul lor de cuvânt a fost **Viitorul** din Pesta (1883–1885). Redacția a aparținut lui Zamfir Rozescu apoi, lui Constantin Diaconovich. Foaia milita pentru aplicarea reală a legii naționalităților din 1868, și extinderea sistemului electoral mai favorabil românilor din Ungaria asupra Ardealului. Având o audiență redusă, după doi ani, și-a încetat apariția.

La începutul secolului al XX-lea Partidul Național Român a adoptat linia activistă susținută și de foaia **Noutatea**. Cunoaștem doar un singur număr al acestuia, ce a văzut lumina tiparului la 1/14 iunie 1905.

Succesele electorale ale P.N.R. și crearea unui grup parlamentar puternic a generat editarea unui periodic, capabil să popularizeze linia politică adoptată. În aceste condiții apare la Budapesta, la 6 ianuarie 1906, **Lupta**, sub direcția lui Alexandru Vaida-Voievod. În realitate, conducerea spirituală a aparținut lui Vasile Lucaciu. Redacția a fost sprijinită și de peste munți, în primul rând de Nicolae Iorga.

În condițiile istorico-politice contemporane, ziarul a trebuit să se concentreze asupra problemelor cotidiene, țelurile finale naționale fiind subînțelese.

O campanie vehementă a fost susținută împotriva legii școlare din 1907, care urmărea restrângerea învățământului în limba maternă. A fost criticat grupul lui Vasile Mangra, care în 1910, s-a raliat Partidului Muncii de guvernământ, crezând în satisfacerea unor revendicări naționale.

Alegerile din 1910, desfășurate sub presiunea Partidului Muncii au decimat rândurile parlamentarilor români. La fel, au apărut divergențe și în legătură cu dreptul de proprietate. Ele au dus la sistarea gazetei încă în anul amintit.

La mijlocul primului deceniu al secolului nostru a izbucnit un conflict între monarh și coaliția partidelor maghiare de opoziție, care au câștigat alegerile din 1904. Ei cereau o mai mare influență pentru Ungaria în treburile comune, ca de exemplu în armata cezaro-crăiască. Căutând să obțină și sprijinul alegătorilor români, cu începere de la 31 decembrie 1905, au editat săptămânalul **Lumina**. Redactor șef a fost numit Ioan Salusinsky. Gazeta a criticat așa-zisul guvern „darabont", neconstituțional, instituit de Francisc Iosif și Partidul Național Român al cărui electorat voia să-l câștige. Printre altele, i-a apostrofat pe aceștia din urmă pentru relațiile avute cu cei care au înăbușit răscoala țăranilor din 1907. După ce au preluat guvernarea (1906), redacția insera știri despre succesele Partidului Independenței, principalul element al coaliției în mediul românesc. După căderea guvernului coaliționist în 1910, „Lumina" a încetat apariția.

Linia politică inaugurată de Vasile Mangra a fost reprezentată de **Deșteptarea** din Brașov, sub conducerea lui Constantin Sulică. În urma intrării României în război și înaintarea armatei române, redacția s-a refugiat la Budapesta și și-a reînceput apariția la 10/23 septembrie 1916. În anul următor, încetează apariția din Budapesta.

În situația politică creată în urma alegerilor din 1910, s-au depus eforturi de a suplini dispariția „Luptei". La 15 februarie 1911, a apărut **Națiunea**, foaie politică și culturală sub redacția doctorului Csato. Gazeta în cele câteva numere ce au ajuns în mâna cititorului a încercat o reevaluare a situației, în ciclul „Critica generală a politicii românești". Într-un vast material, Alexandru Vaida-Voievod a analizat politica externă a monarhiei austro-ungară.

În 1913, a ieșit **Gazeta Română**, totalizând 27 numere. Redactorul Liviu Linția nu s-a declarat deschis ca adept al Partidului Național Român, dar a oferit spațiu ideilor acestuia. Deputatul Teodor Mihali a criticat programul primului ministru Tisza István. Au fost publicate și critici venite de la București, referitor la această problemă. A relatat despre tratativele dintre P.N.R. și primul ministru Tisza, susținând poziția românească. De asemenea pagini întregi au fost destinate unor lucrări literare contemporane.

Apariția cea mai lungă a realizat-o **Poporul Român**. Apărut sub îndrumarea lui Dimitrie Birăuțiu, în perioada 1901–1906, a militat pentru promovarea atașamentului față de „limba și credința străbună", precum și trezirea sentimentelor naționale. Cu anumite rezerve a sprijinit P.N.R., mai ales pe teren școlar. În permanență s-au publicat materiale istorice și literare.

În 1906, întreprinderea a ajuns în prag de faliment. Grupul aşa-zişilor politicieni români „moderaţi", în frunte cu deputatul Burdea din Caransebeş a oferit preluarea deficitului. Câştig de cauză însă a avut grupul constituit de deputatul Aurel Vlad, şi care a preluat editarea foii, transformând-o într-un organ popular al P.N.R. În anii 1910–1911, Dimitrie Bîrăuţiu s-a prevalat de stipulaţiile contractului şi a pretins retrocedarea dreptului de editare. În final, s-a încheiat un compromis, Dimitrie Bîrăuţiu devenind la 6 martie 1911 editorul periodicului **Foaia Poporului Român**, transformat apoi, la 15 ianuarie 1915, în cotidian. Linia politică adoptată s-a dovedit a fi loială faţă de P.N.R. şi totodată, se străduia să ofere o amplă informaţie internă şi externă. După izbucnirea primului război mondial (1914) a sprijinit eforturile monarhiei austro-ungare, iar în 1916, a criticat intrarea României în război, ce nu a fost un fenomen izolat. Anul 1918 a dus la dispariţia gazetei.

Poporul Român, după 1911, a rămas oficios al P.N.R. şi în scurt timp, redacţia s-a mutat la Arad.

O altă grupă a periodicelor politice au format gazetele muncitoreşti şi socialiste. La 16 august 1903, a apărut **Adevărul**, organ al Partidului Social-Democrat, respectiv al secţiei române constituită în cadrul lui. Condiţiile materiale şi de cadre precare au impus mai multe mutaţii. De la 29 iulie 1906, a fost publicat la Lugoj, dar de la 20 iulie 1907, reapare la Budapesta. Cu excepţia unei întreruperi în timpul primului război mondial (1914–1916), a apărut până în anul 1919, ca săptămânal sau lunar. După actul de la 1 decembrie 1918, de la Alba-Iulia, redacţia s-a stabilit la Sibiu. Cel mai de seamă redactor al periodicului a fost Ioan Fluieraş.

În decursul anilor, foaia a susţinut revendicările muncitoreşti, a militat pentru sufragiul universal şi a adoptat o poziţie antimilitaristă, abandonată însă în 1914, susţinând efortul de război al Puterilor Centrale, dar şi iniţiativele de pace. Datorită poziţiei sale de clasă, „Adevărul" se găsea în opoziţie cu P.N.R., dar în 1918, s-au situat împreună alături de dreptul de autodeterminare al poporului român din Transilvania. Din motive organizatorice, între 1907–1912, „Adevărul" a apărut alternativ cu **Glasul Poporului**.

În urma unei sciziuni politice, în mişcarea muncitorească a luat fiinţă Partidul Social-Democrat Reorganizat. Acesta a editat, începând cu 1 noiembrie 1902, **Voinţa Poporului**. Gazeta a popularizat poziţia respectivului partid şi a publicat ştiri din activitatea desfăşurată mai ales în mediul ţărănesc român, în care avea audiţie în vestul Transilvaniei. Primul redactor a fost Ioan Salusinsky, succedat de alţii la mici intervale. Îngustarea bazei de masă a partidului a dus la încetarea apariţiei cu numărul din 2/15 septembrie 1904.

În 1907, foaia a reapărut ca susţinător al intereselor rurale, reuşind să iasă între 3 ianuarie şi 24 octombrie.

Tot la Budapesta au apărut primele numere din săptămânalul **Muncitorul Român** (1907), dar în curând s-a mutat la Timişoara. În primul număr a prezentat programul Partidului Ţăranilor şi Muncitorilor din Ungaria, o formaţie

abia existentă. Se cerea trezirea maselor şi difuzarea culturii incompatibile însă cu poziţia antisemită declarată.

Ca o contrapondere a presei socialiste a apărut în 1903, **Voinţa Poporului Român**, urmărind reţinerea maselor ţărăneşti de la mişcările socialiste. Au apărut patru numere, sub redacţia profesorului Gheorghe Alexici, cunoscut în lumea publicisticii cu pseudonimul „Popa Coresi".

În 1919, a fost editată **Revoluţia Socială**, care a propagat ideile revoluţiei comuniste şi a îndemnat la formarea batalionului românesc în cadrul Armatei Roşii ungare.

* * *

Începuturile presei satirice româneşti în bună măsură se leagă de oraşele de pe cele două maluri ale Dunării. Prima încercare a dat naştere în 1861, efemerei reviste **Tutti-Frutti**. Ea a fost urmată de **Strigoiul** tot cu scurtă apariţie. O iniţiativă mai consistentă s-a dovedit a fi **Umoristulu**, începând cu data de 1/13 octombrie 1863. După o dezvoltare simţitoare în 1866, a fost nevoită să se reprofileze. Sufletul redacţiei a fost Iosif Vulcan.

Revista, bogat ilustrată, a criticat toate persoanele şi fenomenele considerate dăunătoare intereselor poporului român. Folosind motivele specifice ale acestui gen de presă s-a militat pentru înfiinţarea mitropoliei ortodoxe-române din Transilvania, s-a cerut deschiderea unei academii de drept, cu limba de predare română şi alte aşezăminte culturale naţionale. A criticat deputaţii români din vestul Transilvaniei, care au recunoscut cu ocazia întrunirii dietei (1865), ideea naţiunii politice ungare. Corupţia şi alte scăderi sociale de asemenea au fost abordate. A sprijinit reformele lui Cuza, inclusiv cea rurală.

Cu numărul din 5/17 ianuarie 1867, titulatura s-a schimbat în **Gura Satului**. Redactor principal a rămas Iosif Vulcan, având colaborator principal pe Mircea V. Stănescu care, în 1870, preia conducerea. În februarie 1871, redacţia se mută la Arad. Şi această revistă a sprijinit acţiunile deputaţilor români opoziţionişti şi în urma sancţionării legii naţionalităţilor (1868), a urgentat aplicarea ei. În viaţa politică a românilor a stăruit pentru linia activistă.

Golul creat după strămutarea redacţiei revistei „Gura Satului" a fost completat de **Priculici**, un supliment al gazetei „Albina", redactat de poetul Iulian Grozescu. Au apărut în 1872–73, 12 numere inspirate din ideile susţinute de periodicul-mamă.

După o lungă pauză, la 20 ianuarie 1906, a urmat **Nuieluşa**, foaie satirică ilustrată. Aparaţia bilunară programată s-a menţinut doar până la numărul al şaselea. O nouă încercare începe la 1 februarie 1908, eşuată în scurt timp.

Prima perioadă de apariţie a coincis cu lupta dintre coroană şi coaliţia partidelor maghiare de opoziţie. Revista, prin metodele specificului ei, a criticat insuficienţa activitate a P.N.R. în condiţiile date. A condamnat abuzurile comise la alegeri de guvernanţi ca şi înăbuşirea răscoalei ţărăneşti din România din 1907.

Revista satirică **Cucu** a fost redactată la Budapesta între 1 mai 1905 şi 16 noiembrie 1906. O existenţă efemeră caracterizează difuzarea din 1908. În

octombrie 1910, o găsim din nou la Budapesta, devenind, în anii 1911–12 şi 1914–18, supliment la „Foaia Poporului Român". Aproape în toate etapele a fost redactată de Nicolae Stefu, cunoscut sub pseudonimul „Nicu Stărejerel". În anii 1905–1910, a adoptat o linie conformă cu cea a P.N.R. În 1910, a criticat linia adoptată de Vasile Mangra şi aderenţii săi.

Ca supliment al Foii Poporului Român s-a raliat liniei acestuia pe tărâm politic şi a criticat scăderile general-umane.

* * *

Alături de organele cu caracter politic ce abordau problemele curente, remarcăm „Rumänische Revue", ce apărea cu text german şi pe care cu un termen contemporan l-am putea califica ca revistă de politologie. Fondatorul şi redactorul ei a fost Cornel Diaconovich. Apărută cu scadenţă lunară, în iunie 1885, este nevoită din motive personale ale redactorului să se transfere la Reşiţa cu numărul 6/1886.

Scopul principal al revistei a fost informarea opiniei publice europene despre justeţea revendicărilor mişcării naţionale române din Ungaria. Între colaboratori a figurat şi Ioan Slavici. Aproape toate numerele au cuprins opere literare din întregul spaţiu românesc.

* * *

Situaţia etno-demografică din Ungaria, precum şi dispoziţiile legii naţionalităţilor din 1868, au reclamat publicarea normelor legale în limba română.

La Buda, în 1850, a fost imprimată **Foaia de legile ţării şi a guvernului pentru ţara de coroană Ungaria.** După instaurarea dualismului, începând cu anul 1877, şi până în anul 1915, a apărut **Colectarea legilor din anul ....** Publicaţia a fost editată de firma Otto Nagel, ca mandatar al Ministerului de Interne ungar. Între anii 1899–1904, a fost tipărit de Toldy Alajos **Magazinul legilor statului pe anul ....** O ediţie oficială a apărut între 1906–1915, cu titlul **Traducţiunea autentică a legilor din anul....**

Aici e locul să amintim că tipografia universitară din Buda a imprimat, în 1837, primul număr din **Almanahul Statului din Prinţipatul a Toată Ţara Românească**.

* * *

Presa bisericească s-a plămădit în cadrul centrelor eparhiale. O excepţie reprezintă revista **Amvonul**, cu caracter pastoral greco-catolic, începând cu 1/15 ianuarie 1868. Redactor a fost Iustin Popfiu. Numerele următoare au apărut la Oradea. Este interesant de remarcat că în numărul amintit, redactorul a stăruit pentru înfiinţarea unei parohii greco-catolice române la Pesta.

Cunoaştem un singur număr din **Foi pentru misiune**, imprimată în 1872, la Pesta. De fapt, este vorba de o traducere în limba română a unei reviste luterane din Lipsca ce urmărea propagarea creştinismului la scară mondială.

Legiferarea autonomiei bisericii ortodoxe române din Transilvania şi Ungaria (1868) şi aplicarea Statutului Organic a introdus sistemul anual al sinoadelor eparhiale şi publicarea proceselor verbale. La Pesta a apărut în 1871, **Protocolu**

şiedinţelor celui I sinodu eparhialu alu diecesei romane drepturmăritoare (greco-orientale) a Caransebeşului conventu pe 1870. Creindu-se tipografia eparhială, numerele următoare au fost realizate pe plan local.

Consolidarea influenţei cultelor neoprotestante a determinat editarea unor publicaţii destinate enoriaşilor români. În 1911, a apărut la Budapesta **Adevărul**. Redactorul – Vasile Berbecar – a lucrat la Buteni (comitatul Arad) şi a transmis materialele tipografiei din Budapesta. Revista trata probleme de credinţă şi morală, difuzând şi ştiri despre activitatea cultului baptist. În aceleaşi an, la Budapesta a mai apărut şi **Aurora**, care începând cu numărul al doilea a adoptat titlul de **Razele Aurorei**. De fapt, era un supliment destinat copiilor. Ulterior, ele au fuzionat adoptând titlul din urmă, în tot timpul apariţiei, până în anul 1918.

* * *

Între publicaţiile cu profil cultural în primul rând trebuie să amintim **Biblioteca Românească**, iniţiată la Buda în 1821, de Zaharia Carcarechi. Apariţia lui constantă a avut loc între 1829 şi 1834, realizând nouă numere. Redactorul a sesizat tendinţele vieţii contemporane şi a căutat în aceasta locul românilor. Nu este întâmplător deci, că ultimul număr e dedicat contelui Széchenyi István, liderul reformelor în Ungaria. Totodată însă, a fost şi prizonierul trecutului, persistând în folosirea literelor chirilice.

În viaţa culturală română din Transilvania revista **Familia**, apărută la 5 iunie 1865, a făcut epocă. Revista imprimată cu litere latine, condusă de Iosif Vulcan, a avut un caracter enciclopedic şi literar. Începând cu 18 octombrie 1870, revista devine organul fundaţiei, care se străduia să creeze în Transilvania un teatru românesc. Suflul mişcării a fost tot Iosif Vulcan. În 1880, de acum săptămânal, revista s-a transferat la Oradea. Între meritele redacţiei a figurat şi lansarea lui Mihai Eminescu (1864).

La 1 ianuarie 1875, Iosif Vulcan a pus în circulaţie revista **Siedietoria**, o versiune populară a „Familiei". În anul 1880 şi această publicaţie s-a strămutat la Oradea. În acest caz, paginile afectate literaturii au fost dominate de productele lui Iosif Vulcan, mai ales poezii cu subiect istoric. O valoare mai elevată a reprezentat publicarea materialelor de folclor, pregătite de Iosif Vulcan spre a edita în final, sub formă de carte, sub patronajul asociaţiei Kisfaludy.

În lipsa cauţiunii legale, cerută pentru publicaţiile politice, Iosif Vulcan nu a putut aborda în revistele sale probleme curente. Totuşi a căutat să promoveze cauza naţională, ca de exemplu popularizând momente din războiul pentru independenţa României (1877–78).

O răspândire apreciabilă a avut şi revista **Poporul**, editată în 1894, ca „foaie economică". Mai târziu, a devenit ediţia românească a sistemului editorial **Földművelési Értesítő** (Buletinul de Agricultură). Cel mai de seamă redactor a fost profesorul Alexici, care semna „Popa Coresi". Ultimul număr a ieşit la 13 aprilie 1919. Revista oferea sfaturi agricole în toate domeniile, introducând şi o rubrică literară, inspirată din literatura românească modernă. În rubrica noutăţilor au apărut şi ştiri politice, într-o orientare prudent-guvernamentală.

Familia Română, săptămânal ilustrat, redactat de Lucian Bolcaş, a apărut la 1/14 februarie 1908. Greutăţile financiare au oprit editarea la numărul 31. Conţinutul revistei a fost apolitic, punând accentul pe operele literare contemporane, mai ales ale lui Ioan Slavici şi Emil Isac. Au fost inserate şi reportaje, ca de pildă despre participarea învăţătorilor români la cursurile de perfecţionare din Budapesta.

Foaia Ilustrată a ajuns în mâna cititorilor începând cu anul 1902, ca supliment al „Poporului Român", fără să fi avut o apariţie definită. La 19 martie 1911, a devenit supliment la „Foaia Poporului Român". Cu ritmicitate săptămânală a ieşit între 1 octombrie 1915 şi 23 iunie 1918. În tematica ei au figurat protagoniştii contemporani ai literaturii române. Un mare interes a stârnit prezentarea diverselor colţuri ale lumii, mai ales după izbucnirea primului război mondial. Totodată, s-au publicat reportaje despre câmpurile de luptă, evidenţiind prezenţa soldaţilor români. Participarea României (1916–1918) a fost comentată în limitele obligatorii.

* * *

Prima revistă literară, apărută la Pesta a fost **Aurora Română**, întemeiată de Ioanichie Miculescu, parohul ortodox local, totodată proprietarul, redactorul responsabil şi editorul publicaţiei. Începînd cu 1/13 ianuarie 1863, a fost tipărită în decurs de doi ani. La redactare, la început, a colaborat şi Iosif Vulcan. Colapsul revistei s-a datorat greutăţilor financiare.

Revista apărea cu litere latine şi a pus accentul pe productele literaţilor din arcul intracarpatic (Iustin Popfiu, Zaharia Boiu, Iulian Grozescu, Aurel Mureşanu, Pavel Draga, Iosif Vulcan). S-a acordat spaţiu şi literaturii universale, precum şi celei maghiare, mai ales scriitorului Jókai Mór şi poetului Petőfi Sándor. O valoare documentară a reprezentat rubrica ştirilor.

În 1866, Ioanichie Miculescu a încercat să iniţieze anuarul **Almanahul Musei Romane**, continuarea însă nu a fost posibilă.

Cel mai important periodic literar românesc apărut la Budapesta a fost **Luceafărul**, cu apariţie bilunară între 1 iunie 1902 şi 15 octombrie 1906, dată la care redacţia s-a mutat la Sibiu. În fruntea iniţiativei a stat Octavian Tăslăuanu (1876–1942), în epoca respectivă funcţionar al Consulatului General al României în capitala ungară. În redacţie au mai figurat Octavian Goga, Ion Lapedatu, Al. Ciurea, etc.

Revista a avut o orientare literară panromânească. Numărul cel mai elevat este cel dedicat jubileului de 40 de ani de domnie a regelui Carol I. (1906). Dintre poeţi mai frecvent au figurat Octavian Goga, Maria Cunţan, Zaharia Bârsan, George Coşbuc, Şt. O. Iosif. Pe tărâmul prozei s-au evidenţiat Ion Agârbiceanu, Mihail Sadoveanu, Sandu Aldea, etc. O realizare majoră a constituit publicarea în 1904, a primului fragment în traducere românească din „Tragedia omului", renumita operă a lui Madách Imre, prin străduinţa lui Octavian Goga.

* * *

Presa pedagogică românească, apărută la Budapesta, este inaugurată de **Foaia Învăţătorilor Poporului,** săptămînal editat de Ministerul Cultelor şi

Instrucțiunii Publice între 1868 și 1873. Revista publica dispozițiile oficiale, de regulă câte un articol de fond și apoi, studii și articole dedicate problemelor pedagogice. Rubrica știrilor cuprindea și relatări despre școlile confesionale românești.

Ca supliment al revistei s-a tipărit **Îndrumări Economice**, care căuta să răspândească prin intermediul învățătorimii metode avansate ale producției agricole.

Dezvoltarea intelectualității românești din Transilvania și Ungaria a fost promovată de Fundația Gojdu (1870). Pînă în anul 1907, activitatea fundației s-a făcut cunoscută opiniei publice prin **Analele Fundațiunii Gojdu**.

O realizare puțin cunoscută este **Rosa cu Ghimpi**, publicație bilunară, editată de studenții români din Pesta, sub formă de manuscris, între 1877 și 1894. În redacție au figurat pe parcurs tineri care, ulterior au devenit persoane celebre, ca Valeriu Branișteе. Revista urmărea răspândirea unor cunoștințe filosofice, istorice sau din domeniul științelor exacte, prin articole întocmite de tinerii autori. De fapt, rubrica cea mai prețioasă este a știrilor, care contribuie la cunoașterea situației în rândurile studenților români din Pesta.

Asociația studenților a editat anuarul **Raportul general al societății de lectură Petru Maior din Budapesta**, între 1882/1884–1900/1901. După această dată, apariția a continuat sub formă de almanah. Publicația a conținut diverse articole și știri. Din acestea din urmă putem afla că în anul universitar 1897/1898, la Budapesta s-au aflat 182 studenți români, dintre care 49 beneficiari ai bursei Gojdu.

* * *

De domeniul turismului aparține periodicul **Lista vizitatorilor interni de la sct. Lucasbad**, editat între 1900–1904. Cititorul a putut afla datele celor care au făcut cură la băile respective din Buda și articole de specialitate, prezentând valențele apelor minerale de acolo.

* * *

La ridicarea nivelului cultural al maselor, îndeosebi rurale un rol au jucat calendarele. Dincolo de materialul calendaristic, ele, de regulă, au conținut și texte literare și cunoștințe științifice. De asemenea au fost inserate sfaturi practice.

Tipografia universității din Buda a publicat începând cu anul 1806, serialul **Calendariu pe anul de la Hristos...**, mai întâi cu litere chirilice apoi, din 1828, cu cele latine. Noi am putut urmări apariția până în anul 1830.

Învățătorul Ștefan Popovici-Neagoie de la școala română din Pesta a pus în circulație între 1828–1832, **Calendarul Românesc**, cu litere chirilice și latine, cuprinzând materiale istorice inspirate din ideile Școlii Ardelene.

Învățătorul Moise Bota în 1862, a publicat la Buda numărul scadent din **Calendariu Romanu**. În paginile acestuia se poate citi o poezie gratulatorie, adresată lui Emanuil Gojdu cu ocazia numirii lui de comite suprem al Caraşului. Un studiu evocă cucerirea Daciei de romani și începutul formării poporului român.

Calendarul Vice Strigoiul, tipărit în 1862, la Pesta, a avut un caracter satiric.

Calendarul Umoristului, redactat de Grigore Ardelean şi Iosif Vulcan (1865–1867) a ţintit săgeţile satirei împotriva guvernanţilor, cât şi unele manifestări ale intelectualităţii române.

După o lungă întrerupere, o mare răspândire a obţinut **Calendarul Poporului Român**, editat de redacţia gazetei respective, cât şi succesoarea ei (1903–1918). Au fost cuprinse în calendare lucrări literare, noutăţi ştiinţifice şi sinteze politice, acesta în esenţă în spiritul P.N.R. În timpul primului război mondial operaţiile militare şi soarta soldaţilor a constituit o preocupare permanentă.

Tot aceeaşi editură a pus în circulaţie şi un **Calendar de buzunar** (1917–1918).

Calendarul Foii Ilustrate (1904–1914) şi **Calendarul Cucului** (1908–1910) au fost iniţiative ale foilor respective. **Calendarul Voinţei Poporului** a fost editat de Partidul Social Reorganizat (1904–1905).

O serie de calendare au apărut din raţiuni comerciale. **Calendarul ilustrat pentru toţi** (1905–1918) a fost o întreprindere a librăriei Mehrer Vilmos. **Calendarul ilustrat al Poporului** a fost lansat de asociaţia Franklin (1905–1918). **Calendarul Naţional** a fost imprimat în 1911, de tipografia Kunossy, cu text bilingv.

Calendarul pentru cetitul bibliei, apărut în 1918, a fost destinat credincioşilor baptişti.

Un segment special al cititorilor a vizat calendarul **Amicul soldatului**, redactat de Lucian Bolcaş, fiind cunoscut nouă cel pe anul 1914.

Schimbările istorico-politice din anii 1918–1920, s-au repercutat şi asupra ediţiilor de calendare, care anterior găseau cumpărători în toată Transilvania. Pentru românii din Ungaria post-trianonică a apărut **Calendarul nostru**, din care cunoaştem pe cele din 1923–1925 şi 1931. Pe lângă conţinutul tradiţional, ele oferă date despre activitatea comisariatului pentru problemele românilor şi conducerea bisericii ortodoxe române.

Calendarul tipărit de asociaţia Phyloxia a avut un caracter de popularizare a produselor farmaceutice ale firmei respective.

După anul 1940, editurile din Budapesta au încercat din nou să pătrundă în Ardealul de Nord. Astfel, a apărut **Calendarul Poporului Român pe anul 1941**, sub redacţia lui Botár Árpád. Pe lângă un conţinut religios şi literar s-au rememorat unele aspecte ale trecutului comun româno-maghiar. Au fost zugrăvite în culori pozitive stările existente în Ungaria. Calendarul **Fraternitatea** (1941–1943), destinat tineretului cu aceeaşi orientare.

* * *

În sfârşit, ne referim la câteva periodice din provincie. Din **Gazeta Economului** cunoaştem doar numărul prim (3/15 mai 1892), redactat de David Voniga din Giula. Tot el a editat la Giula în 1895, gazeta **Lumina**, din care cunoaştem 10 numere. La Bătania a apărut temporar în 1917, foaia **Calea Vieţii**, de orien-

tare greco-catolică, redactată de Nicolae Brânzeu. Mai amintim **Buletinul Diviziei XX**, organ al garnizoanei române, care se găsea în Debreţin în anii 1919–1920, fiindu-ne cunoscute 18 numere.

Dat fiind faptul că pe parcurs materialele s-au risipit în mai multe colecţii este foarte posibil să mai existe şi alte periodice neidentificate până în prezent.

Eugen Glück

Poezii

Repetiție

Copilul sînt, adu stafide
Marie să vadă cum serveşti
Domnii-au venit pe nepoftite-n
izmene lungi, sărbătoreşti

Vă plac stafidele? Mă bucur
Marie cu mine le-am uscat
Înfipți cu gura într-un ciucur
de lampă verde, demodat

Poftiți şi caii la chermeză,
să vadă toți mireasa care
nu înroşeşte pe dormeză
batistele de încercare

Marie, mi-e somn, Marie, să mergem
Cu domnii-aceştia la culcare!

Însă

Tot rotindu-te şi rotindu-te
Ca un păsăroi din cei mai fireşti
Prea bine poți s-o mierleşti
De cealaltă parte a nopții...

unde mai vei fi poposit,
cuvintele zgîriate (conectivele mai cu seamă,
ticăloasă-ncercare) înflorite în rană
De la sine spuind.

Uite-ne! Uită-ne!
În zi prăbuşit
ca semn c-ai mierlit
Sînge pe *însă*.

Tîrziu

Hai în crîşma verde noapte
Und-se-mbată şinele
Că tramvaiele li-s moarte
Şi domnesc maşinile

Hai în crîşma verde, noapte
Să-auzim cîntat de carii
Să mai bem cît se mai poate
Pînă n-or veni pîndarii

Hai în crîşma verde, noapte
Să desprindem ceara
De pe trupurile coapte
Ce pîndesc ca fiara

Hai în crîşma verde, tu...
De pereţii ce se scurg
Să ne ştergem sufletu'
De iubirea din amurg

Hai în crîşma verde, şi
De ne-or prinde zorile
împreună... şi tot vii
Să ne rupă ciorile.

George Irimiaş

A lekésett hajóút

A mindennapi feltámadások sorát ha végignézzük, soha olyan harsonazivatar nem csapkodta még végig a túlvilágot, mint azon a tegnap reggeli riadón. Volt ugyan néhány jeles visszatérés, mint például a vadkangyilkolta hős katonáé, de ez a mostani megmozdulás...És nem lehetett a ritka esetet kísérő szélvihart, a jégesőt, de még az óriási égzengést sem a Géza, Ödönke, Imola és egyéb, a környéken garázdálkodó tájfun, tornádó számlájára írni.

Pedig a nagy eseményt semmi nem jelezte előre. Orvosmeteorológiát, időjárásjelentést mondott ugyan Vissy Károly, de ott valami melegfronti hatást emlegettek. És különben is? Ki nézi az éjszakai híreket? Rendben van, hogy a

hely szelleme többé-kevésbé komolyságot követel, de azért ismerjük be, Heaven City-ben is csak jobban esik hajnalonta a cigányozás, mint a komoly világ komoly folyásáról krónikát hallgatni. Még jól is jött ez a nagy hallgatás az ügyben, mert égi körökben is éppen elég a nyűgös ember, s ezek, mint köztudott, nemigen kedvelik reggel a nagy felfordulást. Csak a nap előrehaladtával jön meg életkedvük. Ha ugyan megjön. Egyszóval, meglehetős nyugalomban ült mindenki az égieknél. Természetesen az őt megillető helyen. Mint a Curierul del Cielo megjegyezte, ezeknek a helyeknek a megszerzésénél volt némi gond. Nevezzük egyszerűen egy kis patáliának. Mert ugye mit tekintünk érdemnek és milyen földi csínytevést lehet elnézni a nagy érdemek megjutalmazása érdekében... Ez a Mennyei Hivatal megalakulása óta örök vitatéma. Ám a csetepaték száma idővel szépen leapadt, a politika földi állásától eltérve. (Amit itt mindig nagy figyelemmel kísértek, tekintettel lévén a frissen érkezők érdemeinek muszájlagos megmérettetésére.) Lassan, az Égtörténeti Igazságosztó Tanács a legutóbbi választás óta eltelt működése nyomán, a megfelelő emberek mégiscsak eljutottak a megfelelő helyre. Sajnos – állapította meg az errefelé legkedveltebb napilap – inkább utóbb, mint előbb.

Így tehát ebben a bizonyos korai időpontban, mikor már mindenkinél elégett a tömjén, szantál, mirha füstölő, mindenki nyugodt lélekkel aludta (majdnem) örök álmát a lehető legkényelmesebb bárányfelhőjén, ami az ő kizárólagos tulajdonát képezte.

Hanem egyszercsak egy ősz szakállú, ritkás hajú úrnak hirtelen kipattant a szeme: észbe kapott! –, kidugta bal lába jobb kisujját a halványrózsaszín paplan alól, aztán nagyot nyújtózott. Csak úgy reccsent minden porcikája, erősen, egészségesen. Arra eszmélt, neki fújatni kell. Riadót. S mivel a Hivatal nem volt afféle military szervezet, szép halkan – ne őt átkozzák a hangzavar miatt – egy aprókat csilingelő harangocskával (személyi hívó) magához kérette Gábort, a jóltáplált arkangyalt. Az jött is ügybuzgalommal, szolgálatkészen. Égszínkék kimonóját épp hogy csak volt ideje maga köré tekerni, már iszkolt is. Meg sem fésülködött. Most pontosan úgy nézett ki, mint azokon a fényképeken, amiket a divatlapok számára dolgozó paparazzik készítettek róla, s amik alá később efféle háziasszonybolondító szöveget írtak: aranyszőke babaszösz haja apró hullámos tincsekbe pöndörödve lobogott fején. Gábor maga sem volt az ilyen dolgoknak híve, bár a népszerűséget igen kedvelte. Mondhatnánk, még a mézes kenyérnél is jobban.

Az öregúr már dolgozószobája ajtajában várt rá. A hatalmas faragott ajtó felett, egy csillogó kis táblán szőlőfürtök voltak felvésve. Ezekben Gábor gyakran gyönyörködött, míg várta, hogy bizonyos dolgokról jelentést tehessen, de most még erre sem volt idő. Az easy call kitartóan prüttyögött.

Nosza, gyermek, kapcsold csak be a PC-det. Pötyögd, de gyorsan a password-öt, meg az íróemberek internet kódját! Megváltozott az ízlésem (hiába, a kor...), most ők a kedvenceim. Küldjed hamar nekik azt az elektromos levelet, hívatom őket.

Nagy szerencse, égieknél most volt számítástechnikai bővítés (a fenti újságírók is, akárcsak mi, lyukra írnak már), így automatikusan jelez mindenki gépe, ha levele jön.

Gábor lehuppant egy süppedős fotelba, s villámkézzel kopogott, mikor az úr higgadtságra intette.

– Nem ész nélkül, kedves! Most nem szabad elvéteni! Nem úgy, mint a múltkor. Szegény jó Zrínyinek nem volt elég a feltámadás? – előtte a vaddisznóról nem is beszélve –, még egy sereg katonát is a nyakába szakasztottunk. Eltévesztettük a számítást? Akkor lehetett, de egy végtelen mega RAM-os géppel... Most csak az ébredhet, akinek valóban küldetése van.

– Meglesz, amint kívánja. De mit kell majd csinálniuk?

– Ne kotnyeleskedj annyit! Diktálom a neveket, írjad!

Miután az idő ilyen szépen előrehaladt, kezdtek ébredezni a Mennyei Lakótelep művészei. Külön kaszt ám, jól vigyázni! S mint minden rendes író, szerették a napot kávéházban kezdeni. Igazuk is van! Az ember bevett jó szokásaihoz némi környezetváltozás ellenére is ragaszkodjék. Bizsereg már az ember nikotintól átitatott vére egy kis kávéházi cigarettafüst után.

A forgóajtón át újabb és újabb vendégek érkeztek az igen elegáns helyiségbe, mely magától értetődően a város közepén, egy hamisciprusokkal körbekerített téren állt. Az asztalok márványlapján kávés, kakaós, tejes csészék csörrentek, kék búzavirág volt rajtuk, és vaníliás illatot küldtek a terasz felé. A kanalak se alpakkából voltak. Olyannyira nem, hogy ezek valódi ezüst voltára még az ilyen tekintetben kellően ki nem művelt Zsidányi Timót esperes is felfigyelt. És nem Piróka figyelmeztette rá!

– Hozzon csak Guszti úr egy kávét, szűrve, habbal! – szólt ki az egyik ablak melletti asztaltársaságból egy makulátlanul öltözött úr – de siessen ám kérem. Tán a Két kis angol is befut ma délelőtt villásreggelire!

– Igen. Látom, befordult már a sarkon néhány jó barátja, ha nem is az a két tündértáncos, akire számítottunk – mondta a főúr, ki mindig tükörfényesre boxolt cipőt viselt, és mielőtt a csak pincérekre, s köztük is csak a főurakra jellemző fél fordulattal elsietett volna, hófehér kendőjével leporolta az abroszt, csörömpölés nélkül tiszta hamutálat tett az asztalra, és nem jegyezte fel a rendelést. 1942 óta bőven volt ideje megtanulni, hogyan szereti Hunyadi Sándor a kávét.

– Jó reggelt, uram. Hogy van ma reggel? – kérdezte érces hangon egy hallatlanul elegáns, sokak szerint még mindig lenyűgöző küllemű bohém (mert látszott rajta, hogy tényleg az), miközben sétapálcáját nekitámasztotta a széknek és levette girardiját.

– Ugyan, még fel se ébredt, de füstöl már. Dobja el, na igazán! Legalább a kávét várná meg vele. Egyébként, hogy aludt Ady?

– Az alvás nálam kényes pont, barátom. Olyan vagyok, mint a maga Aranyifjúja: szeretem az éjszakát. Tudja: a New York, a Délivasút Kávéház, a Három Holló, a Fekete Sas. Ugyan ma éjjel is bevettem egy fél gramm veronált, ahogy szoktam, de az előtte megivott két liter nem tett jót – bökte.

– Berta asszony?

– Nem tudom. Ő aludt, biztos – mondta furcsa grimaszt vágva, s az ajtó felé sandított, ahol köpcös, jókedélyű öregúr nézett körül. Mikor meglátta két kollegáját, elindult asztaluk felé, átlavírozva a kávéházban elengedhetetlen tartozékként sertepertélő trafikosok között. Orrát, nyelvét már az ínyencségekre fente, amiben itt nem volt hiány. A kiszolgálás – békebeli.

– No, amice! Hogy telt...

– Ne is kérdezze, Mikszáth barátom, jól aludtunk. – szakította félbe Hunyadi és ráérősen visszatette zsebébe aranyláncán függő ereklye óráját. – De hol lehet a Két kis angol?

– Mióta az egyik kivetette magát a süvítő vonatból, egyre ritkábban látom őket. Visszavonultan élnek, ha jól sejtem már nem lépnek fel, sajnos. Pedig micsoda nők voltak. De elmúltak...

– Hagyja már Ady, a halált! Magának folyton ezen jár az esze? De emlékszem: ilyen volt már fiatalon is. Örökéletűen minek morfondérozik ilyesmin? Nem jó Mikszáth papát korán reggel, éhgyomorra! ezzel vegzálni. Maga meg csak ezzel macerál mindennap. Egyébként, jó reggelt az uraknak! – ezzel kissé szuszogva, pocakját biztonságba helyezve leült egy tonett székre.

– Főúr! Még két feketét és két doboz Leventét!

– Jó üzletet csinálnak magával, ha napi 120-at szív belőle – élcelődött Hunyadi.

– Már csak megmaradok ennél – révedt el a szépember.

– Hozom, Ady úr, és persze nem feledkezem meg Mikszáth úr gyönyörűséges pipájáról sem.

– De előtte kérem a vajas zsemlyémet a kávémmal!

– És a lapok, barátom, a lapok! – rikkantotta Ady.

Már mindenki túl volt első kávéján, meg a reggeli utolsó álmos ásításon: végleg fel kell ébredni –, mikor Mikszáth hirtelen megszólalt.

– Hanem mit szólnak, barátaim ehhez az új dizőzhöz? A Ritz-ben adott valami estet. Azt mondják...

Ebben a pillanatban azonban az asztaltársaság két tagjának egyszerre berrent meg személyi hívója.

– Eszerint Ady és Mikszáth kollegák kénytelenek felállni és búcsúzni. Good-bye! Kár, hogy magamra hagynak. – A két távozó helyett azonban újabb barátokat kapott Hunyady. Báró Jósika és Justh Zsigmond ültek le mellé.

– Maguk azok? De hol lehet a Két kis angol?

– Bródy üzente, ideér hamarosan, csak előbb elmeséli Ivánffynak, amit tud a Püspök atyafiságáról – pletykálkodott Justh.

– Az elébb Mikszáth azt kezdte el mesélni, ha jól hallottuk, hogy..., de mondja már Hunyadi, nem látta a Két kis angolt? – nézett körül türelmetlenül.

– Zsigmond! Te folyton Káprázatokat látsz – csattant fel Hunyadi, s már kezdett elege lenni a meddő várakozásból és a két táncoslábú szeszélyes elkéséseiből.

Ady és Mikszáth ebben a pillanatban lépett ki az ajtón. A távozó urak fogyasztását a főúr felírta.

– Gazdám, a hívásra három helyett ketten érkeztek, sajnos – vezette elő Gábor, az imént még a kávéházi asztalkánál diskuráló művészeket. – Sajnálom uram, de az utolsó valahol elmaradhatott.

– Igen, igen. Juhász bizonyára most is otthon fekszik, arccal a falnak, búslakodik, amint szokta. Pedig ma nincs is születésnapja. Én nem értem ezt az embert! Menj, keltsd fel! Próbálj bele életet lehelni. Hátha felvillanyozza egy kissé az utazás gondolata.

– Hova utaznak? Én nem mehetek?

– Ha tovább kotnyeleskedsz, visszaveszem a flutádat!

– Itt sem vagyok... – Gábor a szokásos vidám szárnycsapkodások közepette elrepült, s mikor visszatért, némi mosollyal ajkán, már ott állt vele Juhász Gyula is. A biztonság kedvéért egy Ovidius kötetet szorongatott hóna alatt. Sosem lehet tudni...

– „Tomiban ősz van." – mondta köszönés helyett.

– Nálad mindig az van – hagyta helyben a fekete pupillás.

– Talán, ha egy kicsit lazítana, barátom – próbálkozott Mikszáth –. És vehetne egy pár világosabb öltönyt. Maga felhagyott már egyszer a szerzetesi búskomorsággal.

– „Hálót fon az est, a nagy barna pók".

– De most még csak reggel van és ránk itt valami küldetés vár. Ha lehet, tisztázzuk gyorsan, mert hajóútra készültünk Lédával. Bort is viszünk! – Ady sürgető volt, s bár kedvelte Juhászt, néha türelme gyorsan kifogyott.

– Uram, baj van – kottyintott Gábriel. – A feladatunk itt félig-meddig véget ért.

- A Selymes jön, emlékszem már, az Ilosvay... Ő fújja a harsonát. – Nem igaz a mosópor reklám! Egy paca van a fehér taláromon, ejnye! Ilosvay, persze, persze. Mióta itt toporog már a szerencsétlen. Se reggeli, se szivar. Jusson végre szóhoz. Gábor volt ugyanis a mentor, de mivel irodalmi lobbikban Ilosvay Selymes Pétert futtatta inkább a Literatura Céh, így ő nyerte el a Feltámasztási Pályázat első helyezését, hát mielőtt lejárt a határidő, ki is hirdette: „Készíttessék költői beszély..." – majd elvonult teázgatni Arany nevű barátjához, aki néki igen sokat köszönhetett.

– Hallottátok feleim, miről van szó. Azért no, csak el ne ragadtassátok magatokat. Világosan elmondom a tényállást.

Hárman néztek rá, és nagyon figyelmesen hallgattak. Az öregúr pedig folytatta:

– Fontos küldetés vár rátok. Novellát kell írni rólatok. Rólatok és nem nektek! Világos?! Mentek – mert a pályázatok világát éljük – vissza a földre, azon belül régi hazátokba, Magyarországra, Csongrád megyébe, s majd meglátjuk, mire mentek együtt.

– Ha nem mi, akkor ki ír? – kérdezték egyszerre, egy kicsit felháborodva.

– Majd megismeritek, csak türelem barátaim.

– Pontosan hová szól a kiküldetés? – kérdezte Mikszáth.

– Szegedre. Abba a városba, amit mindhárman ismertek.

– Fuccs a hajóutamnak, a Tisza már nem hajózható tengerjárókkal

– Az, kérlek barátom, nem volt...

– És ugrott a borom is – Ady vigasztalhatatlan volt. – De ugye nem vissza a dutyiba? – kapta fel hirtelen fejét, mintha csak most értette volna meg miről is van szó.

– Én sem tudhatok mindent, így hát csak annyit mondok Ady barátom, ki tudja még azt. De te majdnem odakerültél 1902 körül újságírónak. Lehetne benned egy kis segítőkészség!

– Van.

Az Úr könyörületes szíve azonban nem engedte el őket csak úgy szabad prédának a világba, kísérőt adott melléjük. Egy zsurnaliszta hajadont küldött velük, aki – mivel épp most lap híján kénytelen volt felfüggeszteni újságírói tevékenységét – nagyon is ráért kiérdemesült íróurak nemcsak turisztikai céllal tett látogatását idegenvezetni.

– Nehogy „tolmács" nélkül találjátok magatokat szemközt, mondjuk egy újmodern-bizniszmennel, mert még azt találná gondolni a megjelenő úti beszámolóról, amit írott volt az újságíróleány egy, a concurence-nál publikáló kolléganője a helybéli csepürágók rosszul kiválasztott és még annál is unalmasabban előadott darabjáról: „Tömény hülyeség, de mennyi munka van benne..."

Ezzel kézen fogva elővezette a szomszéd szobában várakozó fiatal lányt, akit Lujzának nevezett (a helyhez méltó viseletképpen a nő égszínkékbe volt öltözve tetőtől-talpig, amiért megkülönböztetett udvariassággal viseltetett vele szemben Gábor), s aki szerzi majd a művet, és útjára bocsátotta a négytagú expedíciót.

– Nos, jó utat barátaim, Én legyek veletek!

– Legalább telefonáltasson a titkárával Adélnak, ne várjanak hiába rám!

– Meglesz, Ady, meglesz.

Mostmár tényleg nem volt több indok a maradásra, indulni kellett. A visszatérés, noha zökkenőmentesen pottyantak a mába, kissé megviselte őket. Különösen, amit első látásra megpillantottak – már miután eloszlott a benzingőz, amit egy busz pöffentett orruk alá.

– Egészségére, Kálmán! – pislogott Juhász Gyula és ő is nagyot fújt orrán. – Füstöl ez, jobban mint a kend tajtékpipája.

– Csak ne fájdítsa a szivem azzal a pipával. Pedig most ülhetnék a kávéházi teraszon, helyette...

– Kérem az urak bocsánatát, de önök nélkül a pályázatom... Ugye értik.

– Semmi. Igazán nem történt semmi, gyermekem. Tudja, már nekem is meggyült velük anno a bajom. Mennyit pályáztam én állások után kutatva! Máramaros, Nagyvárad, Makó...

– Hát, uraim. Ez itt Szeged. Helyesebben a belváros, amit már hárman, három féle képpen láttak, de ezt most jól nézzék meg kérem, még egyszer utoljára,

a XXI. század előestéjén: Magyarország (hivatalos adatok szerint) legszennyezettebb városa.

– Jócskán megilletődött, amice – nézett körül Mikszáth, és oldalba bökte útitársát. – Hová tettem a pipámat? Pedig ez a maga kedves Tisza partja. Látom, klinikasort építettek ide. Az ott nénóskocsi, nemdebár?

– Ha megfogadják idegenvezetői tanácsomat, most elkanyarodunk, és a klinikakertben megnézzük a Juhász úr tiszteletére készült emléktáblát. Sebészeti klinika áll az egykori lakóház helyén. Életmentő műtéteket végeznek benne.

– Dicséretes. De a szülőházamat mégiscsak le kellett bontani miatta.

– Sopánkodás helyett nézelődjön! Én szeretem az új dolgokat.

– Mert a maga szülőháza még ma is áll, Ady.

– Azt hiszem ugyan még mindig fon hálót „az est, a nagy barna pók", viszont a tiszai hajók meg a harmonikaszó körül már nagyobb a baj. Igaz-e Juhász barátom?! – köszörülte nyelvét az egyébként szeretett barát nosztalgiázásán a nagyszemű.

– Belzebub! Csak gúnyolj. Különben igazad van. Nézzék kollegák, én később jártam itt, mint maguk, de már akkor is, mikor elmentem, '37-ben, ilyen szomorú volt ez a város. „Tomiban is ősz van."...

– De ez itt Szeged.

– Szeged. A bánat, ami még megmaradt régi városomból.

– Ha a bánatára és nem a járdaszegélyre figyel Gyula, még a végén elgázolja valami. Nézzen a lába elé.

– A bánat, az elmúlás, a lebontott házam...

– Azért nem egészen, kérem – replikázott a lány, hirtelen szedett bátorsággal –, hiszen van sok olyan épület, amit ön is láthatott még. S aztán meg, tisztelik itt Juhász urat. Utcát, főiskolát neveztek el magáról, van szobor. Most emlékeztünk meg halálának 60. évfordulójáról.

– Kedves. Látja, ez jól esik. De nemcsak az ember haláláról kellene megemlékezni. Emlékhelyeket is találunk? Szépszámmal – vágja rá maga – csak ritkuló látogatókkal – mondom én. Mondja, kislány, maga hogyan emlékeznék rólam?

– Írással, Juhász úr. Így kezdeném: Minap a folyó mentén, a Tiszánál őgyelegtem, vártam, hátha történik valami ebben az őszhöz...

– „Tomiban ősz van."...

– ...méltatlan, fagyos, értelmetlen szélfúvásban. Szóval vártam. Városunkban vendégeskedő kamaszok sztoriztak mellettem elsüvítve, egy félszeg tanárnő nem mervén nagyon zavarni csimotái félőrjöngését, azért csöndben elsutyorogta: itt élt az a bizonyos költő, „– hát tudjátok, a Juhász Gyula..." Nem mintha sokat mondott volna ez a név a kölköknek – bocsánat az őszinte szóért, Juhász úr! –, figyelmüket legalábbis nemigen zavarta meg, de meg volt említve, sejdíthette a tanárnő. Napok óta Juhász Gyulára emlékezünk, mi szegediek is. Évfordulók körül mindig, fel-felfedezzük – egy kis lelkiismeretfurdalás közepette – a hétköznapokon kissé elhanyagolt emlékezetű nagyjainkat. Nem passzióm ugyan a

kórházak körül csatangolni, és a fenti bárgyú diskurzust „kihallgatni", de most a klinikakert felé lökött egy nagyobb szélhullám. Mesováró időkben könnyűszerrel megeshetik, hogy az „Egyszer volt, hol nem volt" hirtelen egyszer van-ná változik: a körút felőli kert bal oldalán egy régi házat találtam. A délutáni borultságban már égett odabent egy sárgás fényű lámpa. Innen kezdeném mesélni az életét.

– Nem mintha sokat mondott volna ez a név a kölköknek... – „észre sem vett engem senki se..."

– Tudod, Gyula, igaza volt Illyésnek. A te spleened... – Ady határozottan koppantott sétapálcájával: már megint Juhász a központ!

– Uraim, uraim! Hagyják a veszekedést! Helyette inkább a jó dolgokra emlékezzenek! – intette őket Lujza.

– A börtönre. Itt voltam öt napig bezárva, a Vasas Szent Péter utcában.

– A szólásszabadság, nemde Ady? Most meg hol a gyufa, amivel meggyújthatom a szívnivalót? – lassan az összes zsebét átkutatta Mikszáth, mégis Ady adott neki tüzet. Persze csúfosan vigyorogva.

– Meg a színház. Meg a nők. Volt is velök bajom elég... Gergely Pál földbirtokossal egy színésznő miatt akasztottunk szablyát, helyesebben kardot.

– Meg a színésznők... Az Anna is az volt – merengett egy búsat Juhász.

Ady sandán nézett Lujzára, magyarázta:

– A Színház! Itt ismerkedett meg azzal a nővel, akit vele kapcsolatban a NŐ-ként emlegetnek. A – sic dicunt, sic tradunt – kétes szépségű, még kétesebb intelligenciájú színésznő Sárvári Anna volt. Afféle kis színigerlice, akire ma már mint költő-szerelmekkel jobbadán lenni szokott, a kutya sem emlékeznék, ha nem jön egy poéta, az én Gyula barátom. Persze a szerelem, mint tudjuk, nem válogatós...Valószínűleg, bármelyik lehetett volna a „Könnyek asszonya". Valahogy nálam is így történt...De ne bántsuk Gyulát. A birtokos, uraim, a földbirtokos! Én megszúrtam őt a homlokán, ő meg engem, azzal a híres skalpolós vágásával, a fejemen. Még jó, hogy az embernek dús a haja...

– Már akié – vetette oda Mikszáth.

– A párbajért egyébként csak jóval később, már váradi újságíró koromban ültem le a büntetést. Mikszáth! – Tessék itt a gyufa! – Tudja, milyen válogatott társaságba kerültem én itt Szegeden?

– Na, valami köztörvényesek közé. Ha jól emlékszem, volt köztük ...

– Jól emlékszik, Kálmán, egy román is. De nem köztörvényes. „Ötnapos szegedi rabságomból az oláhra emlékszem legélénkebben. Jankunak hívtuk a fiatal jogászt. Furcsa beszéddel hintett virágot Janku sírjára, s három hónapra a szegedi úri börtönbe került. Olyan volt, mint a fajtája fiatal mártírjai általában. Kissé zavaros tudású, fanatikus, vad, de néha kitört belőle egy kis cinizmus is." Vitatkoztunk sokat. Mondtam neki egyszer: „A kultúrnépek megengedhetik maguknak azt a luxust, hogy a szűkös nemzeti bilincseket levessék..."

– Mire ő mit felelt? – Na, végre lehet má szívni, szelel, ég, ahogy kell. Szóval mit mondott magának ez az oláh, Ady barátom?

– „a románoknak a román politikus urak a hóhérjai..." Hanem azért mégsem volt kibírhatatlan egészen ez a börtönösködés. Hasonló, mint az egy évvel későbbi, '903-as háromnapos nagyváradi elzárásom. Váradon is: a börtönnel szemközti kiskocsmából mindig jóféle vacsorát hoztak át nekem, a barátaim küldték. Még meleg volt, mire átértek vele. Frissen sült lángos, töpörtyűs pogácsa, meg bort is kaptam és cigarettában se szenvedtünk hiányt. Nem mondom, ez nem járt mindenkinek...

A két másik kolléga összenézett, sokatmondóan: ez nem járt mindenkinek...

– Abban az időben még képeslapok hátlapjára nyomtatták a börtön képét – emlékezett vissza Mikszáth.

– Tudják az urak, a börtön ma is áll. Na persze ez már másik. Csillagnak hívják. Marx őrizte egy ideig, most éppen megint vissza Mars-ult. A legveszélyesebb bűnözőket csukják be ide.

– Kedves gyermekem, annál, aki a szólásszabadsággal él, nem lehet veszélyesebb.

– Mégsem ön az egyetlen, Ady úr, akit ide bezártak. Önt egyébként sem azért ítélték Szegedre.

– Volt nekem egy kiváló barátom. Goganak hívták. Sokat köszönhet neki az irodalom. Petőfit, Madáchot, József Attilát és engem is fordított románra. No, ez a barátom itt ült, méghozzá sajtóvétség miatt, 1912 márciusában egy egész hónapra elzárták. Írtam neki egy levelet, amire ő néhány nappal később válaszolt. Akkor kezdődött a barátságunk. Személyesen a Császárfürdőben találkoztunk, és egy Philadelphia-vacsora után ittunk pertut. Ott volt Móricz, Babits, Ignotus, Fenyő Miksa, Papp Viktor, s eljött Lajos is.

– Később mégis összeveszett vele, Ady úr.

– Lányom, a politika...

– Azt nem meséli uraságod, mikor 1913 vége felé a szegedi ügyészség vádat emelt maga ellen a Rohanunk a forradalomba című verse miatt? – kíváncsiskodott Mikszáth.

– De azt bezzeg maga nem mondja Kálmán bátyám, hogy én erre válaszoltam az Egy bűnös vers-sel? Aztán az elzárás után, emlékszem – folytatta Ady, jártam itt '905. februárjában is. Ha jól vélekszek, 26-án, vasárnap. Felolvasó estem volt. Nem nagyon akaródzott lejönni. Írtam is Dodóéknak, meg Brüll Bertának: „Szegeden kell fölolvasnom. Képzelheted, milyen kedvemre lehet ez. De speciális okokból illik, sőt muszály..."

– És ha nem tévedek, '17 is elhozott. Késő ősszel, szeptember 30-án jöttél, Csinszkával – mondta Juhász Gyula.

– Tömörkényre emlékeztünk. Szép volt.

Az idegenvezetői feladatokon felbuzdulva az újságíró észre sem vette, milyen ösztönösen és jól tájékozódnak vendégei: máris négyen ácsorognak egy Tisza parti sárga épület előtt. Köríves a balkon és a vasrácsos kapu felett több tábla is hirdeti: Délmagyarország.

– Ezt a nevet ismerem. És ez a Sajtóház. Nem tévedek. – nézett körül Juhász Gyula.

– Bár akkor régen még nem egy helyen, hanem szétszórva a városban működtek a redakciók. – Valóban, barátom, Gyula. Valóban. A mi szerkesztői és kiadó irodánk az Iskola utca 284. házának I. emeletén volt.

– Nosztalgiázzék csak Kálmán, nyugodtan!

– Tudja, Ady, „Ha valaki olyan helyen van, ahol még nem volt azelőtt, olvassa meg az első éjszakán a gerendákat s amiről álmodni fog, véges végig beteljesedik rajta."

– Az öné, akkor 1878-ban beteljesedett, Mikszáth úr? – kérdezte Lujza, az utaskísérő.

– „Nem úgy erővel lettem ide annektálva: a saját vágyam, és a rokonszenv hazám ez egyik legnagyobb városa iránt, hozott ide." Hány újság működik ma itt? – érdeklődött mélázva, a cégkiíráson merengve Mikszáth.

– Másfél.

– Bíztam, mikor '78 augusztus 3-án, egy szombati számban megjelent beköszöntőm. Bíztam:" én teljesen otthon érzem magam itt az első perctől kezdve, engem sem tekintenek itt idegennek."

– Ennek a véleménynek jó néhány évtized múltán önelégülten fognak tapsolni a szegediek! – Lujza ismerte a várost.

– Nem azt akarja mondani, hogy ebben lubickolnak majd a sznobok? – kérdezett vissza az író.

– Ja barátom?! Adynak elhiheti, a rokonszenv...

– Tudom, amice. Tudom. De „A rokonszenv, ha nem is talál mindig nyitott ajtót, legalább mindég megérdemelné, hogy találjon." Egyébként – bökött a táblára pipájával Mikszáth –, ez nem az a lap, ahol én nyomortól, éhezéstől megváltva dolgozni kezdtem. Egy új lap megalakulásakor hívták. Úgy hívták,...

– Szegedi Napló. – mondta Lujza, s a három férfi azóta sem tudja talán lebírni azt a bánatot, ami akkor hullott eléjük a lány szavaiból.

– Látom, dolgozott, gyermek, maga is e lapnál. Nem füstölésre való idő ez, borul. – Mikszáth lekattintotta pipája fémfedelét.

– Egy kicsit később, ha bebőrözött már szomorúsága, majd mesél a Naplóról.

– Beljebb mennének, uraim? – lépett előre a nő.

– Hagyja, kislány! – fogta vissza karjánál a költő. – Az embernek úgyis mindig akad elég megbánnivalója. De ha maguk is úgy akarják, menjünk, üljünk ki a Tisza partra. – Juhász a karját nyújtotta.

Milyen jó belekarolni valakibe, gondolta az újságíró lány, miközben elindultak nagyon lassan. Lábuk alatt sercegett a kavics.

– Ni, ez a pad jó lesz. Szóval, mi is van azzal a Szegedi Naplóval? – kérdezte, miután kényelmesen elfészkelődött Ady a zöld padon.

– Itt írtunk. Itt kezdtünk – fröccsente szinte egyszerre Mikszáth és a nő.

– Látják az urak, bízva jöttem ide. Jó volt. Aktív leheték végre. Az árvíz után akkor építették újra a várost. Megjósoltam és igazam lett: iparosodott a vidék, erősödött az önkormányzat.

– Meg a Tisza. – harsant Ady.

– Tisza. A negatív figura. Igen. Igen. Még '78 – ha jól emlékszem – augusztus 6-án, a keddi megjelenésnél adtuk hírül, hogy megbukott.

– De hitte barátom, de hitte, hogy vele pokolra megy a gonosz – legyintett egy elegánsat szép kezével Ady-Mephisto. – Tehetetlenség? Kiábrándulás! Érdektelenség? Közöny? Csalódás.

– Barátom! Én is megértem már, hogy csalódtam saját eszméimben. – nézett maga elé Juhász Gyula a tőle oly gyakran látott depressziós révülettel.

– És a literatúra? A publicisztika? Miket írt itt az úr? – az irodalom felé való terelgetésre már régen készült az újságírónő.

– Mikor a laphoz kerültem, egy éktelen hosszú elbeszélés jött ki Vértesi Andor tollából, „A hülye fiu". De azért már közvetlenül az idekerülésemtől fogva írtam tárcákat, ami az idő tájt volt a legdivatosabb, de sajnos, nem ért meg hosszú életet.

– Ma sem nagy divat – hagyta helyben Lujza.

– Na, ugye?! Írtam két regényt, a Vármegye rókáját, és egy másikat, amit ma kriminek mondanónk. Nem Poirot nyomozott benne, de szerintem jól sikerült. „Az apám ismerősei" volt a címe. Ez regény volt egy kötetben. Előadták magokat számtalan disznóságok, volt mit felemelni az út széléről, heverésztek ottan jeles esetek.

– Azt hiheti, ma is vannak – bólintott a mindent látó elégedettségével Ady.

– Csak másképp írnak róla. Más formában. A hír a lényeg. A temérdek információ, a lehető legkevesebb mellébeszéléssel és semmi irodalmi megszövegezéssel – a ma embere szólt. – Tudják az urak, nincs ma idő ilyesmire. Sokan feleslegesnek érzik a szépen írt fogalmazványokat. Ott zizeg a walkman vezetéke a fülekben. Ha akarom rádió, ha akarom, magnó.

– Vezeték a fülekbe? A mi időnkben csak karikáról hallottunk az orrban, de az nem mondott híreket.

– Látta, Ady, azt a kézbenjárós vezeték nélküli telefont? Szerintem ez a vezetékes valami még ennél is bonyolultabb lehet. Ugye, gyermek?

– Lényegtelen, Mikszáth úr. TV, rádió, video, walkman... Nagyjából ugyanarra használtatik, mint az önök idejében az újság, színház, orfeum, kabaré. Csak ez a mai dolog, a delikvensek lustasági fokozatai szerint osztályoztatik. Ezek magától menő dolgok. – Szép (volt) az Ady szeme, gondolta Lujza.

– Tőlem ugyan nem! Engem hagyjon ki ebből az elektromos elhülyülésből, fiam! Én Ady vagyok, és nem hiszem, hogy az áram-dolgok több irodalmast tudnak nálam, még ha azt a valamit, amit tudnak, egész nap zakatolják, zörgik is egyfolytában.

– De urak, az aktualitás szem előtt tartása... – próbálkozott a lány.

– A frissességre és a jóltájékozottságra, a naprakész tájékoztatásra mi is nagyon ügyeltünk. Ez minden lap szempontja kell hogy legyen.

– Hallja, Lujza? Mikszáth kollegánknak már csak elhiszi – érvelt Juhász Gyula.

– Úgy van, nekem hihet. Írtunk mi annak idején országos, nemzetközi, helyi hírekről: a „Csongrád megyei tanítóegyesület" közgyűléséről, az indiai kor-

mány téli hadjáratáról, a honvédségi előléptetésekről, a makai képviselőválasztásról. Ki emlékszik már mindenre?! Hogy aztán ezt milyen műfajban írja meg az ember...

– Ettől függ, barátom, a lap profilja. – Ady tudta, Mikszáth így fejezné be mondandóját.

– Alkalmazkodni persze kell. Mi is bővítettük 1879–'80 táján a profilt: megcsináltuk a Csarnok és a Közgazdaság rovatot. Közben felelős szerkesztőnkből, Eisenstädter Lukácsból Enyedi Lukács lett, s a kezdetben címlapos tárca rovat pedig gyakran a második oldalon kötött ki. '80. december 30-án, csütörtökön még Szegeden talált új írássorozatom, a Vármegye rókájának 1-2 leközölt része, aztán mentem Pestre, a Pesti Hírlaphoz. Hogy alakult a lap élete ezután?

Lujzának az volt az érzése, sok reményt hagyott Mikszáth ott a lappal együtt. S mintha csak magának suttogná:

– Felszínes a kritika, nagy a véletlen, a protekció szerepe az irodalmi közéletben manapság.

– Manapság?! – horkant fel Juhász Gyula.

– Nincsenek pótolhatatlan emberek. Az én eljövetelem után is működött tovább a lap. Ej, de kemény ez a lóca! Magukat nem nyomja? Ott fenn a Mennyei Panzióban az ember egészen elkényeztetődött. A hagyományos bárányfelhők sokkal puhábbak. Mozgatnánk tán meg tagjainkat kicsit.

– Úton-útfélen ez a sok tábla, meg villogás. Búg, zakatol.

– Ezek a reklámok, Kálmán bácsi. Ma mindenhez ez kell. A lapok tobzódnak bennük. Van sok sorsolás.

– Ezek még tán engem is kihúznának főnyereménynek. Nem gondolod Gyula?

– „Tomiban ősz van."...

– Adél kivájná a szemem, ha valaki főnyereménye lennék. Amilyen féltékeny tigris.

– Nézzenek csak hátra, urak! Innen a Tisza partról, de a Sajtóháztól is jól odalátni arra a nagy sárga épületre.

Lujza a három férfivel elindult be, a városba.

– Az a színház. – mondta Juhász Gyula.

– Na, ezt amice, csak ismeri. Maga színigazgató-palánta.

– De más lehetett akkor a színház is – morfondírozott a lány – Még körülbelül érteni lehetett, mit is próbálnak tolmácsolni nézőik felé a társulatok. Tehát: partner volt a közönség. Elvárták tőle, hogy az legyen. Ez igencsak üdítő gondolat, ha figyelembe vesszük, hogy a mai színház leginkább otthon, a kádban fütyörésző emberre kezd hasonlítani, akit legalább annyira nem érdekel, hallja-e valaki dudorászását, mint ahogy napjaink „szakmának-csináljuk" színházi művészei sem veszik valójában tudomásul, hogy „közönség nélkül nem lehet színházat csinálni", s zárkózottan becsukják szirmaikat mint az üvegházi penészvirágok, ha mégsem fogadja őket tapsvihar. Meg egyébként is, egymásnak tapsolni kifizetődőbb...

– Én 1919-ben 1 hónapig a szegedi színház direktora voltam. Ha tehettem volna színügyben konkrétan, tán méltóbb elődei lettek volna a maiaknak...

– A színház után, talán a Széchenyi teret érdemes lenne...

– Szép hely ez még mindig. – nézett körül Ady.

– Mi is lett a Szegedi Naplóval, miután én elmentem? – gombolyította vissza a beszélgetés fonalát Mikszáth kedvenc témájához.

– 1922-ig működött egyhuzamban. A legnagyobbak írtak bele – vette át a szót a Tisza part hívő. – Közben, 1910-ben beindították a Délmagyarországot. Volt mutánsa, a Hétfői Rendkívüli Hírek, és itt volt persze a Friss Újság is. Az évek múlásával változtak a lapok, kiadványok jöttek-mentek: Szeged és Vidéke, Széphalom, és a Jövendő, aminek én voltam a főszerkesztője. De a Szegedi Napló, újság ide, vagy oda, nagyon mélyen belémivódott. 1879-ben, január 31-én innen kaptam első szerkesztői üzenetemet, igaz, azt írták: „Az ilyen versekkel örökre elriasztaná az ideáljait" – Ady nyihogó nevetésére Juhász már nem is felelt. Mégcsak vállat sem vont. Folytatta: de '99-ben, május 21-én itt hozták le először két versemet, a Merengőt és a Mulandóságot, további négyet pedig egyszerre közöltek az évszázad fordulójának nyarán, augusztusban. Aztán én is elmentem Szegedről. Később, mikor visszajöttem, már más lapok voltak divatban. A Szeged és Vidéke sokkal radikálisabb volt. Babitsnak, Kosztolányinak, Csáth Gézának írásait én tetettem be ezekbe az újságokba.

– Akkor mostmár újságunk történetét legjobb, ha fiatal barátnénk meséli el – javasolta Mikszáth, a Széchényi tér szobrai közt bóklászva.

– 1925–1944 közt, majd 1947-ben, később 1990–1991, 1995–1996 tájékán megint életre keltették.

– Haladjunk már, haladjunk. Elmegy az utolsó hajóm is, amire még felszállhatnék Adélékkal.

– Az utolsó próbálkozásnál én is ott voltam. Készültünk rá nagyon. Akkor már évek óta együtt dolgoztunk, mint a Reggeli Délvilág című megyei napilap újságírói gárdája. Egyszer csak egy ismerős ember jelent meg dobozokkal, csodákat rejtő rumlikupacokkal: a tulajdonos új lap indítását akarja. A neve: Szegedi Napló lesz – mondta. Heteken át versengtünk jó írásokkal. Vajon melyikünket választják be a kezdő stábba? Az önök által is jól ismert íróról, Móra Ferencről elnevezett múzeumban, az előbb a Tisza parton meg is néztünk az épületet, nos ott volt az „eredményhirdetés". Hosszú asztalok mellett sokan ültünk. Mégis... Akik nem jöhettek, a lap egész hátralévő életén át rugdosódtak. Mondták, konzervatív. Nem lehet eladni, megélni belőle.

– Mennyi volt ez a hátralévő élet? – firtatta Mikszáth.

– 1996 február 24-én adtuk ki utoljára. Reggel, amint szoktuk, bementünk leadni az anyagokat. Már a lapindítót vártuk, mikor kivágódott az ajtó, testőr gorillák ugrottak be rajta. A telefonzsinórokat kitépték a falból, a vezetékek meztelenül meredeztek felénk.

Mikszáth tágra meredt szemmel csuklott egyet ilyedtében és előbányászta pipáját.

– Gorillák? Erre már csak rápöffentek.

– Mondták az izomagyúak: a másnapi számon már ne is törjük a fejünk, meg vagyunk szüntetve. Már nem létezünk. Számítógépeken írtuk cikkeinket – tudják urak, ezek azok, amik nélkül ma már az Égi Hivatal sem lenne működésképes, szóval a gépeinket tönkretették, kimenteni sem volt idő a bennük elmentett anyagokat. 2 órát kaptunk, hogy minden személyesünket összecsomagoljuk, s már az utcán is találtuk magunk. Egy szórakozóhely tulajdonosa adott el bennünket a konkurenciának. Nem hajtottunk annyi hasznot, mint a kocsma.

– Kocsma? – Ady lecsapott – Le kellene már mosni végre az út porát. Dodó pedig biztos jó erős bort készített az útra. Mostmár biztos, hogy le fogom késni a hajóutat. A régi kiskocsmák...Mi ez a nyomogatós?

– Ezt, mint látja az úttesten való átkelésnél használjuk, Ady úr. És nem helyi specialitás. De akkora a forgalom, hogy a járókelők csak úgy tudnak átmenni, ha ezt a gombot megnyomják, mire a szerkezet kiírja: Várjon.

– Na tessék, már a jelzőlámpa is ír. De azért azt hiszem, én is szeretném a száguldást.

– Csak lassan, Ady barátom! Ha valahova akarsz, akkor az étterembe menjünk azzal a nagy száguldással.

– De megjött a kedved, Gyula!

– Ide talán betérhetnénk, ez a Tisza Szálló. A számlát ma úgyis a Mennyminiszterelnöki Hivatal fizeti. – Lujza nemigen kedvelte ezt a helyet, túl sok protokollt vészelt már át itt, de az írók kedvéért...

Beléptek. A nagy hőségben jól esett a hűs levegő. Asztal volt bőven, szabad, merthogy egyedüli vendégek voltak. Természetesen egy ablak mellett lévőhöz telepedtek le. Mégis más ez, mint a mi időnkben, te Gyula – álmélkodott a szépember. – Akkor mindenütt nyüzsgés volt, élet. Hol írnak ma a zsurnaliszták? Itt a kávéházban egy szemet nem látok belőlük. A pincért sem ismerem. Ő sem engem. Hol a pogácsaillat?

De jeges az üdítő, az urak bora is kellően hideg, hát meleg az emlékezés, a Lapra. Rágyújtottak.

– A Léda, ő is sokat szívott. Kér maga is egyet, kislány.

Lujza szépen megköszönte, és vallott még:

– A készülődésből egy teljesen közönséges jelenet maradt meg bennem. – Még egy gondolatnyi emlékezés, Lujza készül az emlékekkel való utolsó leszámolásra. Nem nosztalgikus alkat.

– Egy kollegina idegesen jött elő valami magánügyi nyűggel, olcsó tedd ide-tedd odával. Megoldást a főszerkesztőtől várt, aki vérmes, sokat kiabáló, mindig dühös és csak ritkán megértő ember volt. S mivel érzelmei irányították világ életében, hát mint máskor, most is a durva szavakat rántotta elő: „Engem te nem érdekelsz. Engem csak az érdekel, hogy holnap két lapot adunk ki". Furcsa, hogy a primitív megnyilvánulások néha milyen mélyen belénk vésődnek. És furcsa, hogy egy idő után, mennyire meg tudjuk szeretni (a lappal együtt) ezeket a durva embereket.

– Mennyire? – nézett, sokat sejtetően Ady, a lány szemébe. Az lehajtotta fejét:

– Sokkal jobban, mint szeretnénk.

– És maga, gyerekem, nem kopogtatott ott, tudja már mire gondolok?

– Nem Mikszáth úr. Nem. Sosem várok az embertől olyat, ami annak nem természete.

– Hívták?

– Naivság lenne arról megítélni bárkit is, ahogyan hozzánk viszonyul. Mint a jólelkű, de öreg korára is infantilis nagybátyám, aki mindig így kezdte hosszú, felesleges utakról való visszatérésekor a történetmesét: „A Feri. Az a jó ember. Szépen megvendégelt, bőséggel kínált az ételből."

– Szóval maradt egy napilapja a városnak – Ady bogozta elő a szálak végén a végkövetkeztetést.

– Régebben volt több. Mára leapadt. Elölték. Maradt másfél: a Délvilág és a Délmagyarország. Az előbbi az utóbbi mutánsa. – Természetesen Lujza volt aktualitásokban a vezérszónok.

– És ez egy százezres nagyságrendű város... Ahol én még elhagytam a szálat, a századelőn... – Maradok pincér úr az előbbi boromnál, fél litert, ha lesz szíves! Az uraknak is! – a fővárosban 39 napilap működött. Igen. És Berlinben: 36, és Bécsben: 24, és Londonban:25...

– Jól hallottam, mennek Európába? – emelte Lujzára poharát Mikszáth.

– Igen.

– Ma egy város, egy lap... – Ady még máshoz szokott.

– Egyféle stílus... – Juhász Gyulán látszott, többre emlékeztették, mint szerette volna.

A legnagyobb hivatal legmagasabb emeletén késő esti uzsonnára csengetytyűztek. Volt dinner-re hívó gong is, de azt a zaj miatt, amit ütött, nem szerették. Csak nyugi, nyugi...

– Te Gábris! Mit gondolsz, mi leszen ma vacsorára? – kérdezte az őszszakállú.

– A manna, az kifogyott sajnos, méltóságos uram, de libacomb van bőven.

– Ahhoz jár nekünk vörösboros aszalt gyümölcs, krumplipüré, és ha jó napot akarunk szerezni Krúdy barátunknak, lesz párolt káposzta is.

– És rongyos kifli!

– A falánkságot büntetik idefenn! A libacomb... Nézd meg Gábor, terítenek-e már! Várj csak! Te! Ezek ott lenn csak isznak, meg isznak. Még a végén a fejükbe száll. Tán visszakutyulnak ott nekem, lenn a földön. Pötyögd azt a személyi hívó kódot! Vacsorára itt legyenek! Mára már kiemlékezhették maguk. Egyébként: az a legszebb, ami még nem jutott eszükbe. Arra lehet várni.

– Igaza van uram! Ha az a kislány nem szedte össze ennyi idő alatt a tudományát, nem érdemli meg a pályázati díjat. Addig kell őket visszavarázsolni – dörmögte félhangosan, nehogy gazdája meghallja –, míg el nem felejtem a kódokat. Buzgón leült a PC elé.

– Hanem ez a bor mégiscsak kiváló. Ez jó maradt, mióta elmentünk. Még egy üveggel, főúr! – itta ki az utolsó kortyot Ady.

Ám ezt már Gábris sem nézhette jó szemmel.

– Nos uraim, azt hiszem, ezzel a kortyintásnyi borral még koccintunk egy búcsúzónyit. Köszönöm, hogy meglátogattak és velem emlékeztek. S mivel nap mint nap találkozunk, nem búcsúznék.

– Igaza van, Lujza. Egyszer úgyis találkozunk. De inkább utóbb, mint előbb. Mi ráérünk. Időnk mint a mák.

– Na mi van? Csak nem lefagyott ez a vacak?! – Gábor beírja mégegyszer.

Ezzel a három cimbora hirtelen eltűnt. Mire a pincér visszaért a következő adag itallal, már csak egy döbbenetre futotta.

– A három művész úr?

– Csodálkozik? Hagyja! Az uraknak sürgős távoznivalójuk támadt. Vacsorára hivatalosak egy bizonyos helyre. Onnan pedig bármennyire is szeretnének, nem lehetett elkésni.

Lujza fogta a jegyzeteit és elballagott haza. S mivel elfelejtett felébredni, így még aznap este leülhetett megírni az útibeszámoló-novellát.

A fenti égi kávéházban pedig ezalatt hárman, jó bor mellett, az utazásról beszélgettek vacsora után, és ezúttal eltekintettek a nyilatkozó jogától: közlés előtt nem kívánták átolvasni a cikket.

– „Maradjon ott örök nyugodalomban... kalandos földöntúli álmok örök vánkosán pihenve... édesen..."

– Igaza van Mikszáth úr.

Petrusán Lívia Veronika

Arcodig kezem mindig elér

Timokreón azt mondta egy nap végén nekem:

– Drága barátom, nem sokáig beszélsz te velem már...

– Miért Timokreón – kérdem én –, menni szándékozol megint? Véred hajt?

– Nem, nem. Csupán érzem, hogy mindennek a végére érek lassan. Fiatal vagyok, erős és okos, mégis... Így kell lennie, tudom, s ezért nem bánom...

Nem értettem szavait. Még sose beszélt így, tudom, más előtt se. Sarunk halkan csusszant a kövezeten; nem járt senki a szűk mellékutcán, csak egy pár kóbor macska szeme villant a kapuk alatt.

– Talán eltűnök hirtelen... – mondta mély, lágyan suhogó hangján, megállt, és megfogta vállamat. Szeme nedves volt, a gyér fényben ez méginkább szembetűnt. – Hajnalban Ephaszoszba indulok Kalonikével.

Erős vállát, izmos karját, szép arcát, és hosszú, dús, göndör fürtökbe ránduló haját utoljára láttam akkor. Zeuszra, sem azelőtt, sem azután nem találkoztam férfival, aki olyan csodásan párosította erejét eszével, feszes izmait lágy húrú lelkével: Timokreón volt az egyetlen, aki birkózni is, és verset írni is a

veszteség kizárásával tudott. És Kaloniké, a jaluszoszi Megiszthész lánya, Timokreón szép szeretője, maga volt a földre szállt Szépség, kinek tisztasága az Olümposz oldalából eredő forrásokéval vetekedett, s kinek szerelmét Timokreón nem verssel, nem viadalban szerzett érdemekkel, de puszta lényével, meleg, emberi sugaraival nyerte el – tudom, immár őt se látom viszont. Hogy miért, nem érdekes, és mert kinek lelke tiszta és boldog, az örülni tud másokért – hát örvendek minden pillanatban, melyben rájuk gondolok, és tudom, ők is így tesznek ott, ahol örökre egymáséi lettek, ők is emlékeznek rám, aki még élek.

Timokreónt itt, Athénben ismertem meg, a könyvtárban, melyben dolgoztam. A költészet rejtelmeit vizsgáltuk, éjszakába nyúló vitákat folytattunk, míg a fák alatt, a kis kocsma kertjében ki nem fogyott korsónkból a bor, mécsesünkből az olaj. Az aranyszínű fény emelte arcunkat beszédtémánkhoz méltó magaslatokba – barátom arcán táncoltak az apró izmok, amikor beszélt, szavai zenéltek, én meg csak hallgattam, ittam a mézédes bort, néztem arcát, és ha ő hallgatott engem, szemében láttam: ugyanígy érez. Aztán egy estén, amikor körénk seregleltek barátaink is, megismerte Kalonikét, aki nemrég érkezett Athénbe. Ezt az estét Timokreón mindig az isteneknek köszönte; verseiben, melyek mára jórészt eltűntek már, háláját rótta le a sorsnak, amiért a lányt útjába vezérelte. Kaloniké szemeiben ugyanazt a lángot láttam, amit Timokreónéban, így elejétől fogva hittem bennük – és elejétől fogva féltem is, bevallom. Féltem attól, hogy önhibájukon kívül húny ki a láng, hogy valami ismeretlen kifújja egyszer. S hogy nem így lett, azt tudatlanságom, és talán akkori kishitűségem bizonyítékaként tartom számon.

Timokreón tudta, hogy semmi sem véletlenül történik, és akár jó, akár rossz, az mindig okkal olyan, amilyen. Az okokat sosem kereste, hiszen az életet élni szerette, nem pedig fejtegetni. Azon az estén, amikor elváltunk, Timokreón egy bőrerszényt nyújtott át nekem. Otthon megnéztem. Kaloniké műve volt, egy féltenyérnyi márványkorong, melyre ügyes kezével egy rajzot készített: egy férfi és egy nő térdelt egymás előtt, a nő a férfi arcát, a férfi pedig a nő arcát fogta gyöngéden tenyerei közé. Az érem hátoldalán Timokreón keze vonását ismertem fel. Ezt írta: ARCODIG KEZEM MINDIG ELÉR.

A kikötőbe nem mentem el. A hajnal ébren talált, és éreztem azt a pillanatot, amikor hajójuk jó széllel kifutott a nyílt vizekre. Tudtam, most rám gondolnak, a fedélzeten állva.

Teltek a hetek, a hónapok, és teltek az évek is. Hírt nem vártam, hiszen Timokreón adta tudtomra azon az estén szavak nélkül: többé ne várjam őket vissza. Ám ahogy érezni kezdtem az öregséget, amikor a fáradékonyság már egyre könnyebben kúszott föl lábaimon, hajóra ültem, nem bírtam elviselni a gondolatot, hogy halálom előtt ne lépjek én is még egyszer arra a földre, ahol utoljára jártak hosszú évekkel ezelőtt. Hajóra ültem hát egy nyár eleji hajnalon, és Szamosz felé indultam. Ma is úgy érzem: ők hívtak akkor.

Reggel érkeztem, egy kis bárkán átvitettem magam Szamoszról a túlsó partra, egy halászfaluba. Ott addig érdeklődtem, amíg akadt egy halász, aki jó pén-

zért ugyan, de kényelmesen átvitt Ephaszoszba. Gyermekkoromban jártam ott utoljára, így szembetűnt a sok változás, ami azóta a városban végbement – a napot azzal töltöttem, hogy minden újdonságot szemügyre vettem. Estefelé aztán elmentem a könyvtárba, és egy öreg könyvtárostól Timokreón felől érdeklődtem.

– Ó, igen – mondta –, emlékszem. Valóban járt itt, de nem maradt sokáig. A tengerhez indult, mondta, ott kar élni, egy házban.

– Egyedül volt? – kérdeztem.

– Igen.

Majdnem kétségbe estem. Timokreón egyedül?! Hiszen nem úgy ismertem őt, mint aki ne osztotta volna meg mindenét azzal, akit szeretett, Ephaszosz pedig a szívéhez nőtt, tudtam, és azt is, hogy Kaloniké azelőtt soha nem járt ott. Zavaros fejjel indultam egy fogadó irányába, ahol megszálltam, az értetlenség vihara dúlt bennem, és figyelmetlenségemben már-már elhaladtam volna a fogadó mellett, amikor valaki elém toppant.

– Hát meg sem ismersz? Elmész mellettem?

Ijedten kaptam föl a fejemet. Egy ősz hajú, ősz szakállú, finomszövésű ruhákat viselő férfi állt előttem.

– Ó, persze, persze – folytatta hadonászva –, buta vagyok, hiszen akkor még nem volt szakállam! Philoklész vagyok!

Mostmár megismertem. Nagyon régen nem láttuk egymást, és most örültem, hogy a számomra ismeretlenné vált városban régi ismerősre találtam, támaszra addig, amíg ott tartózkodom. A fogadóba mentünk egyenest, és néhány kupa bor mellett elmeséltük egymásnak mindazt, ami utolsó találkozásunk óta történt. Philoklész fehér szakálla remegett, miközben beszélt, nagy hangon, zavarón. Fáradt voltam, és tanácstalan, Timokreón és Kaloniké jártak a fejemben, és derekamon gyakran megtapogattam a bőrerszényt, kivettem, és tenyeremben melengettem a korongot. A kő átmelegedett, és éreztem újra, hogy velem vannak.

Az istenek vezérelték Philoklészt az utamba, ugyanis kiderült, tudja, hol járnak barátaim. Igen, együtt voltak Epheszoszban, de csak nagyon rövid ideig, és innen egy tengerparti halászfaluba mentek, ott is laktak. Ám azt, hogy egyik napról a másikra miért, és hová tűntek el, ő se tudta megmondani.

Aludni tértem. Elnézést kértem Philoklésztől, fáradtságomra hivatkozva, fölmentem az emeletre, és ledőltem ágyamra. Könnyű álomba merültem, és reggel, az ablakon betűző nap fényére, madárcsiripelésre, és vidám utcazajra ébredtem. Teljesen kipihentem magamat. Lementem reggelizni, utána pedig kerestem valakit, aki levinne a faluba. Egy halász ajánlkozott, aki eladta már portékáját, és hazakészült.

Olyan szépnek még soha nem láttam a tengert, mint azon a napon. Nyugodt volt, partjait lágyan simogatta, és a szirttől, ahová kiálltam, láttam alant a víz alatti növényeket, és a parthoz közelebb, a homokos mederben a hullámok márványmetszésű, lengő árnyékait. Egy ciprus alá ültem, néztem Szamosz sötétzöld körvonalait: a falu ugyanaz volt, ahová előző nap érkeztem. A házat is megta-

láltam, amelyben éltek, de új lakói semmit sem tudtak, és a faluban senki más nem tudta megmondani, hová lettek barátaim. Fejemet lehajtva gondolkodtam, emlékeimet idéztem, hallgattam a kabócák erőteljes énekét, és lassan elfogott az áhítat, amit magányos, távoli vidéken járva érez az ember, ha tudja, hogy egyedül van, a tenger, a parti sziklák és az ég andalító ölelésében. Csukott szemem mögött két arc jelent meg egy-egy könnycseppbe, az emlékezés eme borostyánkövébe zárva: Timokreón és Kaloniké. Újra az az érzés hatott át, amit csak iránt tudtam érezni, és amelyet szóval kifejezni nem tudok. Az érzelmek olcsó emberi ötvözetek csupán, az idő kikezdi őket is, de az, amit irántuk éreztem, nem belőlem indult, én csupán csatlakoztam hozzá, engem választott ki, hogy őrizzem magamban is egy kicsit, amíg élek. Ma is úgy tartom, általuk lettem részese ennek, míg ők föl is oldódtak benne.

Fölemeltem a fejemet. Mosolyogtam. Tiszta voltam, világossá vált bennem minden. Elővettem a korongot, és ránéztem a rajzra. Az Égei tenger partján, egy sziklán ülve, ahol talán ők maguk is gyakran ültek, megértettem titkát mindannak, amit üzenni akartak nekem. A rajzon térdelő, egymás felé hajoló és egymás arcát érintő pár kezei ívet írtak le, és a póz, melybe merevedtek, egy betűt juttatott eszembe, az utolsó betűt, melyet mindenki tud, de jelentését megismerni csak keveseknek adatott meg. Kerekre tágult szemem előtt a rajz átalakult, és jelentése, az ábra igazi értelme mutatkozott meg, és már csupán ezt láttam a féltenyérnyi márványkorongon: Ω

Kudelász Nóbel
főiskolai hallgató

Lecturi neconvenţionale

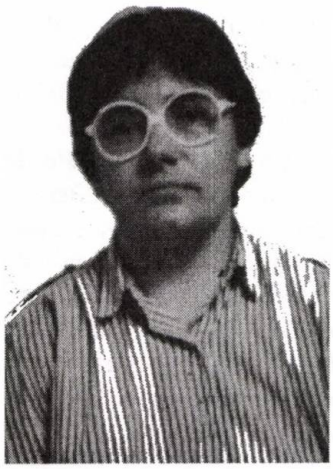

Maria Berényi – Coordonate lirice

O poezie a negării şi contestării ordinii existentului aleatoriu, construită din paradoxuri şi ilogisme, într-o formulă a poeziei ideilor rebele, cu puternice accente ale dramei eului, – el însuşi un spirit nonconformist, puternic personalizat –, scrie, de cîţiva ani buni, Maria Berényi. S-ar părea că poeta şi-a găsit formula poetică, dacă în ultimul volum n-ar apărea cîteva semne ale unei posibile cotituri, atît în substanţa ideatică, cît, mai ales, în structura expresiei poetice, mergînd pînă acolo că unele poeme neagă, răstoarnă unele adevăruri poetice enunţate în volumele anterioare. Se resimte încă un fior fluctuant, o indecizie în lansarea mai îndrăzneaţă spre o poezie pură, a ideilor ca formule abstracte pentru a traduce părelnica înfăţişare a existentului.

Asistăm încă şi la un proces deschis de decantare a vizionarismului poetic, care mai lucrează pe spaţii largi, cu semne materiale, palpabile ale universului poetic; deşi unele mesaje palide depăşesc stadiul acesta al configuraţiei concretului, recur-gînd la sugestii ieroglifice, ca limbaj secund al poeziei.

Autoare a trei volume de versuri, primul în limba română, **Autodefinire** (Tankönyvkiadó, Budapest, 1987), iar ultimile două, în română şi maghiară, **Fără titlu** (1989) şi **Pulsul veacului palid** (Etnikum, Budapesta, 1997), Maria Berényi urmează o dinamică piramidă a constituirii vizionarismului de care aminteam. Principalele mutaţii, atît în ideatica poeziei sale, cît şi în cea a modului expresiv, care încheagă imaginea poetică, ţin de raporturile eului poetic cu existentul, de mişcările seismice ale stărilor poetice, în momentul facerii (poienin-ul) poemului, şi nu în cel al efectului în plan liric (poesis-ul). Acţiunea aceasta expansivă-volubilă, în goana spre decantarea de balastul imagistic, are drept rezultat o fixare a poeziei pe obiectul poetic, şi, inerent, o reducere şi concentrare a expresiei lirice la esenţe. Să exemplificăm, această privire pe orizontala cărţilor autoarei. Dacă primul volum practică **o poezie** exclusiv **a eului**, cu toate tulburările, idiosincraziile lui, crizele lui de identitate şi comunicare, iată, volumul al doilea, **Fără titlu**, intră pe terenul **unei poezii a poeziei**, care reclamă un dialog al eului cu textul poetic, pentru ca în ultimul volum să asistăm la o ieşire în largul existenţial, într-o **poezie a Cetăţii**. Această deplasare de accent, impune şi un alt traiect al eului poetic, pus în situaţia de a-şi schimba poziţia şi starea poetică. Dacă în **Autodefinire**, eul se poziţiona în centrul poeziei sale, luînd o atitudine contemplativ-admirativă, cu puternice accente egocentrice, în **Fără titlu** poeta dialoghează cu conştiinţa răvăşită de întrebări asupra rostului poeziei, punînd îndoieli asupra elanului poetic, în ultimul volum, **Pulsul veacului palid**, eul poetic este implicat într-un dialog stetoscopic al lumii, o deschidere spre largul existenţial, în care domină atitudinea ironic-polemică. Altfel spus, etapele se consumă concentric, într-un triunghi al poziţiilor şi stărilor poetice aferente, pe care le putem grupa în serie nominală şi pronominală, cu predicate care-i dau măsura: **Eu-Poezie-Lume**, *„mă contemplu", „te întreb" şi „o provoc"*

Dispersia aceasta a eului şi a predicatelor lui înseamnă şi o schimbare de paradigmă tematică. De la primul volum, în care domină poezia meditativă, intimă, la al doilea, care pune accent pe poezia interogativ-dubitativă, a scenariului dialogat, pînă la poezia negării şi descompunerii unităţii, cu implicaţii de peisagistică grotesc-hilară şi de poezie care radiografiază o lume aflată în cădere şi dezagregare continuă, obiectele poetice sînt mesagerii, nu atît ai unei lumi descompuse organic, cît ai unei lumi care şi-a pierdut sensul devenirii. Două poeme, situate bipolar, **Durere** (în vol. **Autodefinire**) şi **Haos** (în vol. **Pulsul veacului palid**), dau glas acestui semnal de criză a comunicării, de ruptură în ordinea **Eu-Eu**, **Eu-Poezie**, **Eu-Lume**, de pierdere a identităţii şi multiplicare a alterităţilor. Primul poem citat rosteşte durerea amară a neputinţei, povara rostului existenţial şi iluzia dăinuirii prin poezie: *„Mă doare povara fiinţei mele /*

Mă doare sufletu-mi chinuit de tăceri / Mă dor durerile de care / nu pot să mă despart / Mă doare cugetul ucis / Mă doare măduva spiritului încătuşat / Mă dor cuvintele nerostite / Mă doare viaţa netrăită". Cel de-al doilea poem sub semnul îndoielii şi refuzului lumii, ameninţată de o cădere în haos. Un fals în gesturi, cuget, în fapte, o depărtare a semnului, prin viclenia cuvîntului devenit cadavru în descompunere, iată semnalul avertizator al unei alte poveri, din ultimul volum: „*Haos în creier, haos în pat, haos în lume / Scuip dintre măsele cuvîntul plin de sînge / Mă doare povara democraţiei de mahala/... Gîndul viclean îmi biciuie sufletul / Se falsifică chiar şi tăcerea / Nu mai pot întinde mîna nimănuia*"

O libertate asumată, care tinde spre o voinţă tutelară în a lua în răspăr existenţa, sentimentul acut al refuzului şi revoltei, luînd cu sine şi o criză a cuvîntului, care să rostească adevărul în multitudinea formelor lui de reprezentare, alimentează întrebările eului din volumul de debut. Unele poeme încearcă o **ars poetica**, prin care eul îşi caută propria identitate, propriul demers poetic (*Scriu pentru că, Alter ego, Sînt un ecou pierdut, Meditaţie, Înstrăinare*). În altele, criza de comunicare se naşte din prea mult adevăr cunoscut, din saturaţia unui eu în faţa golului şi pustiului existenţial (*Neutralitate, Realitate şi ficţiune, Identitate pierdută*). Memoria poetei este ultragiată, violentată de amintiri ruginite de toamna ideilor; sensul existenţei se închide („*nu putem ieşi din cercul / în care ne aflăm*"/), nostalgii recuperate fragmentar, dintr-o memorie încremenită şi a cărei oglindă nu mai reface un timp al fericirii iniţiale („*oglinda strînge /într-un focar imaginea pentru / mîine şi nu putem / pipăi altceva / decît clipe zdrenţuite*").

Un aer sceptic, cu accente dramatice, îşi face loc în poezia comunicării eului. Supapele de oxigenare a căilor de acces spre esenţa lumii sînt obturate; culorile toamnei îmbătrînite respiră un aer greu. Negrul funebru ameninţă preajma cu o întomnire a sentimentelor şi o amurgire prea devreme a elanurilor unei tinereţi risipite. *Închiderea, încremenirea, amorţirea, pocirea* lumii, sînt motive lirice frecvente în acest prim volum. Sentimentul care dă tîrcoale eului este această singurătate amară a izolării şi rupturii, al amestecului alb / negru, aici / acolo, aproape / departe, devreme / tîrziu, al împovărării cuvîntului cu minciuna lustruită retoric: „*Sînt singură în vitrina / secolului plin de eşecuri / bucuria s-a uscat / ca iarba toamna / rîsul a secat din lume / iar otrava îşi scutură / seminţele în solul sporadic / cerşim după o vorbă bună*" (Singurătate).

Poemele din cel de-al doilea volum, **Fără titlu**, rezervă poetei spaţiul poeziei ca formă de supravieţuire în faţa violentării realului refuzat. Sub semnul unei claustrări în imperiul ficţiunii („*mă retrag cu gîndurile mele / în imperiul închipuirii*"), eul poetic este bîntuit de „boala" veacului în agonie. Poeme, precum *Ce vezi prin prisma sfîşiatului? Muţenie conservată, Prezent enigmatic, Maşina de tăiat capuri*, traduc criza poeziei, care îşi alimentează substanţa ideatică din resturi de memorie, din margini de adevăr, din jocul îmbătrînit al marilor iubiri. Poezia de acum este bulversată prin invazia elementelor cadrului

sterilizat, eul este pus acum pe paradă şi clovnerii, într-un carnaval parodic al existentului. Visul cade obosit pe cuvînt, se rupe armonia cuvînt-faptă, poezia devine tot mai prozaică şi un loc comun (*„trăim într-o lume unde / oricine poate face din alb / negru şi din negru alb / nu mai ştii ce eşti / călău sau condamnat"*). Lumea este văzută sub semnul eminescian al teatrului, nu însă un teatru cu măşti , ci în manifestarea realului dezgolit de esenţe. Timpul istoric, diurn, e constituit din fragmente ciopîrţite de clipe, un conformism general înăbuşă elanurile conştiinţei, căutările identităţii eului sînt suspendate de întrebări grele, apăsătoare: *„eu sînt oare? / poate că da, poate că nu / atît m-am căutat / şi-atît m-am regăsit"* (**Cred în absurd**).

Vorbeam de anumite inconsecvenţe în poezia Mariei Berényi. Din păcate, acest al doilea volum înregistrează un anumit regres în evoluţia poeziei sale. Încă domneşte aici poezia eului; numai că, volumul pare scris într-o grabă nervoasă, într-o stare de indecizie, cu unele poticneli în stăpînirea materialului poetic. Multe poeme şi-au dat drumul, ieşind de sub un control al poetei, s-au învălmăşit în pagina scrisă, într-un gen de poezie de comandă. Prea mult epicism şi prozaism sugrumă fixarea pe un anumit obiect poetic şi deslînează fraza poetică, acolo unde ea ar trebui să condenseze imaginea. Poeta ezită încă între o poezie frustă, născută din drama ideilor abstracte, şi o poezie ironic-peisagistă, cu inflexiuni expresioniste, care ar fi ordonat materia lirică. Chiar aşezarea în pagină este neglijată, iar pe alocuri lipseşte şi un control al proprietăţii şi corectitudinii formelor unor termeni.

Decizia de a opta, cum vorbeam, pentru *o poezie a poeziei*, sugerată de unele poeme ale acestui volum, impune o atitudine mult mai francă şi o cenzură mult mai severă a expresiei.

Opţiunea pentru acurateţea imaginii şi sedimentarea ideii, printr-o ieşire din stările personalizate ale eului este benefică în ultimul volum al autoarei. Vizionarismul s-a decantat; obiectul poetic s-a definit mult mai bine, încît putem vorbi de o revigorare a expresiei poetice, în **Pulsul veacului palid**. Din această dinamică a mişcării eului, a altei poziţionări faţă de existenţa (atitudinea negativistă, ironic-polemică, de care aminteam la început), poezia devine o radiografiere a existenţei, purtătoare de semn şi mesaj pentru eul liric. Nu drama eului, stările lui egocentriste alimentează meditaţia poetică, ci lucrurile, existenţa în realitatea ei fenomenologică generează o poezie care numeşte realul.

Proba modificării acestui spectru ideatic este mărturisirea poetică din primul poem al volumului, **Vîrstă**, în care eul liric simte nevoia unei modificări de paradigmă, alta decît cea mărturisită, a libertăţii de a scrie orice şi ce vrea. În plus, dacă anterior poeta recurgea la conservarea eului prin tăcere, ca nerostire, iată, acum, asistăm la refuzul tăcerii, ca soluţie de conservare a iluziilor şi de acceptare a adevărului existenţial că lucrurile, în nuditatea lor, trebuie să-şi găsească un limbaj capabil să le exprime răspicat: *„caut o formă nouă vechilor întrebări / sînt lucruri care trebuie spuse tare, urlate / ezit între imaginaţie şi realitate / mă dezbrac de lungile tăceri"*. Din acest non-conformism la o realitate

contrafăcută poetic, credo-ul Mariei Berényi slujeşte un adevăr prea palpabil, ca el să fie ascuns printre cuvintele false ale unei poezii de salon. Libertatea de a scrie devine aici libertatea de a fi (*„lăsaţi-mă să fiu aşa cum sînt*"); poezia devine adăpost în faţa violenţei realului ostentativ (*„eu îmi găsesc refugiu-n poezie*"). Cînd un asemenea real ne este propriu, contrafacerea lui prin cuvînt poetic traduce un semn de oportunism mimetic, atît în plan estetic, cît şi în cel etic (*„mi-e greu să învăţ / meşteşugul vicleniei / îmi trebuie / călăuze pentru haos / minciună şi cinism*").

Soluţia la îndemînă pentru luarea în posesie a realului şi ieşirea din automatisme şi crize de orgoliu este ironia şi parodia. Aceasta ni se pare principala mutaţie pe care o aduce poezia acestui volum, luarea în rîs cinic a realului debusolat, a automatismelor şi schizofreniei, care bîntuie existenţa. Într-o lume condamnată de prea multe şi prea inumane legi, în care domneşte haosul ideilor şi al setimentelor, confuzia valorică începe de la confuzia identităţilor, de la o logoree fără noimă (*„delirul cuvintelor*", în **Anatomia cuvintelor**). Visul, memoria, poezia însăşi, devin umilinţe, căci cuvîntul devine tot mai neputincios („cuvîntul veghează obosit", în **Sîmburele gîndirii se desface**), iar absenţa lui echivalează cu goliciunea ideii (*„tăcerea se face scrum pe foile albe*", în **Cuvinte nerostite**). Din această poziţionare, poezia ajunge anchilozată, mecanizată şi aruncată la groapa de gunoi a istoriei, căci trăim un alt veac, al sugrumării trăirii poienin-ului (*„ar fi bine să am o maşină de / programat metafore abstracte*", în **Dorinţă**).

Cîtă vreme însăşi realitatea s-a depărtat de om şi de idealurile lui (şi aici sentimentul unei singurătăţi dă tîrcoale poeziei), reacţia eului faţă de lume şi preajmă nu poate fi decît una ironic-polemică; prin ea, eul trage un semnal de alarmă asupra prăbuşirii, sfîrşind printr-un paradox tragic-existenţial, o imunizare a eului la o realitate care se încăpăţînează în nişte tipare mecanizate: *„m-am oţelit, sînt imună la zîmbetele ironice / mă transform în rînduri / mă agăţ de silueta elastică a înţelepciunii / înfăşurată în metafore blînde / creionez pe hîrtie cuvinte nerostite*" (**Secolul e pe sfîrşite**).

Mai radicală în viziune şi expresie ni se pare poezia cotidianului, cu nuanţe peisagiste. Poemele **Noapte**, **În întuneric totul e neîmblînzit**, **Oraşul învins**, **Primăvară**, **Cuvinte aurii**, **Toamna**, **Decor nocturn**, **Ploaie cu miros de busuioc** refac din fragmente reţinute parţial, imaginea în miniatură a reliefului încremenit; un cadru sterilizat, fără viaţă, rece şi singuratic, în care elementele lui descompun stridenţe şi anomalii coloristice. Aici *„un soare buimac*", dincolo *„o pasăre cu glas amar*" ori *„un cîine cu ochii somnoroşi*", toate sugerează o întomnire timpurie a naturii. Intrarea în noapte echivalează cu intrarea într-un somn al inorganicului, în care au loc alchimii cromatic-sonore şi olfactive, ca în acest pastel urban al nopţii: *„rîul îşi spală ochii cu apă nouă / bate vîntul galben din tării / Noaptea devine pleoapă de piatră / ploaie cu miros de busuioc / lumea îşi întoarce sufletul pe dos / frunze şi flori moarte sînt învăluite-n ceaţă*" (**Ploaie cu miros de busuioc**).

Criza comunicării şi bararea accesului la cuvîntul acoperit de sens este criza *„veacului palid"*. Limba e bîntuită de o secetă devastatoare, discursul aşteaptă aplauze (în **Predestinaţie**); viaţa devine un fals şi minciună, sub masca unui teatru carnavalesc (*„jucăm într-un spectacol infantil / sub mască"*), în **Drum obositor şi trist**). Boala vorbirii fără sens ucide intenţia primară rostirii, echivalînd cu îndepărtarea de Logosul creator (*„cu fiecare rostire ne despărţim de cuvînt"*, în **Totu-i deşert în făptură şi gînd**). De aici, din topografierea acestei lumi în agonie, dezgolite de mesaj umanitar, vine şi criza eului. Singurătatea, cîndva soluţie a izolării şi contemplării lucid-rece a lumii, nu mai alimentează acum speranţa, nici memoria recuperatoare (*„Speranţa rămîne agăţată / de funia putredă a melancoliei"*, în **La 35 de ani**). Întrebări grele, de îndoială şi resemnare amară , îşi fac loc în poeme-verset.Eul poetic este în căutarea altei limbi („o limbă de floare"), care să aducă şi o altă menire a poeziei în **Cetate.** Zădărnicia actului de a scrie(„m-am întrebat la ce-mi foloseşte scrisul") defineşte, prin excelenţă, statutul ironicului în **Cetate** (vox clamans in deserto). Singurătatea poetei traduce la scară macro-socială singurătatea veacului, cînd oameni şi lucruri se amestecă într-un dans nebunesc al non-identităţilor. Conştiinţa rupturii eului de lume şi a scindării acestui eu devine acută în ultimele poeme ale acestui volum.Simfonia negru-macabră a acestui dans pictat boschian îngînă drama alterităţilor, care nu se mai regăsesc niciodată. Pe apele tulburi ale acestui „veac palid" cuvintele devin chin şi teroare (**„cuvintele mă chinuie pînă la lacrimă"**, în **Sentiment**). Negrul se face alb, anormal ia chipul înzorzonat al normalului, departele se substituie aproapelui, tîrziul se stinge în devremele veacului ce apune.

Încheiem aceste rînduri cu cîteva sugestii critice.Iconografia textelor poetice, atît cea paralelă textului(realizată bine de G. Mészáros şi Stela Santău), în genul unor grafo-poeme, cît şi cea infratextuală, (punctuaţia, uneori scăpată de sub control), este binevenită acolo unde poezia se distribuie pe cicluri expresive. Autoarea, ori optează pentru grafica exterioară, ori renunţă la intervenţiile proprii în text; fiindcă, întîlnirea celor două formule transformă textul într-un mozaic rebusistic, care nu concordă cu o simbolistică poematică. În al doilea rînd, o mai severă cenzură a debitului verbal, prea pronominalizat, care să activeze substantivul de valoare, necesită din partea autoarei o revenire asupra textelor. Chiar şi acolo unde aceste verbe, cu un înalt grad de explicitate, măsoară un timp poetic, o necesară respectare şi consecvenţă în concordanţa timpurilor gramaticale se impune de la sine.

Întrevedem în traiectoria liricii Mariei Berényi o tendinţă revigoratoare în opţiunea pentru poezia ca seismograf al realului, cu puternice inflexiuni decadent-expresioniste.Această factură ironică şi polemică poate alimenta şi o posibilă organizare ciclică a următoarelor apariţii ale autoarei.

Cornel Munteanu

Lucia Borza: Flori tîrzii

(Editura Noi, Gyula, 1997)

Cunoscuta autoare de manuale şi culegeri de exerciţii de limba română pentru uz didactic, Lucia Borza este şi o pasionată creatoare de poezii şi materiale ajutătoare pentru cititorul şcolar. În 1973 apărea într-un volum antologic, **Muguri**, alături de alţi scriitori români din Ungaria, (Nicolae Gîndilă, Alexandru Hoţopan, Ilie Ivănuş, Gheorghe Petruşan), cu un grupaj de versuri de o sensibilitate aparte.

Volumul din acest an, **Flori tîrzii** (poezii, ghicitori, numărători), readună aproape întreaga creaţie literar-poetică a autoarei, risipită prin publicaţiile româneşti din Ungaria, într-o formulă de ediţie revăzută şi completată. Iniţiativa autoarei, sprijinită de Editura Noi, răspunde nu numai unor necesităţi editoriale sau unor opţiuni ale autoarei, ci şi unor nevoi didactice, acelea de a oferi învăţătorilor şi educatorilor români din Ungaria un material adecvat pentru activităţile didactice cu copiii preşcolari şi şcolari, în vederea susţinerii şi îmbogăţirii procesului de însuşire şi utilizare a limbii române. Nu în ultimul rînd, cartea Luciei Borza se înscrie într-o literatură didactică, prin sensibilitatea şi receptivitatea la frumos şi, mai ales, la o moralitate care ţine de esenţa umană. Scopul instructiv, intelectiv, este dublat de unul etic, moralizator, afectiv, care face ca acţiunea dascălului de limba română să aibă efectul dorit asupra tînărului cititor de literatură. Autoarea ştie că, prin cuvînt, poezie şi joc de cuvinte, şcolarul capătă o anume afecţiune pentru limba rostită prin poveste, şi îi uşurează munca de asimilare şi îmbogăţire a vocabularului. Volumul Luciei Borza este cartea dascălului clasic, al modelului de comportament care formează o conduită modelizatoare, fiindcă ştie să utilizeze cu înţelepciune cuvîntul rostit limpede, româneşte.

Volumul de care ne ocupăm este structurat pe patru secvenţe care combină, într-o unitate de concepţie, preocupările autoarei.

Prima secvenţă, **Un strop de ploaie cristalină** (Poezii), cuprinde poeziile mai vechi şi mai noi ale Luciei Borza, care-i caracterizează profilul liric. A doua secvenţă, preluînd teme şi motive din prima, **A-nflorit un ghiocel**, este rezervată poeziilor pentru copii. Ultimele două părţi ale volumului formează literatura de joc cu cuvintele, **Rotire-n multe culori**(ghicitori) şi **Floricele şi surcele** (numărători) . Vorbeam de unitatea de concepţie a celor patru părţi ale cărţii. Ea funcţionează atît pe orizontală, prin prelucrarea în toate secvenţele, a marilor teme poetice avansate în prima secvenţă (copilăria, natura, satul, familia, jocul), dar şi pe verticală, prin preluarea unor expresii, imagini şi structuri poetice din poezia matură a autoarei.

Dureros de tristă şi amară este poezia primului ciclu din volumul Luciei Borza.O sensibilitate acută la frumos şi moralul trăit, redate printr-o sinceritate poetică aproape dezarmantă, naşte fiorul liric. Între poemul **Cuvinte, cuvinte...** (p.26), care rosteşte adevărul despre lumea care intră în poezia Luciei Borza, şi **Dorinţă**, care tinde spre căutarea unui alt *„cîntec / ce-ar izvorî din eul meu"*

(p.33), se aşează tristeţea prematură a omului biruit de vis şi amintire, de bucurie şi înfrîngere, de elan înăbuşit în apa tulbure a vieţii risipite. Ciclul prim al acestui volum se vrea un strigăt în pustiul cuvintelor, o căutare neîntreruptă a unui punct de sprijin. Un fior preromantic, cu înclinaţii spre poezia peisagistică, pastoral-idilică (cu motive clasice, precum, anotimpurile, satul, casa, drumul, mieii, fluturii, zefirii, clopotul), este dublat de suflul abia simţit al unei poezii meditative în care interogaţia şi îndoiala pun semnul tragicului existenţial.

Unele poeme prelucrează tema copilăriei avînd în centru figurile statuare ale mamei şi tatălui (**Tata, Mama-i moartă, Scrisoare mamei, De cînd, Spre cimitir**), altele, se construiesc din meditaţia asupra trecerii timpului peste oameni şi natură, cu un puternic accent al sentimentului zădărniciei (**Oare? Acasă, Flori tîrzii, De ce oare?**), în vreme ce poezia anotimpurilor (**Aurora, Toamnă, Noiembrie, Decembrie, Primăvară, Ploaie de vară, Sfîrşit de iarnă, Noapte de august**), indică o privire poetică pe cele două planuri, terestru şi cosmic, într-un pastel de tip alecsandrinian. Copilăria trecută, pierderea celor dragi, sentimentul asumat al apropierii sfîrşitului, evocarea locurilor natale cu prilejul unor sărbători (multe poeme sînt închinate Crăciunului şi Zilei morţilor), căldura căminului din casa părintească, jocurile de copil (iarna, omul de zăpadă, fulgii, flori pe ferestre), cimitirul singuratic, clopotul vestind un nou sfîrşit, şi, mai ales cuvîntul, motiv-cheie în acest ciclu, caracterizează acest tragism al poeziei Luciei Borza. Nu întîmplător poeta cheamă deseori **dorul** şi **neuitarea**, invocă **visul** unei copilării fericite cîndva. Despărţirea, fie de cei care i-au însoţit creşterea (părinţii), fie de imaginea adolescentului iubit (cîteva poeme mărturisesc o poezie intimă, erotică), fie de locuri şi situaţii petrecute cu ani în urmă, apare în poeme cu fiecare revenire a poetei în satul natal. O căutare neîntreruptă, pe calea amintirilor şi a visurilor, se prelungeşte în drama neputinţei şi a zădărniciei. Fiorul **Glossei** eminesciene se întîlneşte în poemele despre destinul uman, despre timpul care măsoară curgerea spre moarte, despre privirea umbrită de singurătate şi îndoială (**Sita vremii, Pe aleea anilor, Drumul meu, Melancolie, Ce bine ar fi**). Verbele utilizate la timpul trecut sugerează o poezie evocatoare, iar cele folosite la modul condiţional trimit la un timp al visării şi elanului, al ieşirii din realitatea dramatică; la aceste două aspecte se adaugă şi substantivele cu încărcătură tragică: *lumină / întuneric, josul / susul, rostirea / tăcerea, rîsul / lacrima, înaltul / adîncul*. Într-o asemenea poezie a plînsului existenţial, a durerii omului universal, nu e loc de metafore.

Ciclul **Un strop de ploaie cristalin** este poezia cuvintelor care numesc o realitate: „*Cuvinte pierdute-n visuri / cuvinte ca de aramă / cuvinte ce lasă rană, / cuvinte fără osîndă, / cuvinte ce nu cuvîntă, / cuvinte ce trec ca valuri, / cuvinte ce-adîncesc vadul, / cuvinte ce mint şi neagă, / cuvinte de dor ce leagă, / cuvinte din ochi citite, / cuvinte false, pripite, / cuvinte sarbede, goale, / cuvinte linguşitoare...*" (**Cuvinte, cuvinte...**).

Poeziile pentru copii din ciclul al doilea, **A-nflorit un ghiocel**, degajează un sentiment încărcat de sens, prin intermediul jocului şi aventurii, al glumei şi

năstrușniciei. Și aici revine imaginea-cadru a copilăriei, cu momente din viața celui matur (grădinița, masa, chipul mamei, leagănul, poezia anotimpurilor, jocurile animalelor care însoțesc jocurile de copil). Modelul comportamental al animalelor din ogradă (**Cățeluș, cățeluș**, **Pisica**, **Puișorii păserelii**, **Am un cățeluș**) oferă pentru părinți exemple de morală. Multe poeme din acest ciclu iau forma unor mici fabule, care transpun evenimente și caractere în lumea fabuloasă a animalelor și plantelor. Un umor plăcut, gingaș, într-un final de poezie, sub formă de poantă hazlie, apare în poeme precum: **Păsările sînt desculțe**, **Iarmaroc în pădure**. Remarcăm deschiderea ultimului poem citat spre o întreagă paletă de cunoștințe (despre faună, dar și jocuri sonore ale vocalelor și consoanelor ori exerciții de îmbogățire a vocabularului). Un univers întreg mișcă în pădure; iarmarocul devine spațiul de comunicare și înțelegere, acolo unde animale dușmănoase între ele nu le suportă pe altele: *„umblă vulpea, forfota, / niște pui ar cumpăra. / Mistrețul se tîrguiește / apoi cu ghinde plătește. / Iepurele-i mulțumit, / morcovii s-au ieftinit. / ... / Melcul cu căsuța-n spate / pare tare întristat, / că pe cînd ajunse-n codru / tîrgul s-a și terminat."* (**Iarmaroc în pădure**).

Poezia anecdotică și enigmatică, din ciclul ghicitorilor (**Potire-n multe culori**) și cel al numărătorilor (**Floricele de surcele**), oferă un material prețios pentru exercițiile de dicție și vocabular. Ele sînt construite pe rime ușoare, concentrate în expresie. În astfel de poezii didactice cuvintele care sugerează un posibil răspuns la o ghicitoare apar în partea finală a versurilor. Sesizăm aici multitudinea răspunsurilor la ghicitori, unele din ele fac parte din orizontul de cunoștințe apropiat cititorului școlar, altele trimit la lucruri, obiecte, fenomene, denumite prin termeni tehnici, neologici. Numărătorile oferă exerciții de pronunțare, prin alternanța vocalelor și consoanelor, prin utilizarea onomatopeelor. Ambele cicluri finale ale volumului folosesc și cuvintele derivate cu diminutive, care sporesc umorul și gingășia.

Cartea Luciei Borza, în întregul ei, este o contribuție reușită la actul de învățare și exersare a limbii române. Scopul instructiv, cel de învățare este dublat de unul formativ, afectiv, moralizator. Punctul comun care unește ciclurile volumului se găsește în această aparență de joc cu versul și cuvîntul. Autoarea pornește de la evocarea copilăriei și a dramelor omului matur, intră în spațiul jocului, știind nu numai să descifreze dar să și înțeleagă graiul celor mici și iese lăsînd semne de întrebare, ca niște teme, pe care urmează să le rezolve a doua zi. Căci gîndurile, visurile, dorințele, idealurile autoarei, prezente în primul ciclu, sînt toate ale copilului universal, cel care învață a pricepe tot ce se întîmplă în preajma lui și a-și stabili locul în spațiu.

Poezia Luciei Borza, în formula clasică a rimei și ritmului, folosește un limbaj clar, fără înfloriturii de stil. Ea nu închide sensul, nu complică expresia de dragul formei, ci vine cu toate datele în întîmpinarea cititorului-copil, ca să-l ajute să înțeleagă și să descopere bucuria unei lecturi plăcute și folositoare.

Elena Munteanu

O sută de ani de la moartea lui Alexandru Roman (1826–1897)

Recent s-au împlinit o sută de ani de la moartea lui Al. Roman. E, cred, o datorie moarală şi profesională să evocăm viaţa şi activitatea marelui înaintaş. Demersul nostru este uşor de motivat, deoarece Al. Roman a fost nu numai ctitorul celei mai vechi catedre universitare româneşti (din Pesta), ci, cum spune Teodor Neş, un mare luptător al Bihorului, un retor şi un mînuitor de condei, unul care nu a „lăsat să adoarmă pe veci conştiinţa naţională". Tovarăşi de luptă i-au fost Emanuil Gojdu, Alexandru Wlad, Partenie Cosma, urmaţi apoi de mulţi alţii.

Nu numai figurile reprezentative ale epocii de după 1848 sînt înviate de T. Neş în mod sugestiv şi obiectiv, interesantă este şi descrierea diferitelor orientări politice şi culturale ale românităţii din această zonă. În studiul *Oameni din Bihor* (1848–1918), cărturarul bihorean distinge *trei curente* şi *perioade de luptă* în cadrul cărora şi-au desfăşurat luptătorii români activitatea politică şi culturală în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Linia despărţitoare a curentelor de luptă şi a orientărilor politice o formau, după el, Munţii Bihorului: *„Curentul răsăritean coborît din cuiburile de stânci ale dârzilor Moţi şi amplificat de hotărîrile, strigate sub jurământ pe Câmpia Libertăţii din Blaj, în 1848, pornia spre Sibiu, unde se ţinură conferinţele naţionale ale Românilor.*

În Blaj s'a pronunţat şi Sibiul a repetat cu răsfrângeri tunătoare, programul ultraist, intransigent al Românilor ardeleni, care începea cu autonomia Transilvaniei... Lozinca acestui curent era: „cu Viena contra Budapestei". Stâncile din care izvora curentul, erau alcătuite din Diploma Leopoldină (1691) constituţia din 4 Martie 1849, diploma din 20 Octomvrie 1860 şi patenta din 26 Februarie 1861 şi legile votate de dieta din Sibiu 1863–5. Toate acestea recunoşteau autonomia Ardealului, îl organizau şi în dieta din Sibiu i-au îmbiat prilejul de a se manifesta ca atare.

Curentul apusean, coborît de pe versantul de Vest al munţilor Bihariei, apucă calea Crişurilor şi se îndreaptă, peste pusta Ungariei, către Budapesta. El inundă părţile ungurene, Banatul, Crişana, Maramureşul, reducându-l la o strategie politică comună. Părţile acestea, desfăcute constituţional de către Ardeal, căutau să găsească altă platformă de conservare şi afirmare naţională. Abandonaţi de Ardeleni, transferaţi Ungariei de Viena – prin constituţia din 4 Martie 1849 –, ameninţaţi de pericolul slav, muscălesc, persuadaţi de C. Boliac

şi Nic. Bălcescu. Ungurenii au căutat o înţelegere cu maghiarii... Curentul apusean avea deviza: „Cu Budapesta contra Vienei.

Al treilea curent, înfiripat deodată pe ambele versante ale Munţilor Apuseni şi cu identic conţinut conceptional şi direcţional a fost politica arhierească, reprezentată în Ardeal prin Şaguna şi urmaşii săi, iar în Bihor inaugurată de episcopul unit din Oradea Vasile Erdeli, şi urmată de ambele biserici până la marea unire din 1918. Bisericile prin firele unor importante interese economice şi jurisdicţionale erau în funcţie de guvernele zilei. Ardealul, care în perioada absolitismului şi a provizoratului (1848–65) atârna direct de Viena, trebuia să se pună de acord cu ea: prin urmare, biserica din Transilvania va detecta intenţiile Burgului şi li se va adapta. Părţile ungurene, în special a Bihorului, în funcţiune nemijlocită de Budapesta, îşi vor căuta reperul politic în capitala Ungariei. Adaptările şi confirmările Bisericilor vor fi ţărmurite de interesele culturale religioase ale Românilor. Ele nu înseamnă renunţarea la individualitatea etnică, ci o străduinţă de armonizare a năzuinţelor poporului român cu concepţiile deţionătorilor puterii.

În Bihor curentul politic apusean şi cel arhieresc merg paralel. Luptele naţionale aici se desfăşoară în zodia înţelegerii româno–maghiare. Multiplicarea punctelor de contact, acordarea aspiraţiunilor, armonizarea voinţelor disparate şi netezirea asperităţilor ce le înfăţişau Românilor şi Ungurii aici, în zona demarcaţională a celor două neamuri, va forma fondul, pe care se vor zugrăvi figurile bihorene. Luptătorii din Bihor vor concretiza rezumativ aceste stări spirituale. Energiile lor se vor risipi în slujba ocrotirii Românilor ca naţionalitate, respectând integritatea teritorială a Ungariei Sf. Ştefan."

Teodor Neş împarte luptele românilor postpaşoptisti pentru cucerirea revendicărilor lor naţionale în trei perioade. El se referă în primul rînd la românii din Bihor, dar periodizarea pe care o oferă este valabilă, în linii generale, pentru întreaga românitate din Austro–Ungaria. **Perioada naţionalismului oportunist** (1848–1881) este reprezentată, în primul rînd, de Emanuil Gojdu, „stegarul curentului", Aloisiu Wlad de Seliţte, Alexandru Roman şi Partenie Cosma. *„Ideologia politică a perioadei* – scrie T. Neş – *se rezuma în teoria „complexelor" despre patrie şi naţiune. Naţionalităţilor coordonate ca valoare politică. Nici o naţiune, deci nici poporul maghiar, n'avea dreptul la o asupritoare hegemonie faţă de naţionalităţi. Din egala valoare politică a naţionalităţilor rezultă ca un corolar imperativ, egala îndreptăţire culturală şi economică a tuturor neamurilor din Ungaria. Luptătorii recunosc integritatea teritorială a Ungariei; recunosc şi unirea Ardealului cu Ungaria, deşi aceasta s'a săvîrşit neîmplinindu-se unele forme legale, încât Ardelenii înşişi au dreptul de a contesta legalitatea unirii din punctul de vedere al dreptului public. În jurul acestei concepţii centrale făurite de Em. Gojdu, se rânduesc vederile celorlalţi luptători, abătându-se unii la stânga (Aloisiu Wlad), care preconiza sistemul federativ de stat, în care Românii ar alcătui o provincie autonomă."*

În ciuda hărţuielilor politice din epoca absolutismului, a regimului de tranziţie (1848–1865) şi a dualismului, intelectualitatea română desfăşoară a

însufleţită luptă pentru înviorarea vieţii culturale şi pentru îmbogăţirea mijlocelor de răspîndire a limbii şi literaturii naţionale. De fapt, aceasta este perioada de apariţie şi desăvîrşire a culturii şi literaturii române în această zonă, rezultat al unui program cultural şi literar conştient şi lucid, axat pe noţiunile-cheie ale epocii: naţionalitate, cultură şi limbă naţională prin diverse acţiuni, mijloace şi instituţii: reprezentări teatrale, formaţii de dansuri populare, societăţi culturale şi de lectură, asociaţii corale, biblioteci, şcoli, tipografii, reviste etc. *„Sub zgomotul luptelor,* recunoaşte T. Neş, *se unduia în tăcere un curent cultural din cele mai frumoase. Societatea de lectură din 1854, 1864, condusă de Alexandru Roman, reînviată de Iustin Popfiu, contribui la solidaritatea culturală a studenţimii şi societăţii române bihorene. În aceeaşi perioadă apare „Familia" lui I. Vulcan, mutată la 1880 din Budapesta la Oradea, în care svâcneşte sufletul românesc de pretutindeni."*

Perioada cuprinsă între anii 1881–1905 este denumită de T. Neş **perioada atoniei politice**, caracterizată, în aparenţă, prin „o letargie politică", făcînd aluzie, probabil, la atitudinea „pasavistă" adoptată de majoritatea politicienilor români din Transilvania. Decepţia politicienilor, refuzul lor de a participa la viaţa politică nu a dus, însă, şi la o „pasivitatea" în domeniul cultural-artistic. Letargia, la care face aluzie T. Neş, nu este valabilă întru totul nici pentru viaţa politică, căci, de exemplu, **Memorandul** din 1892–94 constituie un adevărat semn de alarmă şi începutul unei confruntări decisive, dar şi un proces de dezmeticire a românilor din Transilvania. respingerea de către împărat a **Memorandului** şi procesul ce-i urmase au pus în lumină făţărnicia Curţii din Viena, spulberînd iluziile pe care burghezia din Transilvania, în frunte cu Andrei Şaguna, le mai nutrea faţă de ea.

Românii din această epocă îşi duceau lupta lor naţională ,ce-i drept, între ciocan şi nicovală. Au plătit însă un mare tribut pentru orientarea net austriacă, declarînd drept renegaţi şi trădători de neam pe ungurenii care, rămaşi profund deziluzionaţi de „ingratitudinea Vienei faţă de naţionalităţi de care s-a servit în vremea primejdiei maghiare", căutau un modus vivendi cu ungurii. Or, deja în 1865, şi, mai ales 1867, devenise tot mai evident faptul că pentru Viena „parteneriatul" cu Budapesta era mai important decît cauza naţională a românilor din Ardeal. Pactul dualist confirmă şi, totodată, legitimează tactica de luptă o românilor care atît în 1848, cît şi mai tîrziu căutau o modalitate de acomodare, de convieţuire corectă cu ungurii. „Curentul răsăritean" viza interese provizorii, confuze, frumos înfăşurate însă în tricolorul naţional. „Curentul apusean" urmărea interese de perspectivă, dînd dovadă de realism şi o rară înţelepciune. Această orientare converge, după anii 1870, spre tendinţa junimiştilor de a-şi impune în rîndul transilvănenilor direcţia culturală formulată de Titu Maiorescu, care punea accentul pe necesitatea cultivării limbii şi a culturii româneşti şi pe ideea unităţii culturale, care a netezit calea spre unitatea politică. *„Perioada naţionalismului intransigent (1905–1918),* precizează T. Neş, *ne dezvăluieşte unificarea politică şi culturală săvârşită în a doua perioadă. Privirile se*

desprind de Budapesta şi se intorc prin Sibiu spre Bucureşti... Cumpăna celor două curente politice s-a prăbuşit; curentul transilvănean se întîlneşte cu cel ungurean, îngemămându-se în irezistibilul fluviu ce măcina în apocaliptica încăerea a neamurilor din 1914–18 Carpaţii desbinători de neam. Între luptătorii acestei perioade găsim pe Nic. Zigre, Aurel Lazar, I Ciordaş, părintele Vasile Lucaciu şi Coriolan Pop."

Al. Roman îşi desfăşura activitatea în prima şi, parţial, în a doua perioadă. Viaţa, modalitatea de abordare a problemelor politice şi culturale, cu un cuvînt, activitatea lui este în multe privinţe, tipică pentru intelectualul care trăieşte în minoritate. Atitudinea sa combativă se pare a fi nu o trăsătură moştenită, ci rezultatul unei epoci zbuciumate. Născut la 26 noiembrie 1826, în comuna bihoreană Auşeu, cu studiile făcute la Beiuş, Oradea şi Viena Al. Roman are 22 ani şi este profesor la liceul greco-catolic din Beiuş cînd izbucneşte revoluţia din 1848, 36 de ani cînd este numit, în 1862, ca profesor titular la Catedra de limbă română, înfiinţată, la sfîrşitul acestui an, în cadrul Universităţii din Pesta. Între timp, ca profesor al Academiei de drept din Oradea (1850–1853), îndrumă şi organizează elevii în **Societatea de leptură a junimii române studioase** (1852), înfiinţată datorită demersurilor episcopului român unit Vasile Erdélyi. Pe baza statutelor acestei societăţi ia fiinţă, în 1862, la Pesta, tot sub îndrumarea lui Roman, **Societatea de lectură „Petru Maior"**. În capitala Ungariei este redactor la revista **Concordia** (1861–1866) şi întemeiază **Federaţiunea** (1868–1876), care era, în acea perioadă, cea mai activă revistă politică a românilor din Ungaria. În paginile ei apar şi primele scrieri politice ale lui M. Eminescu, sub pseudonimul Varro. Titlul revistei face aluzie la o idee susţinută de mulţi politicieni români ai epocii: respingerea dualismului şi transformarea Austro–Ungariei într-o monarhie federativă. În nr. 1 din 3/15 ianuarie 1868 al **Federaţiunii**, Al. Roman îşi rezumă astfel programul politic: *„Am înfiinţat Federaţiunea ca, cu puterea condeiului, să apărăm drepturile noastre, să combatem nedreptatea şi absolutismul îmbrăcat în trentie constituţională, să deşteptăm conştiinţa naţională a confraţilor noştri, care dormitează în somnul nepăsării sau care, pentru interese materiale trecătoarre, sînt destul de laşi a părăsi cauza sfîntă a mamei comune, care i-a alăptat."*

FEDERATIUNEA

Două sînt domeniile de manifestare politică ale primului profesor universitar de limbă şi literatură română din Ungaria: presa şi arena parlamentară. Dacă G. Bariţ este întemeietorul ziaristicii politice şi literare din Ardeal (**Gazeta de Transilvania** şi **Foaie pentru minte, inimă şi literatură**, 1838), Iosif Vulcan animatorul jurnalisticii culturale şi literare româneşti din Ungaria, Alexandru Roman este, alături de Partenie Cosma, un reprezentant proeminent al gazetăriei

politice româneşti principiale, active, obiective şi independente de aceea a transilvănenilor axată pe a activitate desfăşurată *„între marginile integrităţii politice teritoriale ale ţării"*, deci pe integritatea Ungariei, inclusiv recunoaşterea unirii Ardealului cu Ungaria, politică al cărei început este marcat de E. Gojdu, în 1848, pentru românii din părţile ungurene. Tot ce a publicat în **Concordia** şi, mai ales, în **Federaţiunea** se bazează pe un patriotism sincer şi devotat faţă de ţară şi, în acelaşi timp, pe un *„naţionalism intens, vibrator"*. Într-un număr din ianuarie 1863 al **Concordiei** scrie următoarele cuvinte: *„Nici frica, nici interesele materiale nu mă vor abate de la calea apucată, întru apărarea cauzei naţionale faţă cu ori şi cine, fiind rezolut a purta redacţiunea numai până când o voiu putea purta ca român."* A te „purta" ca român înseamnă pentru Al. Roman susţinerea cauzei românilor în mod consecvent, fără oportunism. Motivul pentru care părăseşte **Concordia** este tocmai atitutinea,duplicitară a lui Sigismund Pop, directorul revistei. În **Federaţiunea** se putea exprima mai sincer şi mai liber. Ce-i drept, şi într-un limbaj mai patetic, bombastic. În primul număr al revistei sale scrie: *„Sufletele noastre la Dumnezeu! Inimile şi braţele noastre în serviciul naţiunei române! Să stăruim cu toţii a reedifica altarele cele dărîmate ale românismului; să bucinăm în toate zilele cauza naţionalităţii noastre, până ce se vor preface în sânge şi mădură în toţi fiii Români... prin puterea condeiului să apărăm drepturile noastre, să combatem nedreptatea şi absolutismul îmbrăcat în zdrenţe constituţionale."* **Federaţiunea** apare în anul aniversării a două decenii de la **Proclamaţia din Blaj** (3/15 mai 1848). Cu acest prilej se elaborează de un grup de intelectuali **Pronunciamentul de la Blaj,** care este un act de protest împotriva alipirii Ardealului la Ungaria, votată de dieta de la Cluj în 1865. **Pronunciamentul** este publicat în mai multe ziare ale vremii, printre care se numără şi **Federaţiunea.** Al. Roman este dat în judecată pentru „agitaţie" şi condamnat la un an de închisoare (Vác, 18 ianuarie 1870 – 18 ianuarie 1871). Cu acest prilej scrie Iosif Vulcan faimoasa poezie **Hora lui Alexandru Roman,** care în timpul procesului memorandiştilor (1894) este adaptată vremurilor şi, transpusă pe melodie de învăţătorul Gheorghe Bocu din Siştaroveţ (Banat), devine cunoscută ca **Doina lui Lucaciu**, având un mare ecou în epocă. „Iată ce scrie Ilarie Chendi despre acest eveniment: „... rămîne fapt istoric că în acest timp o doină naţională peste întreg pămîntul românesc, cîntată din sat în sat, din bordei în bordei, doina „mierlei din pădure" ce se tînguieşte despre un martir român, ajuns „rob la unguri." E o doină veche şi frumoasă, scrisă mai demult de dl. Iosif Vulcan cu motive populare şi dedicată celui dintîi român osîndit pentru delicte de presă, profesorului regretat Al. Roman. Acum ea a fost localizată potrivit cu situaţia şi dedicată părintelui Lucaciu, aceluia care prin înfăţişarea sa şi glasu-i ademenitor îşi cîştigase cea mai împurpurată aureolă dintre fruntaşii politici." După părera lui I. Chendi, *Doina* lui I. Vulcan şi *Noi vrem pămînt* de G. Coşbuc constituie „momentele cele mai importante ale curentului naţional ce-a trecut în acest deceniu (1890–1900-n.n.) prin poezia noastră... şi de aceea şi-au asigurat oarecare importanţă istorică."

Revista **Federaţiunea** îşi încetează apariţia în 1876, odată cu instaurarea regimului tot mai intolerant faţă de minorităţi al lui Tisza Kálmán.

Concepţia politică a lui Al. Roman poate fi cunoscută în primul rînd din activitatea desfăşurată timp de mai bine de două decenii în Parlament, ca deputat de Ceica (1865–1887). Pînă la venirea la putere a lui Tisza Kálmán (1875, Al. Roman este un politician activ, hotărît în susţinerea cauzei românilor din Austro–Ungaria. Hărţuielile din Parlament, politica de nedreptăţire din ultimele decenii ale secolului XIX au frînt elanul iniţial al luptătorului, provocîndu-i tot mai multe nedumeriri şi o tot mai evidentă resemnare. Între 1881–1887, de exemplu, ţine o singură cuvîntare.

În discursurile, respectiv interpelările parlamentare, Al. Roman abordează cele mai presante probleme ale românităţii. În 1865 pune la îndoială legitimitatea şi caracterul definitiv al unirii Transilvaniei cu Ungaria. În 1867, în cadrul discuţiei cu privire la repartizarea între Ungaria şi Austria a datoriilor de stat, Al. Roman ţine să reliefeze cîteva norme ale convieţuirii care nu sînt respectate: 1. Deşi Ungaria este o ţară poliglotă, naţionalităţile sînt tratate ca „duşmani ai ţării"; 2. Păstrarea identităţii naţionale a naţionalităţilor poate fi asigurată prin „autonomia" judeţelor; 3. În statul ungar nu se poate vorbi de o libertate a presei; 4. Românii din Ungaria trăiesc cu „sentimentul asupririi şi conştiinţa nedreptăţii". Alocuţiunea şi-o încheie cu o formulă obişnuită, aproape obligatorie pentru politicienii ungureni: *„Naţiunea maghiară şi română au o misiune comună, providenţială pe locul unde se află."* Cu prilejul dezbaterii legii din 1868 cu privire la naţionalităţi, Al. Roman respinge alături de ceilalţi deputaţi ai naţionalităţilor, proiectul supus dezbaterii. Analizînd proiectul depus de Deák Ferenc, Al. Roman spune că: *„e o curată fantasmagorie politică, pentru că titlul vorbeşte de egală îndreptăţire naţională, iar paragrafii nu fac altceva decât stabilesc domnia nelimitată a limbii maghiare, cu titlul de limbă de stat. Mai mult, decretează introducerea ei şi în afacerile bisericeşti, unde până acum nu era."*

Cu prilejul dezbaterii legii electorale, în 1872, pledează pentru asigurarea votului universal. La sfîrşitul discursului, spune următoaele: *„Eu aşa cred că „patria" e compusă din toţi locuitorii ei; că statul îl formează toţi factorii săi şi atunci sarcinele egale pretind drepturi egale. „Dacă „statul" sau „patria" e altceva, atunci fac atentă Onorata Casă, că o astfel de procedură stârpeşte din sânul naţionalităţilor credinţa în viitor şi ce va fi oare când ele vor ajunge la convingerea că în patria aceasta, în statul acesta, ele pot fi asuprite dar fericite niciodată"?*

Despre legea cu privire la învăţămînt, elaborată, în 1879 de Ágoston Trefort şi aprobată în acelaşi an de către Parlamentul ungar, Alexandru Roman, alăturîndu-se deputaţilor care vedeau în această lege „un atentat în contra naţionalităţilor", spune: guvernul „nu dă nici un crucer pentru şcoalele româneşti şi totuşi acuma vrea să introducă cu sila limba ungurească în şcolele lor, întemeiate şi susţinute cu spesele lor căştigate cu multă sudoare." Proiectul de lege pentru introducerea limbii maghiare în învăţămîntul secundar din 1883 este

respins pe motivele: 1. Proiectul a fost elaborat cu excluderea deputaților români; 2. Certificatul de maturitate se elaborează în limbile maghiară și latină, cu excluderea limbilor naționalităților; 3. Numărul de ore ținute în limba maghiară se dublează față de numărul orelor ținute în limba română; 4. Se încalcă autonomia școlilor confesionale; 5. Profesorii de naționalitate nemaghiară sînt obligați să învețe limba maghiară; Maghiarizarea învățămîntului duce la o memorizare mecanică a lecțiilor, fără a fi pricepute de elevi etc. Acesta a fost ultimul discurs pe care Al. Roman l-a ținut în Parlamentul din Budapesta. Retragerea din viața politică a lui Al. Roman, și nu numai a lui, se explică, în bună măsură, prin restricțiile necruțătoare introduse de Tisza Kálmán. Partenie Cosma se îndreptă spre Ardeal, politicienii de seamă ai românilor din Ungaria, cîți au mai rămas, dezamăgiți, cu idealurile spulberate, sînt nevoiți să se retragă la o slujbă de stat sau magistratură. Al. Roman se izolează la catedra sa universitară, continuînd să participe la ședințele Academiei Române, a cărui membru era din 1866, și să reprezinte românitatea de aici la manifestările culturale din România.

Cînd, la 27 septembrie 1897, se stinge din viață, unul din foștii studenți scrie următoarele: *„Al. Roman a fost unul din bărbații generațiunii, cari desconsideră greutățile, se jertfesc pe sine și au răsplata numai în triumful cauzei ce susțin... În marea operă a deșteptării naționale, Al. Roman a avut partea sa. Ca publicist, ca profesor, ca deputat și ca bărbat de știință, dînsul a stat necontenit în serviciul națiunii sale. Ori unde și ori de cîte ori era trebuință, în tot locul și totdeauna, îl vedeam printre luptători, dîndu-și partea cea mai bună a sufletului... În cele literare și anume în calitate de profesor la Universitatea din Budapesta, a ridicat și ținut catedra la nivelul științei moderne și prin numeroșii săi elevi, a dat culturei naționale mulți propagatori destoinici, iar ca membru al Academiei Române, în materie de filologie, a avut o reputație bine stabilită, prin discuțiunile la care a luat parte mai de multe ori."*

Gh. Petruşan

Bibliografie, note

V. Netea, **Lupta românilor din Transilvania pentru libertatea națională** (1848–1881), Buc., 1974.

T. Neș, **Oameni din Bihor**, Oradea, 1937

Zece ani de mișcare literară în Transilvania (1890–1900), **Familia** nr. 5. 1901, p. 54.

O. Metea, **Alexandru Roman**, **Familia**, nr. 9. 1966, p. 9.

Memorialistica lui Ioan Slavici*

*„La noi nu sunt înrădăcinate idei, la noi ceea ce este înrădăcinat sunt **patimile** mici politice, sunt **antipatiile** şi **simpatiile** personale, ideile nu."*
C. Argetoianu

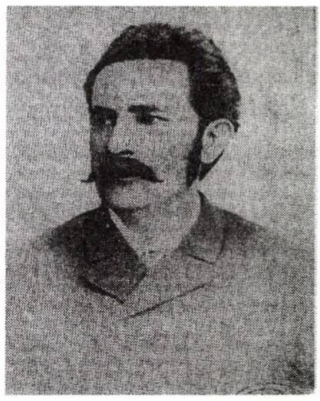

În general, scrierile memorialistice, care apar după un anumit număr de ani, îşi recuperează timpul evenimentelor întîmplate, printr-un joc al timpului aminitirii şi cel al povestirii. În asemenea cazuri, cu cît timpul amintirii se apropie de cel al narării, putem vorbi de scrieri memorialistice cu un înalt grad de obiectivitate. Corecte în segmentul unor cronologii ale faptelor, situaţiilor, oamenilor, însemnările personale ale unui autor sau ale altuia sînt receptate ulterior de un public cititor pus nu să imagineze sau să călătorească spre zone inaccesebile, ci să reconstruiască un anume timp şi spaţiu, însoţind autorul în cauză, ca un martor-cheie la o judecată multiplicată, moral, juridic, estetic, religios. Pe acest tip de receptor imparţial, obiectiv, neutral, mizează asemenea însemnări intime ale scriitorului, însemnări, care, odată depăşind orizontul îngust al unor note de laborator, devin probă publică a judecăţii cititorului din alt timp. **Memoriile, jurnalele, însemnările autobiografice şi cele de călătorie**, care alcătuiesc acea parte a **literaturii subiective**, desemnînd implicarea şi parţialitatea scriitorului, s-au distribuit, cu vremea, în ceea ce specialiştii clasifică în **jurnale de criză** şi jurnale cotidiene, sau **aide-mémoire.** O bună parte din ele, aceste jurnale sînt reflexul unor atitudini extreme, temperamentale, dacă nu un joc exhibiţionist pentru a provoca o reacţie imediată (tipul jurnalului lui Rebreanu sau Emil Cioran), altele se scriu din nevoia imperioasă a autorului de a-şi imagina un colocutor, un partner-martor la mişcările interne ale conştiinţei scriitoriceşti (tipul jurnalului lui Mihail Sebastian sau al lui L. Blaga). Dacă primele joacă pe miza construcţiei fantaste, făcînd o radiografie rece, bine calculată a sociatăţii timpului şi a oamenilor care populează acest timp, urmărind o tendinţă de acaparare a cititorului prin spectaculos, anecdotic, frivol şi grotesc, cele din a doua categorie îşi asumă integral plusurile şi minusurile societăţii, nu aruncă anateme asupra oamenilor vremii şi nu urmăresc decît convingerea cititorului în cele relatate, o adeziune morală, prin gravitate şi sinceritate, analiză imparţială şi mărturie aproape de cea jurată de Biblie.

Tulburător de sincere şi alimentate de o conştiinţă responsabilă faţă de cititorii lor sînt jurnalele de analiză ale lui Ioan Slavici. În plus, pentru momentul literar al clasicilor noştri (Eminescu, Creangă, Caragiale), memorialistica lui Ioan Slavici poate constitui- cum o să vedem- şi un model de scriere estetică,

fără arcuiri stilistice de fațadă și fără pasiuni pătimașe. Amintirile din ciclul **Închisorile mele** (1921), **Lumea prin care am trecut** (1924), **Amintiri** (1924), alcătuiesc o probă vie, grăitoare a darului de a povesti în numele unui adevăr trăit prin față și conștiință responsabilă. Multe din texte exprimă *credo*-ul lui Slavici, care, înainte de a fi unul estetic sau filozofic, e de o moralitate exemplară, copleșitoare, înnobilînd trecerea prin viață a autorului și devenind un semnal pentru strîmbătățile unei lumi înrăite. Paginile despre copilăria de la Șiria, despre școlile pe care le-a urmat (Arad, Timișoara, Viena, Pesta), despre imaginea emblematică a familiei, cu învățăturile-pilde ale mamei, privind relațiile dintre oameni, dar și paginile de mai tîrziu, scrise la amurgul unei vieți trecute prin focul istoriei vitregi, cuprind mărturisiri de totală sinceritate și tenacitate a gestului deschiderii spre lume. O întreită întrupare a principiilor existențiale, cel **uman** (bucuria i s-a dat omului de a trăi social, în comunități), cel **religios** (iubirea semenului, iubirea de fapte bune) și cel **scriitoricesc** (scrisul ca formă de dialog cu ceilalți) se găsesc întrupate în toată opera lui Ioan Slavici. Sfaturile pe care la dădea la 1888 unui tînăr ucenic la robia vieții (**Fapta omenească**), ca omul să pornească în iubire de la nucleul familiei, la patrie și popor, pentru a ajunge la iubirea cristologică și dumnezeiască, sînt principiile diriguitoare ale omului dăruit tuturor acestora: *„trei lucruri prin care omul se fericește: cumpătarea, lepădarea de sine și înălțarea sufletească"*. Viziunea lui Slavici asupra modelului social are la bază modelul uman, familia, în care fiecare din membrii ei reprezintă un simbol. Toate cele trei sentimente (familiar, religios, național) izvorăsc din această repartiție alegorică a componenților familiei, iar la scară macrocosmică, a unității în iubirea divină: *„Poți, dacă îți vine mai bine să iai cele zise de mine drept o alegorie, în care* ***tata bătrîn*** *sunt bunii și străbunii,* ***„tata"****e patria, adică statul,* ***„familia"*** *cea numeroasă e națiunea, iar* ***„mama"*** *e biserica ori „mama natură"*.

Sub raportul ideilor, stărilor și sentimentelor cuprinse în memoriile lui Ioan Slavici se poate vorbi de onestitatea și consecvența principiilor exprimate de-a lungul întregii vieți a autorului. Perioada 1915–1919, cît durează, cu întreruperile respective, detenția lui Slavici, la Vaț (1888–1889), la București (la hotel Luvru, Modern și la Văcărești, în două rînduri), și cînd își ține aceste însemnări consemnate în **Închisorile mele** este și cea mai rodnică într-o analiză profundă a societății timpului, a politicii din România și din regatul ungar. De semnalat sinceritatea trăirilor, principialitatea adevărurilor în care a crezut și mai ales limpezimea și logica discursului memorialistic din aceste pagini. Încă din copilărie, Slavici a fost deprins să vadă problema convietuirii, Slavici a fost deprins să vadă problema convietuirii naționalităților ca pe una firească, în care relațiile dintre indivizi se organizează prin ceea ce-i unește, nu prin ceea ce-i dezbină. Sortiți să trăiască alături, români, maghiari, șași, șvabi, sîrbi, este de neiertat ca una din naționalități să aibă intenția și curajul de a deveni stăpîn pe confratele său. Idealul nobil, de la care n-a abdicat nicioadtă Slavici, a fost ca pe baza iubirii de semeni, cei de limbi și de origini diferite, să găsească mijloace

armoniei, acel **modus vivendi**, specific armoniei unei familii. **Lumea prin care am trecut** şi **Închisorile mele** cuprind mărturii ale acestei deschideri a lui Slavici spre simbioza popoarelor, limbilor şi culturilor într-un spaţiu eterogen de popoare. Răspunsul la rechizitoriul acuzării, ca şi secvenţa **Om între oameni** (din volumul **Închisorile mele**) stau mărturie asupra unei gîndiri limpezi, bazate pe logica bunului-simţ, într-o viziune integratoare a culturilor şi mentalităţilor. Întrebarea pe care Slavici şi-o pune adeseori, în perioada detenţiei, este dacă toată această aventură absurd-grotescă a proceselor înscenate a ajutat cuiva, a dat un alt impuls dezvoltării istorice şi a avut vreun beneficiu în mersul mai bine al lucrurilor. A fi pedepsit pentru că a susţinut ideea armoniei popoarealor, că a ridicat glasul pentru o mai dreaptă judecată a politicii restrictive a timpului, că a iniţiat mişcări de unire a tuturor forţelor creatoare pentru integrarea în concertul românilor de pretutindeni, a dovedit şubrezenia statului, a instituţiilor abilitate să instaureze ordinea şi justiţia. Scriitorul, luptătorul, militantul, omul cultural, pedagogul, toate aceste ipostaze au fost convocate să mărturisească dăruirea unui om pentru binele colectivităţii. De o gravă şi dezarmantă sinceritate, dar şi un model de consecvenţă a idealului, stau dovadă atît temperamentul echilibrat şi caracterul aşezat al autorului, toleranţa aducătoare de linişte a politicianului, cît şi veselia şi lumina caracterului său, curăţenia sufletească şi dragostea pentru adevărul trăit faptic. La procesul înscenat, cînd i se cere să retracteze şi să solicite graţierea regelui, a avut curajul refuzului de a deveni oportunist. Mai mult chiar, suferinţele şi jignirile îndurate, chiar de la confraţii săi naţionali, nu l-au angajat într-un sentiment de duşmănie dezbinator, ci şi-a asumat destinul dramatic, ca pe destinul poporului pe care l-a slujit cu armele gazetăriei şi scrisului său. Iată modelul unui asemenea carater nezdruncinat în manifestările sale frumoase şi generoase: *„Nu mă căiesc deci. Chiar şi chinuit de cele mai aspre suferinţe şi în luptă cu cele mai otrăvitoare greutăţi, m-am încredinţat totdeauna şi mă încredinţez şi acum că trebuie neapărat să fac ceea ce am făcut, că nu puteam să fac altfel, că viaţa mea toată mi-aş fi făcut cele mai aspre mustrări dacă m-aş fi abătut ca un mişel din căile în care am umblat alături cu cei mai vrednici dintre contemporani.*"

Ideile centrale ale memorialisticii lui Slavici se concentrează în jurul a cîtorva formule ideologice de mare probitate morală. Între Sibiu şi Bucureşti, Viena şi Pesta, Vaţ şi Văcăreşti. Între redacţia ***Tribunei*** şi activitatea de la ***Timpul*** din Bucureşti Slavici a susţinut ideea unităţii în gînd, fapt şi sentiment a românilor, atît a celor din România , cît şi a celor din regatul coroanei. În mai multe rînduri, această unitate apare într-un concept mult mai larg, al *unităţii sufleteşti, morale, religioase şi culturale.* Cînd există o asemenea unitate, nu e loc de extremisme şi activisme de tot felul, care să unelteasă împotriva celor care doresc unitatea. Viziunea aceasta a unui naţionalism temperat, care să ducă şi la o politică mai cumpătată, gîndită în cele mai intime resorturi, (în administraţie, şcoală, biserică, presă, literatură), ar fi trebuit să împace centrul spiritual al Ardealului cu centrul românismului din Bucureşti. În mai multe

rînduri autorul susține (încurajat chiar şi de Eminescu) că greutatea în această amplă mişcare spre unitatea culturală atîrnă de Ardeal şi că o renaştere culturală venită pe filiera vest-occidentală ar fi benefică şi pentru cultura atît de pestriță din Principate: „*E lucru netăgăduit de nimeni că direcția culturii moderne a românilor e dată din Ardeal, de unde au venit primii dascăli români pe la începutul secolului XIX*". În plan cultural, mişcarea inițiată de Titu Maiorescu a fost mobilul unei asemenea direcții care să convoace cultura aşezată pe temeiuri solide a ardelenilor cu voința politică, reformatoare a românilor din Regatul lui Carol. Această viziune asupra comunității de interese (într-un articol despre **Unitatea noastră culturală** Slavici invocă afirmațiile lui I. Brătianu, „*nici voi să nu faceți nimic fără de ştirea noastră, nici noi n-avem să facem nimic fără de ştirea voastră*") a fost multă vreme capul de acuzare, venit tot din partea românilor, şi a celor ardeleni şi a celor bucureşteni.

Tenacitatea cu care nu renunță la principiile sale, trăirea în adevăr şi curățenia sufletească au construit în jurul lui Slavici o aură de martir. Paradoxul susținut de contemporanii săi este că nu i-au înțeles acest stoicism al răbdării pînă la capăt a tuturor încercărilor. Împăcarea dintre neamurile care locuiesc pe aceleaşi meleaguri, în numele iubirii de oameni, cu care ne-a înzestrat ființa divină, sinceritatea mărturiilor şi proba convingerilor susținute chiar cu prețul libertății, i-au înnobilat existența şi scrisul. Ura dintre popoarele aceluiaşi teritoriu nu rezolvă problemele, cîtă vreme intelectualii nu găsesc punțile de comunicare prin cultură. Limba, tradițiile, literatura, religia, politica însăşi au libertatea firească de manifestare, dacă politicienii n-ar deturna popoarele de la manifestarea deschisă a înțelegerii şi armoniei. Această concepție a universalizării drepturilor şi libertăților, transpare şi în toată proza beletristică a autorului. Nu e vorba de o proză tezistă, cu tendințe sămănătoriste sau poporaniste, ci de una profund umană, pusă să povestească oamenilor ceea ce ei trăiesc şi gîndesc în graiul şi traiul lor cotidian. E vorba de un realism psihologic născut din respectul pentru cititorul său („*Scrie cum vorbeşti şi vorbeşte ca oamenii la care te adresezi*"), acela care te înalță deasupra meschinăriei şi răutății umane. Sub acest blazon, clasicitatea lui Slavici este pe cît de actuală, pe atît de răscolitoare de adevăruri, dincolo de orice politică a momentului.

Cornel Munteanu

*La 18 ianuarie 1998 s-au împlinit 150 de ani de la naşterea lui Ioan Slavici

Bibliografie:

- I. Slavici – **Amintiri (Ed. pentru literatură, 1967)**
- **Închisorile mele (Ed. Alfa-Paidea, 1996)**
- D. Vatamaniuc – **Ioan Slavici şi lumea prin care a trecut (Ed. Academiei R.S.R., 1968)**

Centenar Tudor Vianu (1897–1997)

Tudor Vianu şi principiile comparatismului modern

„Cetatea cărţilor trebuie să fie un loc de observaţie şi de luptă a lumii moderne"

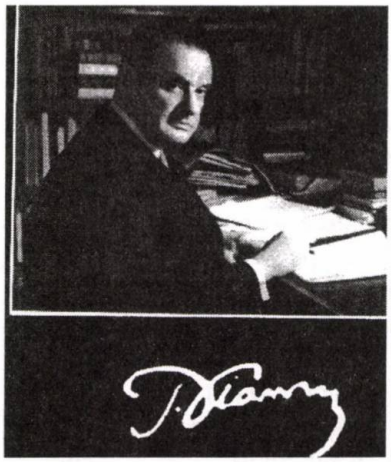

În anul 1948, profesorul şi savantul Tudor Vianu introducea la Universitatea din Bucureşti literatura universală ca disciplină de învăţământ În conferinţa ţinută la Budapesta în 1955, sub titlul **Literatură universală şi literatură naţională**, el pleda pentru deschiderea de perspectivă oferită de noul curs universitar, căruia-i fixa drept scop „să întărească în auditorii lui conştiinţa unităţii de cultură a lumii", a realităţii schimburilor culturale şi a interacţiunii dintre popoare. Conceptul de literatură universală includea, în sensul lui Vianu, operele şi faptele „care au dobândit o importanţă universală în cultura lumii şi pe cele care, în calitatea de emiţători, de transmiţători sau de receptori de influenţe, au jucat un rol în constituirea curentelor universale în literatură." Criteriul de recunoaştere şi identificare a universalităţii se aplica operelor reprezentative pentru timpul lor, celor care şi-au prelungit importanţa şi s-au menţinut „în conştiinţa de cultură a oamenilor de azi."

În interiorul literaturii universale, teritoriu fără frontiere de manifestare a comparatismului, el identifică lumea invarianţilor literari şi de cultură, constantele şi permanenţele literare. Aşadar, postulând în deceniul şase principiul de literatură universală, Vianu promova în practică metoda literaturii comparate. Nu o dată el a respins comparatismul factologic, bazat pe influenţe şi surse, pe „raporturi de fapte" şi a pledat pentru un comparatism al analogiilor justificative şi reversibile, al „alianţelor ideologice" stabilite între factorul emiţător şi factorul receptor. Introducerea principiului „alianţelor ideologice" (ansamblu de idei filosofice, sociale, literar-estetice, la care aderă un scriitor sau mai mulţi, receptate într-un alt climat literar-naţional sau în mai multe) marchează deplasarea decisivă dinspre aspectul cantitativ spre cel calitativ în cercetarea literară. Comparaţiei literare explicative şi cauzale, bazate pe raporturi binare, de înrudire directă şi de filiaţie istorică, i se opune comparaţia acauzală, numită de Adrian Marino comparaţie „pură", care nu se explică nici prin comunitate de origini şi nici prin influenţă şi care stabileşte coincidenţe, structuri comune şi tipuri. Punând în valoare factorul unificator, comunitar, dincolo de deosebiri şi influenţe, însemnează a practica un comparatism al identităţii.

Reflecţiile lui T. Vianu sunt contemporane cu controversele între cele două şcoli sau direcţii principale de literatură comparată, cea franceză, tradiţională şi

pozitivistă, axată pe cercetarea de izvoare şi influenţe, şi cea americană, bazată pe principii valorizante estetic, acantitative şi care constată, la finele anilor '50, starea de „criză" a literaturii comparate (R. Wellek). Deficitul teoretic al disciplinei se resimte şi în momentul de faţă, pentru că nu dispunem nici acum de o teorie cristalizată, acceptată unanim sau cvasiunanim, datorită complexităţii domeniului şi varietăţii de puncte de vedere divergente.

În pofida pluralismului metodologic vag, din epoca activităţii postbelice a lui Vianu, el are meritul de a fi creat în România un concept de literatură comparată ca o disciplină eliberată de fetişismul factologic şi de componentele empirice ale pozitivismului. Ca savant într-o lume comunistă, Vianu nu putea participa, ca şi unii contemporani ai săi, precum V. Jirmunski, Sőtér István ş.a., la dezbaterile de idei din Occident. El a fost un reprezentant al criticii genetice sociologice, un erudit şi un filosof al culturii. A practicat un comparatism tipologic sau/şi analogic, independent adică de influenţe şi contacte. Analogia literar-tipologică nu este hazard, ci se condiţionează istoric la diferitele popoare a căror dezvoltare este asemănătoare.

Modernitatea comparatismului promovat de Tudor Vianu în anii '50 şi la începutul anilor '60 constă în deplasarea de accent de pe factorul emiţător pe cel receptor. Aceasta este noua paradigmă introdusă, în studiul dificil al influenţelor, acordarea întâietăţii în cercetare din perspectiva factorului receptor şi din aceea a prezentului. Dacă opera de artă are un caracter procesual, performanţele şi supravieţuirea ei în timp ţin de schimbările de orizont asigurate de generaţiile succesive de cititori. Receptarea presupune producerea activă de sensuri noi.

Metoda lui Vianu presupune sondaje şi investigaţii ample în spaţiile şi timpurile generoase ale literaturii universale, în spiritul principiilor analogiilor şi similarităţilor, convergenţei şi divergenţei, al paralelismelor acauzale. De regulă, T. Vianu enunţă tema, începe studiul ei cu relevanţa primelor reflexe, de sorginte adesea antică, îi urmăreşte evoluţia în devenire până în epocile moderne. Cercetarea se încheie cu sesizarea şi analiza acestor reflexe în literatura şi cultura română. În cele din urmă, acesta şi este scopul, metodologic asumat, asimilarea temei sau motivului, ideii, în cadrul autohton, deschizând astfel, în logica demersului critic, literaturii naţionale perspective universale. Acest model a fost urmat de generaţii succesive de cercetători. De exemplu, studiul **Din istoria unei teme poetice: lumea ca teatru** îşi fixează ca obiect explorarea unui mare capitol de literatură comparată care culminează cu Eminescu. La rândul lui, poetul român contaminează motivul tradiţional cu ideea „voinţei" schopenhauerine, încât **Glossa** este situată în cadrele ample ale literaturii universale.

În **Arghezi, poet al omului, Mitul prometeic în literatura română, Madách şi Eminescu, Imaginea Greciei antice în Memento mori de Eminescu** etc. Vianu a aplicat principiul paralelismelor literare şi de cultură, înţelese ca similitudini de situaţii literare aparţinând unei/unor literaturi străine, care nu se mai explică prin izvoare, ci prin analogii constatate între condiţiile sociale, intelectuale şi morale care au generat operele. Afinitatea stabilită astfel între

două situații literare este mai profundă decât cea rezultată din existența unui izvor. Utilizarea unui izvor poate să fie „efectul unei întâmplări, în vreme ce paralelismul înrudește pe autori sau operele lor, prin asemănarea dintre condițiile creației artistice", reflecta T. Vianu.

Abordarea paralelismelor s-a particularizat, printre altele, într-un studiu remarcabil, **Madách și Eminescu**, prezentat mai întâi ca o comunicare la Institutul de Literatură al Academiei Maghiare de la Budapesta, în aprilie 1962. Pornind de la constatarea că în domeniul comparatismului român–maghiar s-au scris puține lucrări, exceptând, eventual, receptarea lui Petőfi în România, Tudor Vianu fixează mai întîi sarcinile comparatiștilor. Deoarece nu exită posibilitatea stabilirii unei relații a lui Eminescu cu opera lui Madách Imre, asemănările între **Memento mori** și **Tragedia omului** (cunoscută astăzi în România în traducerea exepțională a poetului Octavian Goga), ca „mari fresce ale omenirii", se fixează tocmai din perspectiva paralelismului literar. După stabilirea cadrului tematic general, a comunității tematice, Vianu, consecvent metodologiei adoptate, identifică esența paralelei la nivelul celor două opere, mari poeme ale umanității, opere privite prin speranțele, înfrângerile și luptele popoarelor, prin inspirația lor comună și din perspectiva filosofiei romantice a istoriei ca bază ideologică comună. Cercetătorul are în vedere ecoul filosofiei autorului **Lumii ca voință și reprezentare** în Europa între anii 1860–1870. La Madách, concepția lui Schopenhauer se unifică cu tema faustiană, derivată din Goethe, istoria fiind „o succesiune de scene visate", la Eminescu , motivul **fortuna labilis** interferează cu cel al **ruinelor** pe fondul unui „pesimism mai radical decât cel ce reiese din analiza tragediei lui Madách." Studiul lui Vianu care, de fapt, postulează un paralelism pragmatic, a devenit în epocă un reper și un model.

Se poate afirma, în concluzie, că Tudor Vianu a ilustrat toate compartimentele comparatismului – studii de receptare, paralelisme acauzale, studii de imagologie etc. La finele anilor '50, el avea conștiința clară a existenței disciplinei literaturii comparate, al cărei ctitor indiscutabil a fost Vianu în România. Studiile sale refac evoluția milenară a literaturilor lumii, într-o imagine coerentă, animată de principii și metode clare și consecvente. În acest sens Tudor Vianu a impus un model de cercetare.

Vasile Voia

Pe plaiurile României

Cimitirul vesel din Săpînța şi fenomenul săpînțean

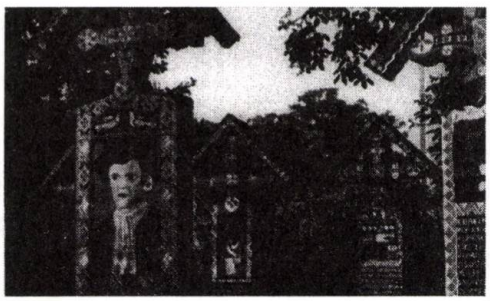

Dacă vrem să ajungem la Săpînța, trebuie să trecem mai întîi peste Gutin, urmărind jocul serpentinelor străjuite de fagi şi stejari. Dincolo de mormîntul lui Pintea Viteazul, atingînd vîrful munților, ne aflăm o clipă aproape de cerul albastru, printre nori, şi simțim mireasma fermecătoare a pădurii. Aici şi soarele pătrunde cu o putere deosebită. După ce coborîm, ne aflăm deodată în Maramureş – țara lemnului şi locul legendelor. Ne întîmpină porțile sculptate din lemn oferindu-ne o imagine de neuitat. „*Taina acestor porți se numeşte artă milenară, artă pe care o întîlnim şi în Cimitirul vesel din Săpînța. Aici ia înfățişarea unor basoreliefuri sculptate pe cruci, fiecare imortalizînd în semn un destin.*"

Cimitirul vesel din Săpînța e un adevărat muzeu în aer liber. Aproape toate crucile sînt sculptate de vestitul Ion Stan Pătraş. „*Aşadar, cîteva zeci de cruci poartă pecetea talentului acestui artist popular. Păstrînd autenticitatea motivelor ornamentale de pe covoarele maramureşene, el a adus în arta cioplitului în lemn o inovație – pe cît de firească, naiv de firească, pe atît de surprinzătoare şi rafinată – , culoarea. Figurile geometrice, atît de specifice ornamentației locale, dar mai ales chipurile sculptate de el, sînt viu colorate, căpătînd parcă strălucirea smaltului de pe ceramica populară.*" (Iuliu Rațiu)

Ion Stan Pătraş a început să creeze crucile din Săpînța în 1935 din dorința de a se îmbogăți pe această cale. N-a fost vorba de nici o „vocație artistică", ci pur şi simplu de dorința de a supraviețui (dar nu de a parveni). El a păstrat motivele artei populare maramureşene, mai ales pe primele cruci, dar treptat-treptat s-a apropiat de kitsch prin culorile țipătoare, ornamentația înghesuită, aglomerarea motivelor, îmbinarea diferitelor motive ornamentale, eterogene (de exemplu pictură naivă cu fotografie), compromițînd astfel talentul înnăscut. Aglomerarea motivelor face să dispară spațiul liber, care are menirea de a reliefa valoarea artistică a motivelor şi mărirea expresivității. Ceea ce a făcut Ion Stan Pătraş nu este artă populară propriu-zisă, deoarece nu corespunde cerințelor pe care le avem față de creațiile populare. Cimitirul din Săpînța nu are tradiție, deoarece este unic în Europa (a fost creat la începutul scolului al XX-lea). Nu putem vorbi nici de caracter anonim, fiindcă cunoaştem creatorul, şi nici de

caracter colectiv nu poate fi vorba, pentru că această idee unică s-a născut în mintea lui Ion Stan Pătraş, iar întîmplarea a făcut ca ideea lui să fie acceptată de colectivitate (dar se putea foarte bine să se întîmple şi invers).

Înţelepciunea de veacuri a omului din popor – potrivit căreia moartea apare ca o lege firească a naturii, căreia nu putem să ne sustragem – a făcut ca sătenii, săpînţenii, să accepte acest mod unic de înmormîntare, născocit de Ion Stan Pătraş, apreciindu-l în aşa măsură, încît unii îşi comandă crucea cu mulţi ani înainte de a muri. De exemplu, o femeie şi-a comandat crucea înainte de a muri cu inscripţia *„Aici se va odihni Holdiş Axenea, / văduva lui Rednic George Pista"*.

Mediul care acceptă aceste basoreliefuri nu poate fi acuzat de lipsă de gust şi renunţare la tradiţie. Avînd în vedere că în locuinţele sătenilor sînt: picturi, păretare, peisaje, icoane, amintiri, mărunţişuri din magazine şi tîrguri, produse de duzină ale artei decorative, carpete, flori artficiale, litografii diforme, toate cu caracter nostalgic-romantic, de un nivel artistic scăzut, nu e de mirare că aceste basoreliefuri au fost acceptate de săteni.

Operetele, muzica uşoară, cîntecele populare, romanţele, poeziile-amintire au alcătuit conglomeratul cultural de bază al oamenilor situaţi la periferia oraşelor, pătură, cu care locuitorii satului au avut o strînsă legătură. Aşadar, satul a importat nu numai produse subculturale, dar şi ideologia, concepţia. În opinia publică – opinie care reglementează viaţa şi scara valorică a satului –, au apărut puncte de vedere noi precum: banul, averea, norocul, abaterile, adulterele, etc. Toate acestea au contribuit la apariţia acestor cruci. Desenul este imitaţia ilustratelor, materialul grafic al revistelor. Ion Stan Pătraş a devenit treptat din creator producător, deoarece îl atrage tentaţia transformării artizanatului în cîştig. Totuşi, aceste cruci – precum şi întregul fenomen săpînţean – au rezistat vremii, Cimitirul din Săpînţa devenind foarte cunoscut, foarte des vizitat de turişti. Ion Stan Pătraş se odihneşte şi el în cimitirul satului.

Artei de sculptor şi de pictor al acestui talent (care este de fapt Ion Stan Pătraş, mai ales prin primele sale cruci), i se adaugă şi aceea de poet. Versurile lui, cu un pronunţat caracter umoristic, adesea satiric (trăsătură specifică şi basoreliefurilor sale colorate), contribuie în mod armonios la unitatea operelor sale. Dedesubtul portretului pădurarului Mihai Magoci, care ţine cu respect în puşcă un urs, este scris: *„Măi, ursule, fiară mare / Te-am puşcat, şi io-s mai tare."* O adevărată tragedie este sugerată în doar cinci cuvinte: *„A murit / Moarte de cuţit"*. Frizerul satului este şi el creionat în cîteva versuri de poet: *„Io-s Grigore-a lui Sustac, / Multe-am ştiut ca un drac / Şi la lume-am fost pe plac / Zilele ce le-am ajuns / Multe capuri eu am tuns..."*

Şi iată diverse texte: *„Aici eu mă odihnesc / Doctor Tite mă numesc / Pe lume cît am trăit / Multe sărvice-am avut / Pă cum ştiţi de a me veste / Minister în Buda Peste / Bine ne-a fost decîndus / Dar şi de rele mi-o ajuns / Săraca măicuţa me / Cau rămas străină ie / Eu viaţa o lăsai / la 66 de ai"* Textul de pe un adevărat monument *„..Foaie verde de durzău / Fiscus Grigore am fost eu. /*

În anul patrusprezece / S-a-nceput un război rece / Trupu meu este-ngropat / În Galiția supt-un brad / Cînd în război am plecat / Înapoi n-am înturnat / Că dușmaii ma pușcat / Și pe loc am răposat." Un text consistent și sincer: *„Io-s Toaderu lui Dumitru / Și m-am ținut un om mîndru / Pe lume cît am trăit / Eu aiasta am iubit / Mîndrile și cetera, / Și vinul și pălinca / Și mîndrile m-au iubit / Cînd le-am rîs și le-am ochit / Cine be și trăie bine / Cu plăcere treie-n lume / Că lumea o părăsai / La 71 de ai." Un alt text a fost proiectat la condițiile vremii: „Aici eu mă odihnesc / Holdiș Ion mă numesc / cît pe lume am trăit / Eu partidul l-am iubit / Și aiasta m-am luptat / La popor să fac pe plac..."*

Revenind la tema de bază, să urmărim acum trăsăturile specifice ale Cimitirului din Săpînța. Oare cît de vesel e **Cimitirul vesel** din Săpînța? Noțiunea de „vesel" nu este întotdeauna un atribut potrivit pentru acest cimitir, fiindcă apar uneori texte foarte triste: despre moarte prematură, despre sărăcia în care a trăit răposatul, despre vieți monotone, despre accidente, etc. Modul în care răposatul a corespuns normelor tradiționale de la sat, locul pe care l-a ocupat în ierarhia locală, a contribuit pe deplin la născocirea acestor texte.

Totodată, ceea ce urma să fie trecut pe aceste monumente funerare făcute din lemn era influențat de rudele rămase în viață.Exista, desigur, dorința ca lucrurile „necurate" în legătură cu răposatul, să nu apară, să nu iasă la iveală.

Întîlnim și aici arhetipuri umane și sociale: casnica, plugarul, ciobanul. păstorul (dat fiind faptul că păstoritul este o îndeletnicire specifică românilor, este explicabilă frecvența motivului).

Ierarhia locală reiese și după locul unde sînt îngropați morții: cei bogați în fața bisericii, cît mai aproape de biserică, cei săraci mai în spate, mai departe de acest loc sfînt. Textul și ilustrația de pe aceste monumente sînt în deplină concordanță. Muncile apreciate de săteni sînt fie muncile casnice ca: țesutul, torsul, fie muncile cîmpului ca: mînatul gîștelor, adunatul fînului, etc... Femeia apare pe aceste basoreliefuri preocupată de munca casnică: toarce, țese, se roagă lui Dumnezeu, iar textul arată cît a fost de harnică și religioasă. Dacă răposata a fost văduvă și și-a crescut copiii singură, acest fapt este scos în evidență conform criteriilor valorice, specifice sătenilor. Dragostea față de copii, față de familia răposatului / răposatei este înfățișată pe aceste basoreliefuri cu aceeași ilustrație: bărbat / femeie cu copil(i).

Intelectualul (doctorul, medicul veterinar,dascălul, etc.) se încadrează în sistemul de norme al comunității și acceptă același mod de înmormîntare ca și locuitorii satului. După cum reiese din inscripțiile, „epitafele" de pe aceste morminte, cauza morții răposaților este foarte variată: unul a murit ca soldat în Italia, altul a fost lovit de fulger, unul a fost lovit și călcat de tractor, altul de mașină, unii au murit în timpul lucrului, loviți de pietre prăbușite, arși în incendii, loviți de darac.

Așa apare întrebarea, oare ce fel de cimitir este acesta? Pentru că nu corespunde cerințelor pe care le avem față de aceste locuri de odihnă; nu asigură ceea ce este specific unui cimitir, și anume: liniște, pace, odihnă morților, fiindcă

este vizitat permanent de diferite grupuri turistice, liniştea fiind întreruptă adeseori de zgomote, hohote de rîs, discuţii. **Cimitirul din Săpînţa** a devenit astfel *„cel mai zgomotos loc al eternei linişti"*.

Pornind de la ideea, că anumite cuvinte au şi un strat semiotic, pe lîngă înţelesul primordial, trebuie să stabilim, că obiectele care dispun de înţelesul secundar sînt de obicei motive florale şi păsări. Sînt anumite motive caracteristice acestor basoreliefuri: de exemplu porumbelul alb, motiv ce apare aproape pe toate crucile, pictat sub forma a doi porumbei întorşi unul spre celălalt. Porumbelul semnifică pacea, fericirea, libertatea, fidelitatea, dar şi tristeţea, blîndeţea, despărţirea, sufletul. Este un motiv tot atît de frecvent în diferite epoci populare, ca şi trandafirul. Culoarea albă semnifică puritatea, gingăşia, simplitatea (la anumite popoare semnifică doliul).

În ceea ce priveşte motivele florale, apar şi acestea foarte des pe cruci (sub formă de trandafir). Florile, după cum se ştie, semnifică întotdeauna bucuria, fericirea, seninătatea, dar şi amintirea, trecutul, tinereţea, durerea, copilăria, trecerea timpului..Trandafirul roşu este motivul floral cel mai frecvent, atît în poeziile, cîntecele, zicătorile populare (de ex. *Trandafir de la Moldova / Te-aş iubi dar nu ştiu vorba*"), cît şi pe crucile din Săpînţa. Trandafirul stă adeseori la baza urărilor, – probabil că de aceea apare şi pe cruci, ca semn al urării – potrivit cărora răposatul să aibă parte numai de bine pe lumea cealaltă.

Apare cîteodată în loc de porumbelul alb, vulturul negru bicefal. Culoarea neagră simbolizează tristeţea, despărţirea, doliul. Cum a pătruns motivul vulturului bicefal în această comunitate? Nu se ştie exact, dar sînt presupuneri. Profesorul Valer Koman din Sighetul Marmaţiei consideră că, *„întrucît mulţi din locuitorii Săpînţei au fost ostaşi în armata austro–ungară pe această cale ar fi pătruns motivul vulturului bicefal. În timpul Imperiului Austro–Ungar, erau luaţi ostaşi cei care erau foarte înalţi, bărbaţi viteji, de aici sînt săpînţeni, care au făcut armata la Viena, în tot Imperiul Austro–Ungar, şi probabil că ei şi-au păstrat mîndria aceasta de a fi slujit în armata împăratului şi de aceea apare acest motiv, al vulturului bicefal*" – spune Valer Koman. Vulturul negru, bicefal simbolizează răutatea şi neplăcerile pe basoreliefurile din Săpînţa şi apare pe crucile înălţate unor morţi, care, fie că au suferit o tragedie, fie că n-au trăit după normele tradiţionale ale satului. Soldaţii s-au bucurat de o deosebită stimă şi apreciere (chiar şi bătrînii îi salutau primii).

Textele sînt scrise într-un stil arhaic, în graiul popular local şi adesea cu neglijarea regulilor gramaticale.

Inscripția creatorului Ion Stan Pătraș:

De cu tînăr copilaș
Io am fost Stan Ion Pătraș
Să mă ascultaț oameni buni
Ce voi spune nu-s minciuni
Cîte zile am trăit
Rău la nime n-am dorit
Dar bine cît am putut
Orișicine mi-a cerut
Vai săraca lumea mea
Că greu am trăit în ea.
Dela paisprezece ani
Trebuia să cîștig bani
La lucru greu de pădure
Cu țăpău și cu secure
Tata-n războaie a plecat
Înapoi n-a înturnat.
Trei copii mici am rămas
În lume de greu necaz
Vrutaș-fi să mai trăiesc.
Și planu să-mi-l plinesc
Din șaizecișidouă țări
M-a vizitat pînă ieri.
Din conducători de stat
Foarte mulți m-au vizitat.
Și de amu cînd or veni
Pe mine nu m-or găsi.
Și le doresc la toți bine
Care au fost pe la mine
Că io viața o lăsai
La 69 de ai.

Alte inscripții:

Eu aici mă odihnesc
Husar Ion mă numesc
Vă uitați bine la mine
Lucram la cazane bine
Și fac țuică de butoi
Veniți bărbaților și voi
Să vă pun țuică-n ploscuță

Să o duceți la drăguță
Voi da țuică tot de prună
Să o beți cu voie bună
Voi da țuică de cireşă
Să o beți voi jupînesă
Şi vă zic cu toți să beți
Că altu nu mă videți.

Aici noi ne odihnim pe vecie
Toată familia lui Vile
Toader cîntă din vioară
Babane sărve din oală
Stau în mijloc la îndemînă
Şi Ion cu vin ne închină
George şade supărat
Că şi rău mult l-a mîncat
Că au fost şi condamnat
Şi nu au fost vinovat
Aci veț veni şi voi
Care vă uitaț la noi.

Țuica tare nu e bună
A o be sara pe lună
Eu de asta am beut
Şi grea boală-am petrecut
Vrut aş fi să mai trăiesc
Şi să mai îmbătrînesc
Canceru nu m-a lăsat
Batîr cît am fost tratat
Pînă-n groapă m-a băgat.

Aici eu mă odihnesc
Pop Ion Tincu mă numesc
Pîn-am fost pe lume mea
Bine am cosit grădina
Şi nepoata me-a adus apă
Să mă mai stîmpăr odată
Am stat la odihnă-n casă
Cu soția me la masă
Sfîntul Ilie m-au găsit
Şi din fulger m-a trăsnit
Şi pe loc am şi murit.

Pînă pă lume am trăit
Toaderu Ion m-a numit
Din a mea copilărie
Caii mult mea plăcut mie
Şi mea mai plăcut una
La bufet la masa asta
Cu nevasta altuia
După lume împare rău
Că prea iute am murit eu
Viaţa o părăsai la 52 de ai.

(Bibliografie: Articolul lui Iuliu Raţiu din presa locală
Mate Gabor:Universul Kitchului)

Kosztándi Melinda

Călătorii de suflet

La nici patruzeci de kilometri depărtare de Sibiu, cunoscut oraş medieval, în care breslele saşilor şi-au impus spiritul ordonator, se află staţiunea Păltiniş, cunoscută îndeosebi de schiorii împătimiţi care profită în fiecare iarnă de pîrtia de schi nu tocmai „uşoară", de zăpadă şi de liniştea înălţimilor.

Mai puţini ştiu însă că Sibiul, Civitas-Cibiniensis în vechime, mai tîrziu Hermannstadt, este legat de liniştea ce predispune la meditaţie a Păltinişului prin nenumărate punţi spirituale care îmbogăţesc mintea şi sufletul călătorului pe aceste meleaguri. Oraşul te întîmpină liniştit, adormit de curgerea înceată a Cibinului printre căsuţele „oraşului de jos", te atrage misterios şi tăcut înspre Centru, pe străzi înguste şi pietruite, ori prin pasaje străjuite de ziduri roase de trecerea timpului. Urci încet scările cu ochii la turnul semeţ al Bisericii evanghelice de unde răzbat sunete de orgă, ca să ajungi în „oraşul de sus" şi moleşit de soare şi atîta linişte, cauţi răcoarea încăperilor muzeului Brukenthal binecunoscut prin valoarea exponatelor sale. Şi cîte altele mai are oraşul de dezvăluit!

Acum însă eşti în căutarea muntelui şi pentru ca trecerea de la aerul civilizator al vechiului burg înspre sălbăticia muntelui să nu fie atît de bruscă, la ieşirea din oraş, în partea dreaptă, pe drumul Păltinişului te îmbie Muzeul Tehnicii Populare cu o colecţie inestimabilă de gospodării, case, unelte şi mai cu seamă „istorii" despre viaţa locuitorilor acestor meleaguri. De acum, singura aşezare omenească ce se mai împotriveşte sălbăticiei muntelui este Răşinariul. Oricît de zorit ai fi spre liniştea concediului tău, fă un popas şi aici şi cere să vezi casa poetului Octavian Goga; apoi opreşte-te în mijlocul satului şi urcă încet pe cărăruia din stînga. Vei ajunge în cîteva minute sus pe Coasta Boacii şi vei închina poate un gînd şi celui care a fost filozoful existenţialist şi undeva, în suflet, răşinăreanul Emil Cioran.

Te vor ameţi apoi serpentinele şi aerul tare cu parfum de brad al muntelui ce pune stăpînire pe tot. Oraşul mai răsare din cînd în cînd în vale, dar neliniştea lui nu te mai înfioară. Păltinişul e din ce în ce mai aproape şi, odată ajuns la Schit, aşteptările îţi sînt confirmate. Brazii te înconjoară de pretutindeni, liniştea este deplină şi încet o pace adîncă îţi pătrunde în suflet. Această împăcare profundă cu natura şi fiinţa a găsit-o aici şi filosoful Constantin Noica ce şi-a ales deliberat Schitul drept loc al meditaţiilor, în ultima parte a vieţii. Aici îşi căutau maestrul Gabriel Liiceanu, Andrei Pleşu şi mulţi alţii – mărturie stau paginile Jurnalului de la Păltiniş.

Aici, pe aceste meleaguri, vei găsi un altfel de linişte care îţi va îmbogăţi sufletul.

Eugenia Irimiaş

Hanu Ancuței – între trecut și prezent

De-a lungul apei Moldovei trece un drum care de la Suceava coboară la Roman și mai departe pe valea Siretului pînă la portul dunărean Galați. De-a curmezișul, alt drum mare duce la Piatra Neamț (numită în trecut Piatra lui Crăciun). La răspântia celor trei drumuri se înalță Hanu Ancuței, din descrierea căruia și, mai cu seamă, din ticluirea unor fermecătoare povestiri care s-ar fi auzit acolo într-o toamnă cu belșug de vinuri, Mihail Sadoveanu a creat o capodoperă a literaturii noastre.

„Trebuie să știți domneavoastră că hanul acela nui era han, era cetate. Avea niște ziduri groase de ici pînă colo și niște porți ferecate cum n-am văzut în zilele mele. În cuprinsul lor se puteau oploși oameni, vite și căruțe și nici habar n-aveau dinspre partea hoților. La vremea de care vorbesc, era însă pace în țară și între oameni bună-voire. Porțile stăteau deschise ca la Domnie. Și prin ele, în zile line de toamnă, puteai vedea valea Moldovei cît bătea ochiul și pîclele munților pe păduri de brad pînă la Ceahlău și Hălăuca. Iar după ce se cufunda soarele înspre țărmul celălalt și toate ale depărtării se ștergeau și lunecau în tainice neguri, – focurile luminau zidurile de piatră, gurile negre ale ușilor și ferestrelor zăbrelite, contenea cîte un răstimp viersul lăutarilor și porneau poveștile..."

În povestirile lui Sadoveanu poposesc la han gospodari, cărăuși și negustori care fac focul și se delectează cu vinul nou, cu pui în țiglă și cu plăcintele, ascultă lăutari și spun povești. Hanul sadovenean nu este doar locul de popas ci și locul care depozitează „toate poveștile care se aud din om în om". Călătorii sînt învăluiți de amintiri ce se transformă în adevărate povești, care își au obîrșia și sfîrșitul, și s-au petrecut aici, la han, pe vremea celeilalte Ancuțe. Se deapănă întîmplări petrecute la Iași ori la Roman, la Tupilați sau Păstrăveni. Ni se dezvăluie Moldova dintotdeauna, Moldova oamenilor simpli, cu toate credințele, tradițiile, superstițiile și eresurile lor.

Astăzi în locul căruțelor de altădată se opresc zilnic mașini aflate în tranzit sau turiști dornici să admire măreția hanului. Sentimentul ce îl învăluie pe vizitatorul pătruns în spațiul hanului e acela al trecutului. Cu toate că „vremea petrecerilor și a poveștilor" a trecut, voia bună și veselia domnește încă. Ochii negri ai hangiței, adevăratul spirit viu al hanului sadovenian, a fost înlocuit de tinerele chelnerițe ce atrag privirile prin minunatele și originalele costume populare, ce le mai poartă încă.

Într-o lume în care toate trec, locuri și oameni, Hanul Ancuței rămîne neschimbat. Timpul și spațiul întregii țări sînt adunate și în cap între zidurile groase ca de cetate, care se află aici dintotdeauna, constituind un simbol al permanenței.

Iulia Cobzaru

Simpozion

22–23 noiembrie 1997, Giula

Institutul de Cercetări al Românilor din Ungaria a organizat în anul acesta cel de al VII-lea simpozion ştiinţific, care a inclus studii din cele mai diferite discipline: istorie, limbă, literatură şi folclor. Putem afirma, fără îndoială, că cercetările specialiştilor marchează un evident pas înainte, iar de rezultatele acestora vor beneficia cu spor atît oamenii de ştiinţă cît şi mica noastră comunitate românească. Este îmbucurător faptul că în raport cu majoritatea publicaţiilor anterioare, afirmate în periodicele de specialitate, care au în primul rînd caracter monografic local, conferenţiarii acesteui Simpozion vin cu o temeinică pregătire de specialitate şi cu o metodologie superioară, ceea ce-i ajută să treacă treptele simplelor descrieri conştiincioase şi să se apropie de înţelegerea etnologică şi antropologică a vieţii spirituale a unei comunităţi, în evoluţia ei atît de deosebită. Acest ţel i-a determinat, probabil, pe cercetători să stăruie cu privire la întregul angrenaj al vieţii românilor din Ungaria, văzută sistematic, atît sub aspectele trecutului şi cele cotidiene, cît mai ales sub cele rituale şi sărbătoreşti.

Ca de fiecare dată şi în acest an şirul prelegerilor s-au bucurat de o audienţă numeroasă şi însufleţită. Cei prezenţi au contribuit la discuţiile ce au avut loc după fiecare prelegere, punînd întrebări, completîndu-se reciproc sau apreciind munca respectivă. Pe parcursul celor două zile, simpozionul s-a bucurat de prezenţa specialiştilor renumiţi din centrele universitare din România, precum şi de colaboratorii muzeelor din diferitele centre judeţene.

Aşteptăm cu nerăbdare apariţia volumului care va cuprinde prelegerile rostite. Pentru cei care n-au putut participa la Simpozion, însă vor să afle de tematica lui, publicăm titlul comunicărilor:

– Cuvînt de deschidere: Dr. Maria Berényi, directoare

– Elena Rodica Colta: Cărţile vechi româneşti difuzate în comunităţile româneşti din Ungaria

– Constantin Mălinaş: Contribuţii la cartea veche românească din Buda

– Eugen Glück: Contribuţii cu privire la situaţia clerului orotodox român din Consistoriul Orăzii în 1848–1849

– Elena Csobai: Rolul bisericii ortodoxe în păstrarea identităţii la românii din Ungaria

– Mihaela Bucin: Etic şi estetic în filozofia populară

– Dr. Ana Hoţopan: Descîntecul–rugăciune

– Dr. Gheorghe Petruşan: Coordonatele concepţiei naţionale a lui Ioan Slavici

– Dr. Ana Borbély: Menţinerea limbii române la Micherechi
– Dr. Gheorghe Santău: Colegiul Mocsáry Lajos
– Stela Nicula: Supranume la românii din Chitighaz
– Emilia Martin: Funcţia imprecaţiei în societatea tradiţională
– Tiberiu Herdean: Romanul românesc la început de drum
– Dr. Maria Berényi: Familia Şaguna şi colonia macedoromână din Miskolc

Comunicat

Catedra de limbă şi literatură română din Seghedin adună materiale referitoare la viaţa şi activitatea personalităţilor româneşti din Ungaria, care s-au impus printr-o activitate cultural-artistică, politică, religioasă deosebită. Ne adresăm tuturor personalităţilor care s-au remarcat în mod deosebit într-un domeniu de activitate: publicişti, jurnalişti, personalităţi clericale, politicieni, avocaţi, procurori, ingineri, profesori, învăţători, economişti, arhitecţi, creatori de inovaţii, medici, sportivi, muzicieni, artişti plastici, actori, dansatori, regizori, lingvişti, critici literari, redactori presă, Radio, Tv, scriitori, istorici, geografi, culegători de folclor, povestitori populari. În scopul unei documentaţii complete, vă rugăm să ne trimiteţi informaţii privind activitatea Dumneavostră:

• numele şi prenumele
• data (ziua, luna, anul) şi locul naşterii (sat, comună, judeţ, oraş)
• numele, prenumele şi profesiunea părinţilor
• membri din familie care s-au remarcat în mod deosebit într-o activitate
• studiile (şcoală primară, liceu, universitate, alte studii, locul şi anii în care au fost făcute, colegi deosebiţi, profesori-personalităţi)
• lucrări susţinute-licenţă, doctorat (titlu, an, loc de susţinere, îndrumător)
• activitatea profesională de bază, rezultate deosebite, funcţii deţinute
• alte date biografice (activităţi politice, social-aculturale, administrative, funcţii deţinute, an, loc)
• debut literar, artistic, politic (data, locul, împrejurarea)
• reviste întemeiate, conduse ori la care aţi colaborat
• pseudonime
• volume publicate (titlu, editura, anul apariţiei)
• discuri şi casete înregistrate (an, loc)
• film, teatru, spectacol, scenariu, regie (titlul, anul)
• expoziţii, concerte, spectacole, concursuri naţionale şi internaţionale
• studii, comunicări tipărite (titlul, loc de apariţie, anul)
• lucrări proprii (carte, disc, film, traduceri-anul, titlul, autorul)
• invenţii, inovaţii (titlul, anul brevetului)
• referinţe critice despre lucrările proprii (recenzii, cronici, studii-autorul, titlul, publicaţia, anul, nr.)

- premii, medalii, distincţii
- conferinţe, simpozioane, organizate (tema, locul, anul)

Vă rugăm să ne trimiteţi fişele completate cu aceste date pe adresa Catedrei de limbă şi literatură română din Seghedin (prof. Elena Munteanu), **Juhász Gyula Tanárképző Főiskola, Román Nyelv és Irodalom Tanszék, 6725, Szeged, Hattyas sor 10.**, pînă la data 31 mai 1998, cu menţiunea pentru **Dicţionarul personalităţilor româneşti din Ungaria.**

Ne vor face mari servicii cei care ne vor trimite fişele pe **floppy**!

Készült: az OFFICINA Nyomdaipari Oktató és Termelő Kft.-ben
6722 Szeged, Tisza Lajos krt. 85–87. 98-156
Felelős vezető: Dr. Kékes Tiborné ügyvezető

Ştiri

din viaţa comunităţii româneşti din Seghedin

În seara zilei de 6 decembrie 1997, în sala culturală a Şcolii Superioare Pedagogice din Seghedin (str. Boldogasszony, nr. 6), a avut loc tradiţionala serată de Moş Crăciun, în prezenţa a cca. 120 de români din oraş şi alte localităţi din sudul Ungariei. Corul românesc „Pro Muzica" din Giula, condus de dirijorul Gheorghe Flueraş a prezentat, la un nivel artistic remarcabil, un buchet de colinde. Serata a fost onorată de Szalay István, primarul oraşului, Andrei Oancea, consul general al Consulatului General al României la Seghedin, Mircea Opriţă, directorul Centrului Cultural al României la Budapesta. Serata a fost anticipată de o vecernie, oficiată în biserica ortodoxă sîrbească de părinţii Aurel Becan şi Florin Olteanu.

*

Sfînta liturghie din 25 ianuarie 1998, care a avut loc în biserica ortodoxă sîrbească din Seghedin, a fost oficiată de Prea Sfinţitul episcop dr. Timotei Seviciu, însoţit de un sobor de preoţi. La sfînta liturghie au participat numeroşi ortodocşi din oraş (români, sîrbi, unguri, greci, ruşi) şi din Cenadul Unguresc, în frunte cu renumitul cîntăreţ de strană Svetozar Unc. Au fost prezenţi şi primarul Szalay István şi deputatul Szilvásy László.

*

La 22 ianuarie 1998, Consiliul municipiului Seghedin a pus la dispoziţia Parohiei Ortodocse Române din localitate un imobil, care se găseşte pe bul. Tisza Lajos, nr. 21, spre a-şi instala o capelă, o sală de consfătuire şi o locuinţă parohială.

*

În prezenţa celor doi preşedinţi ai României şi Ungariei, Emil Constantinescu şi Göncz Árpád, miniştrii de externe Andrei Pleşu şi Kovács László au inaugurat Consulatul General al României la Seghedin, str. Kelemen, nr. 5. (Telefon: 62/424-431; fax:424-429.)

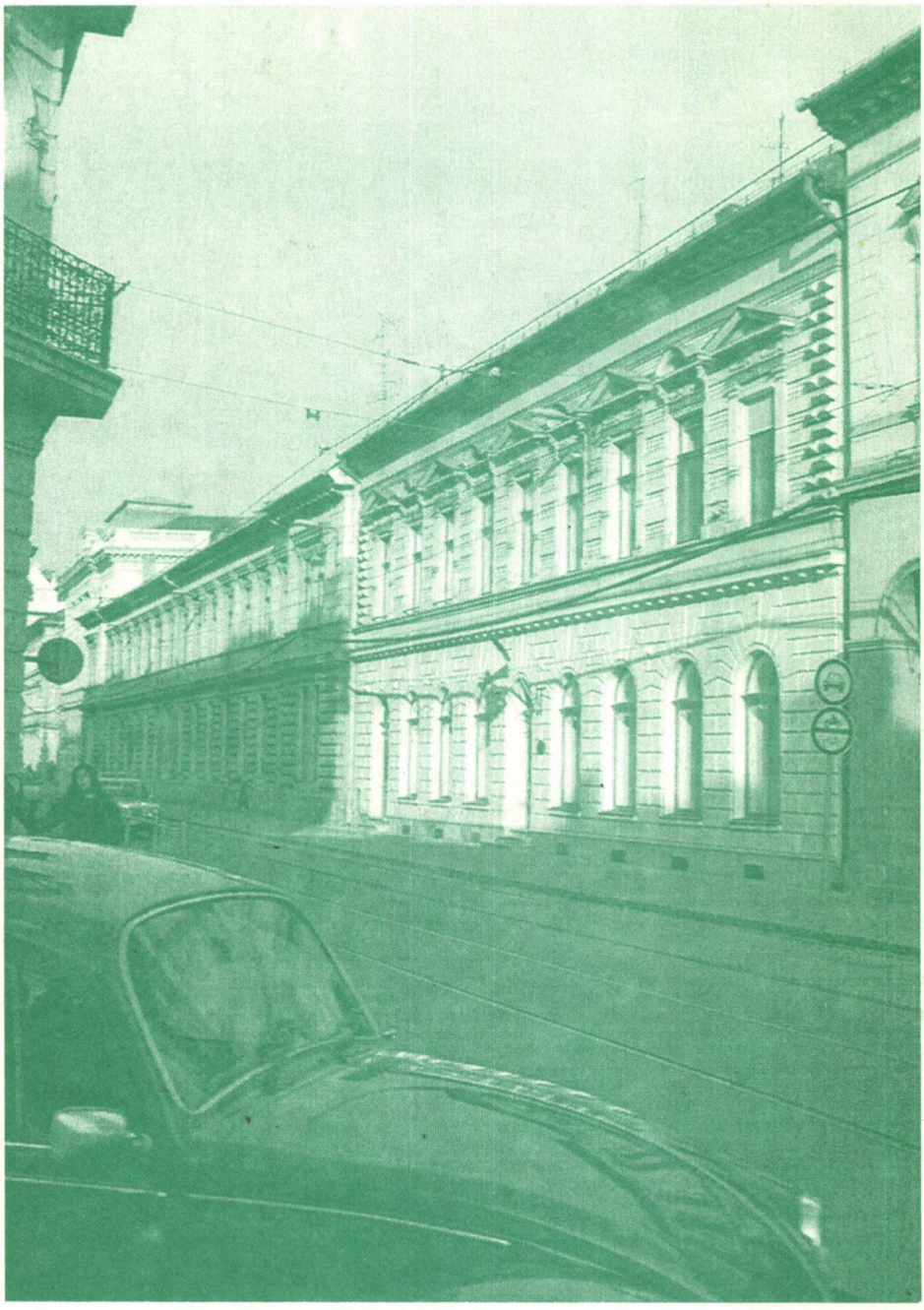

Consulatul General al României la Seghedin